

УДК 94 (477)

Надія Білик

СПОГАДИ ЗЕНОНА КУЗЕЛІ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ДОКУМЕНТ

У статті досліджено спогади Зенона Кузелі, у яких йдеться про період навчання автора в Бережанській гімназії, його участь в антропологічно-етнографічній експедиції під керівництвом Федора Вовка на Підкарпаття в 1904 р. Визначено чинники, що позначилися на формуванні особистості та наукових зацікавлень ученого, показано вплив родинного середовища на становлення З. Кузелі. Висвітлено історію взаємин Зенона Кузелі та Івана Франка.

Ключові слова: З. Кузеля, Ф. Вовк, І. Франко, спогади, документ.

У сучасній історичній науці спостерігаємо підвищений інтерес до джерел особового походження. Про це свідчить активна публікація мемуарів, щоденників, епістолярію. Особливо зростає увага вчених до спогадів як реалізації свідомості конкретної людини й зображення духовної сфери життя суспільства.

Тривалий час спогади (синонім – мемуари) розглядали як різновид літературного жанру. Питання цінності спогадів, необхідність їх введення до історичних джерел постало в працях дослідників XIX ст. Панівним на цьому етапі був погляд на спогади як на другорядний історичний документ, що містить у собі інформацію додаткового ілюстративного характеру. Водночас, виникає інший підхід, згідно з яким, визначено цінність спогадів не лише як джерела фактичної інформації, а й як пам'ятки духовної культури відповідної епохи. Таким чином, зароджується погляд на вивчення спогадів як історичного джерела [1, с. 153].

Поділяємо думку дослідників, які відносять спогади до групи джерел особового походження поряд із автобіографіями, щоденниками, приватним листуванням тощо. Окреслені джерела допомагають відтворити колорит епохи, ілюструють ставлення до конкретних історичних подій представників різних прошарків суспільства, допомагають відновити факти, які не зафіксовані в інших документах. Серед недоліків спогадів слід назвати авторську суб'єктивність, перекошеність фактів, помилки пам'яті та неможливість визначити ступінь правдивості, на які посилається автор.

Спогади визначної особистості епохи варто досліджувати як джерело інформації про минуле (історичний документ) та як пам'ятку культури відповідної епохи (культурний феномен). Вони мають важливе значення в біографічних студіях, а також у вивченні інтелектуальної історії. Спогади, написані освіченим представником певної нації, є носієм історичної пам'яті як засобу духовної наступності поколінь, втіленням свідомого відношення до минулого свого народу, показником рівня цивілізованості тогочасного суспільства.

В історико-культурній спадщині українства виділяється багатогранний доробок Зенона Кузелі (1882–1952 рр.), відомого бібліографа, етнографа, фольклориста, мовознавця, лексикографа, історика, публіциста, редактора, видавця, громадського діяча, доктора слов'янської філології та історії (1906 р.), дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка (далі – НТШ) у Львові (1909 р.), референта і редактора бібліотеки Віденського університету (1906–1909 рр.), завідувача слов'янського відділу та читальні в університетській бібліотеці, викладача Чернівецького університету (1909–1914 рр.), діяча Союзу визволення України (1914–1920 рр.), професора Українського вільного університету в Празі (з 1921 р.) та Українського наукового інституту в Берліні (з 1926 р.), голови Європейського осередку НТШ (з 1949 р.).

Про багатогранну діяльність З. Кузелі, як лексикографа, бібліографа, етнографа писали його сучасники в ювілейному виданні «Збірник на пошану Зенона Кузелі» (Париж, 1962 р.) [2]. У радянські часи про вченого не згадували, його праці зберігалися у спецфондах. Після проголошення незалежності України наукова спадщина З. Кузелі стала предметом досліджень у працях українських вчених В. Погребенника [3–4], В. Качкана [5–6], О. Хміль [7], Т. Подоляки (Пацай) [8–9], Н. Білик [10–12] та інших. Однак, для широкого загалу українського суспільства інтелектуальна спадщина З. Кузелі залишається маловідомою.

Наукового вивчення потребують мемуари діяча. З нагоди 135-річчя від дня народження та 65-х роковин смерті визначного представника української духовної еліти присвячуємо дослідження спогадів З. Кузелі, надруковані під назвою «Із моїх споминів про Івана Франка» на сторінках часопису «Літературно-науковий вістник» у 1925 р. [13]. Спогади З. Кузелі дають уявлення про особистість самого автора, стиль його мислення, риси характеру, тому вони є важливим джерелом до вивчення його біографії та світогляду. Водночас, ці спогади дають можливість уточнити перебіг подій, свідком яких був автор, і в цьому аспекті вони є важливим історичним документом.

Варто зазначити, що загальна кількість спогадів, присвячених Іванові Франкові, вимірюється декількома десятками. Серед авторів – Кирило Студинський, Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, Андрій Чайковський, Богдан Лепкий, Василь Щурат, Осип Маковей, Микола Вороний, Петро Карманський, Михайло Яцків, Іван Труш, Михайло Рудницький, Володимир Дорошенко, Євген Чикаленко, Василь Сімович, Степан Смаль-Стоцький, Іларіон Свенціцький, Роман Завадович, Христя Алчевська та ін. З підручників і монографій постає офіційний образ Каменяра, тоді як спогади сучасників відривають нам неофіційний та суб'єктивний портрет І. Франка як живої людини. Сьогодні їхні спогади зібрано воедино у виданні «Спогади про Івана Франка» [14], впорядкованому відомим літературознавцем Михайлом Гнатюком.

Спогади З. Кузелі про І. Франка є описом життєвого досвіду автора. Вони належать до джерел особового походження міжособистісної комунікації з елементами автобіографії. У 1925 р., коли опубліковано спогади З. Кузелі, вчений жив і працював в еміграції у Берліні. До написання спогадів його спонукало не лише бажання поділитися пережитим, розповісти сучасникам і нащадкам про своє знайомство із відомим українським письменником, а й почуття туги за Батьківщиною, яку змушений був покинути з початком Першої світової війни у 1914 р.

Оповідь подається у хронологічній послідовності та охоплює період з 1894 р., коли З. Кузеля навчався в Бережанській державній польській гімназії, й до 1904 р., коли він брав участь у складі першої антропологічно-етнологічної експедиції етнографічної комісії НТШ, яка працювала під керівництвом Федора Вовка на Підкарпатті. На той час мемуарист закінчив філософський факультет Віденського університету, спеціалізувався в етнографії у провідних дослідників. Ще студентом він був задіяний як волонтер в антропологічному та археологічному відділах цесарського надвірного музею та музеї австрійської етнографії [2], що сприяло поглибленню його наукових знань.

Спогади З. Кузелі зображують обставини, у яких відбувалося формування української інтелігентної верстви в Галичині у кінці XIX ст. Про це йдеться в першому реченні спогадів: «З Іваном Франком я познайомився ще як молодий гімназійний ученик і то при нагоді, що її можна вважати характеристичною для 90-их років XIX століття» [13, с. 241]. Далі автор описує події, що передували зустрічі з письменником: «Я ходив до бережанської гімназії й живо займався організацією молоді, закладанням та веденням тайних студентських гуртків і... доволі звичайною між тодішньою молоддю погонею за позашкільною книжкою. Не було в Бережанах і найближчій околиці книжки, якої б я й мої найближчі товариші, як А. Цурковський, І. Боднар, А. Глинянський, І. Юркевич, Гр. Качала й ін., не мали в своїх руках» [13, с. 242]. У цьому контексті варто зазначити, що в 1894 р. З. Кузеля розпочав навчання у Бережанській державній польській гімназії, де «витає» дух Маркіяна Шашкевича. Це сприяло розвитку його особистості, який у 1898 р. заснував у ній таємний гімназійний гурток «Молода Україна», до якого залучив майже всіх своїх товаришів. Саме їх прізвища перелічив мемуарист у спогадах.

Спогади містять цікаві описи побуту бережанських гімназистів, відомості про міжособистісні стосунки з представника тогочасної галицької еліти. Насамперед, З. Кузеля пише про роль друкованих видань у становленні особистості тогочасної молоді: «Книжки й журнали були нашою насущною потребою, і ми не жаліли часу й труду, щоб їх тільки добути. Дещо ми спільно купували й передплачували, у нас була, між іншим, гарна «книжкова» бібліотека, але ще більше діставали ми поза шкільною і бурсацькою бібліотеками...» [13, с. 242].

З особливим захопленням автор розповідає про «гарну книгозбірню» свого дядька о. Сильвестра Лепкого, який доводився рідним братом Іванни, матері З. Кузелі. С. Лепкий (1845–1901 рр.), закінчивши теологічний факультет Львівського університету та Львівську духовну семінарію, належав до найосвіченіших осіб свого часу. Він був відомий як публіцист та письменник, який друкував свої твори у народовських виданнях під псевдонімом Марко Мурава. Співпрацюючи з «Просвітою» та НТШ, брав активну участь у громадському житті краю. Від 1891 р. о. Сильвестр опікувався парохією у селі Жуків, неподалік Бережан. У його приватній бібліотеці зберігалося, за словами З. Кузелі, «багато старших наших видань (як, прим., річники «Зорі», «Правди», «Вечерниць», «Ватру», «Товариша», твори Чубинського, «Зорю Галицьку» і т. д.)» [13, с. 242]. Отже, саме під впливом о. С. Лепкого З. Кузеля захопився народовськими ідеями, які панували серед представників греко-католицького священства у Галичині.

Народовці виступали за єдність всіх українських земель та розвиток єдиної української мови на основі народної говірки. Вони проводили значну культурницьку роботу: видавали книжки та часописи живою народною мовою. Першим їхнім друкованим органом був журнал «Вечерниця», який виходив упродовж 1862–1863 рр. Зміцненню народовських позицій у національному русі українців Галичини сприяли періодичні видання відповідного спрямування, які з 1867 р., коли започатковано газету «Правда», почали регулярно виходити друком. Особливо популярним серед

читачів був літературно-науковий часопис «Зоря» (1880 р.), на сторінках якого друкували найкращі твори як наддніпрянських, так і галицьких письменників [15, с. 65].

Серед читацьких уподобань З. Кузелі-гімназиста був літературний альманах «Ватра» (1887 р.), що виходив друком у Стрию, до співпраці в ньому залучено письменників із Наддніпрянщини. У спогадах також йдеться про літературно-науковий журнал революційно-демократичного напрямку «Товариш», заснований групою прогресивних львівських студентів у 1888 р.; до редакції видання, крім студентів, входили І. Франко, О. Терлецький, М. Павлик. Згадує мемуарист і про етнографічні праці Михайла Чубинського, автора вірша «Ще не вмерла Україна». Серед «старих наших видань» у спогадах виділено першу газету українською народною мовою «Зоря Галицька», що виходила у Львові впродовж 1848–1857 рр. як друкований орган Головної Руської Ради. Таким чином, бережанські гімназисти читали провідні часописи для українців Австрійської імперії.

Значний вплив на становлення особистості З. Кузелі мав старший син о. Сильвестра – Богдан Лепкий (1872–1941 рр.), відомий український письменник, вчений, перекладач, публіцист, промовець, педагог, художник, мистецтвознавець. Отримавши диплом про закінчення філософського відділу університету Яна Казимира у Львові, Б. Лепкий з 1 вересня 1895 р. розпочав свою педагогічну кар'єру в Бережанській польській державній гімназії, де викладав українську мову та літературу, польську та німецьку мови. Варто згадати такий аспект взаємин: З. Кузеля був «пильним й талановитим» учнем Б. Лепкого у Бережанській гімназії, про що з приємністю згадував викладач через багато років у листі до родича [16, с. 1]. А Зенон про ті роки пише у спогадах, як гімназисти діставали книги «від 1895 року з нової «модерної» бібліотеки проф. Богдана Лепкого в Бережанах» [13, с. 242], тим самим акцентує увагу на зацікавленні гімназистів новітньою європейською літературою.

Незважаючи на те, що неодмінною рисою спогадів є суб'єктивізм, З. Кузеля не зосередився на власному «я», а приділив значну увагу розповіді про своїх друзів, колег тощо. Його спогади насичені інформацією про багатьох відомих і не дуже відомих діячів Галичини кінця XIX – початку XX ст. Зокрема, мемуарист пише про власників приватних бібліотечних збірок у Бережанському повіті: «Так само користувалися ми книжками пань Глібовицьких із Шумлян, о. М. Глібовицького й д-ра Андрія Чайковського з Бережан, о. Мих. Мосори з Поручина, старого проф. П. Дуткевича й ін.» [13, с. 242].

Серед згаданих персоналій привертає увагу постать о. Михайла Глібовицького (1818–1887 рр.), греко-католицького священика з Бережан (тестя о. С. Лепкого. – Н. Б.). Він був непересічною людиною своєї доби, займав посаду віце-маршалка повіту. Мав велику бібліотеку, особливою гордістю якої вважалися «Русалка Дністрова» та рукописи о. М. Шашкевича, з котрим о. Михайло товаришував у шкільні роки. Ольга Хміль, дослідниця бібліографічної спадщини вченого, слушно зауважила: «На розвиток молодого З. Кузелі великий вплив мав о. Михайло Глібовицький, у якого була бібліотека з рідкісними книгами, якими міг користуватися гімназист-початківець. Можливо, це й спонукало його пізніше стати бібліотекарем і бібліографом» [7, с. 331].

У спогадах З. Кузелі найбільше вражає перелік читацьких уподобань бережанських гімназистів у кінці XIX ст. Молоді люди «пильно стежили за літературно-науковими «новинами», розбивалися за кожним новим числом «Зорі», «Життя й слова» і «Записок Наукового товариства імені Шевченка» й залюбки зачитувалися в критичних статтях і працях І. Франка, В. Щурата, Б. Грінченка, О. Кониського, М. Комаря, М. Грушевського й ін. Кожна нова поява викликала в нас живі й довгі дискусії, живий обмін гадок. Услід за тим ішли власні «проби пера», видання гектографованих журналів, часописів і метеликів і поширювання наших видань...» [13, с. 242]. У цьому контексті слід зазначити, що З. Кузеля в гімназійні роки редагував таємні учнівські журнали, дописував до громадсько-політичної газети «Діло», здійснював свої перші етнографічні записи.

Зі спогадів З. Кузелі дізнаємося про матеріальне становище автора, який міг витратити кошти на придбання книжок: «... я свобідний сотик обертав на купно й спровадження книжок, і вже за гімназійних часів мав доволі велику й гарну бібліотеку». Маючи трохи призьбраних грошей, хлопець вирішив у 1897 р. сам вибратися до Львова, щоб купити нові книги. Тоді у Бережанах не було залізничної станції, й «треба було їхати 5–7 миль до Зарваниці коло Золочева або до Бурштина». З. Кузеля щиро звіряє своє думки у спогадах: «Мені жаль було грошей на місце у фіякрі та на залізницю, бо за те можна було купити спорту пайку літератури, тому я вирушив до Львова пішки» [13, с. 242]. На той час Зенону було п'ятнадцять років.

Цікавими фактами наповнений опис «екскурсії» до галицької столиці. Короткий побут З. Кузелі у Львові був позначений відвідинами НТШ, спілкуванням із Каролем Беднарським (1848–1911 рр.), директором друкарні НТШ, яка за час його керівництва стала найбільшим центром видання української літератури в Галичині; тут друкувалися усі журнали та збірники товариства. Як пише мемуарист, «старий Беднарський» «ласкаво прийняв» юного книголюбця. Згодом З. Кузеля відвідав

українського письменника, публіциста, громадського й політичного діяча Михайла Павлика (1853–1915 рр.). У спогадах відображено такі обставини їхньої зустрічі: «... як слідувало тодішньому молодому чоловікові, зайшов до пок. М. Павлика, який навантажив мене цілою силою брошур і брошурок, що я ледве заніс із Куркової вул. на Пекарську до своїх свояків» [13, с. 242]. У цих словах перед нами постає жива особистість кожного з діячів, яких зустрів Кузеля-гімназист у Львові.

Зупинимось детальніше на своєрідності змалювання «мемуарного образу» І. Франка у спогадах З. Кузелі. Пам'ять З. Кузелі про І. Франка – це органічна частина спогадів, що охоплюють майже десятирічну історію. На тлі окремих епізодів, які згадує З. Кузеля, вимальовується один із найбільш різнобарвних портретів І. Франка, створений його сучасниками. Коментарі автора на адресу письменника зустрічаються впродовж усього тексту спогадів. Завдяки конкретним штрихам йому вдалося реконструювати образ І. Франка як людини дуже скромної, відкритої до спілкування.

Про їх першу зустріч у Львові З. Кузеля писав щиро та емоційно: «Другого дня я вибрався до д-ра Франка, треба сказати, з великим трепетом, не знаючи, як прийме мене сей відомий письменник, до якого вся наша молодь ставилася не тільки з пошаною й подивом, але також із відповідним респектом. Я дуже непевно й боязко стукав у двері Франкової хати й ждав, чи мене впустять. Яка ж була моя радість, коли великий Франко прийняв мене цілком інакше, ніж думав я, й, певне, думали наші бережанці. Ми уявляли собі Франка гострим, недоступним чоловіком, і таким я гадав його побачити. Одначе, Франко був дуже приступний та ввічливий, розмовляв зі мною, наче з дорослим, довший час і дав мені на відхідні деякі свої й чужі видання, між іншим «Австро-руські спомини» М. Драгоманова й числа «Літературно-наукової бібліотеки». Від Франка я вийшов сильно зворушений, в дуже піднятому настрою, й також з чималим пакетом книжок» [13, с. 243].

У спогадах З. Кузелі дотримувався об'єктивності, тому не оминув згадати про своє повернення додому: «До Бережан я вертався вже з великою силою переживань і новин та з поважним запасом книжок, але зате з досить пустою калитою, так, що ледве вистало мені на білет до Золочева, звідки я вже пішки з добрим тягарем ледве доплентався до Жукова під Бережанами» [13, с. 243].

Знаком визнання помітної ролі І. Франка в національно-культурному відродженні стало урочисте відзначення 25-літнього ювілею його творчої діяльності в 1898 р. З. Кузеля теж брав участь у святкуванні, про що зазначено у спогадах: «За гімназійних часів я їздив ще до Львова в 1898 році восени на ювілей 25-літньої діяльності І. Франка та на святочний обхід століття відродження української літератури. Я бачив тоді Франка під час його свята й до сьогодні тямлю його відповідь на вітальні промови Гнатюка, Грушевського, Кобринського й Павлика» [13, с. 243]. Зі спогадів відомо, що З. Кузеля-гімназист був і серед учасників з'їзду українських письменників з нагоди 100-річчя виходу в світ «Енеїди» Івана Котляревського в 1898 р. Сьогодні збереглося фото, на якому серед української еліти (М. Грушевський, І. Франко, М. Павлик, Є. Ярошинська, Н. Кобринська, О. Кобилянська, К. Паньківський, І. Копач, В. Гнатюк, О. Маковей, О. Колесса, І. Петрушевич, Ф. Колесса, Й. Кишакевич, І. Труш, Д. Лукіянович, М. Івасюк) бачимо і представників Бережанщини – Сильвестра та Богдана Лепких, Андрія Чайковського, з якими, ймовірно, прибув З. Кузеля до Львова.

Звернення до спогадів З. Кузелі про І. Франка дає змогу розширити спектр особистісних взаємин відомих постатей. З тексту дізнаємося про гостину франкової родини во. Омеляна Глібовицького в с. Цигани, відвідини письменником парохії о. Сильвестра Лепкого в с. Жуків, куди «приїздив Франко на кілька днів, оглядаючи звідси Рай (село біля Бережан. – Н. Б.) графа Потоцького з його цінною бібліотекою й Василіанський монастир у Краснопущі коло Помор'я з його незрівняним іконостасом і занедбаною бібліотекою» [13, с. 243]. Як бачимо, автор спогадів постійно акцентує увагу на захопленні книгами тогочасної галицької еліти. Водночас, пише про зацікавлення І. Франка церковним малярством.

Зі спогадів З. Кузелі можна почерпнути детальну інформацію про організацію та діяльність першої антропологічно-етнологічної експедиції до Карпат, яку очолив відомий антрополог, етнограф, професор Ф. Вовку 1904 р. Насамперед, автор наголосив на обставинах, що передували його залученню до роботи: «Я саме тоді скінчив філософський факультет у Відні й спеціалізувався в етнографії у проф. Габерляндта й Гернеса, працюючи при тім пильно для видань Наукового товариства імені Шевченка, яке не відмовляло мені в студіях ні моральної, ні матеріальної допомоги. Коли ж Товариство постановило уладити довшу колективну експедицію для антропологічно-етнологічних розслідувань Підкарпаття під проводом голови Етнографічної комісії проф. Хв. Вовка, комісія, до якої, між іншим, як активний член, належав д-р І. Франко, призначила мене членом експедиції» [13, с. 244]. Згодом від Ф. Вовка, що переїздом з Парижа до Львова відвідав Відень, З. Кузеля «з великою радістю довідався, що з нами буде їздити д-р Франко».

Завданням експедиції був збір музейних предметів не лише для НТШ, але також «для петербурзького Музею Олександра III та для Етнографічного музею у Відні» [13, с. 244].

Спогади є важливими для історії науки, бо описують повсякденний побут дослідників. Так, для успішної роботи ними придбано «фотографічний апарат з Герцом найновішої едиції» та відповідний «екскурсійний» одяг. У Львові узгоджено маршрут, однак погодні умови змусили змінити плани. Як пише З. Кузеля: «Нашу дорогу ми мали зачати від Мшанця на Бойківщині, куди ми мали з'їхатися в перших днях серпня. Одначе, тоді саме безпереривно перепадували дощі, й Вовк і Франко могли щойно в половині місяця вибратися в дорогу, забираючи з собою всі прилади й апарати. Я добився до них аж 19 серпня, на самого Спаса» [13, с. 244].

Як свідок і учасник подій З. Кузеля зобразив емоційну атмосферу, в якій працювали учасники експедиції на Львівщині: «виглядало як на ярмарку». «Об'єктами» антропологічних досліджень Ф. Вовка та І. Франка були місцеві селяни, для яких поява панів із фотоапаратом була дивиною. І вчені доклали багато зусиль, щоб переконати забобонних бойків згодитися на антропологічні вимірювання росту чи стопи людини. Однак, неможливо було намовити зняти намотані хустки з голови жінок, бо ті вважали це дурним знаком. Щоб довести бойкам, що вся ця процедура немає злого наміру, для прикладу обміряли місцевого священика – о. М. Зубрицького та всю його сім'ю. «Очевидно, що при тім не обійшлося і без сього, щоб не поміряти й самого Франка, й Вовк із великим вдоволенням проголосив, що Франкова голова чисто українська (мабуть, із покажчиком біля 85) й далеко кругліша, як пересічно, в українців» [13, с. 245].

Спогади З. Кузеля доповнюють багатогранний образ Каменяра, насамперед, вони розкривають творчу лабораторію письменника. Мемуарист згадує: «При всій тій роботі був звичайно присутній і Франко, вкидав сам час-від-часу якесь слово або запит, або записував собі щось на своїх скриптах або коректах. Коли ми міряли й виповнювали антропометричні бланки, Франко сидів, а, властиво, стояв при бічнім бюрку, що було уміщене просто вікон під стіною, й писав, звичайно, оповідання. Я не раз подивляв ту незвичайну легкість творчості у великого покійника. Його перо скоренько ховалося по невеликих чвертках паперу, й, здавалося, що він весь потонув у своїй праці, не зважаючи на гамір і присутність більшого товариства в кімнаті. Але ось, щось у розмові його зацікавило, й він відвертався від стола, переривав роботу, не кидаючи з руки пера, й мішався до розмови, щоб потім так само скоро вертати до свого писання» [13, с. 245]. Йдеться про роботу письменника над оповіданням «Батьківщина», яке І. Франко почав писати під час свого побуту в с. Мшанець, твір приурочено визначному етнографові Ф. Вовку [17, с. 391].

З. Кузеля брав активну участь у дослідженні матеріальної культури українців. Разом із Ф. Вовком вони «вибралися на село для етнографічних розслідувань», «оглядали, фотографували й вимірювали хати та забудовання, рисували плани, важніші господарські знаряддя і т. д., й нишпорили по всіх закутинах за старовиною» [13, с. 245]. Зібрані польові етнографічні матеріали згодом стали основою їхніх народознавчих праць, що сприяли розвитку української етнографічної науки на початку ХХ ст.

У цьому контексті мемуарист інформує про діяльність І. Франка під час роботи експедиції: «Франко розглядався тільки й випитувався лише то про се, то про те. Одначе йому вдавалося вилловлювати не одно цікаве, старе й нове, й тільки торгувати й платити приходилося вже мені. При тім треба було подивляти його добру пам'ять і бистрий дар спостереження. Се, зокрема, завважив я, коли потім прочитав Франкове звітлення про сю першу екскурсію на Бойківщину у віденській «*Zeitchrift für österreichische Volkskunde*» й знайшов там дуже докладну характеристику та доволі подрібний опис народного будівництва та народної ноші на Бойківщині, хоч окремих нотаток у Франка не було» [13, с. 246]. Письменник значну увагу приділив опису етнографічного колориту Старосамбірщини. На думку В. Галика, праці І. Франка з окресленої проблематики багаті на фактичний матеріал про культурне життя та побут українського населення [18].

Події щодо перебування учасників антропологічно-етнографічної експедиції в селі Дидьова мемуарист змальовує побіжно. Лише інформує, що вони зупинилися на парохії о. Кузева, який був близьким товаришем І. Франка. У його поіешканні письменник почував себе «цілком, як дома». Тут митець зайнявся рибальством, «яке він так любив». З. Кузеля згадує «цікаві розмови про всякі способи риболовлі, про рибальські прилади, й тут Франко міг з Вовком цілими годинами балакати про всякі ятірі і т. п. Вовк оповідав при тім про риболовлю на Україні, [...] й се завсіди Франка цікавило» [13, с. 246].

Саме під час побуту в Дидьові З. Кузеля мав добру нагоду пізнати І. Франка «з товариського боку». Зокрема він був здивований «його тихій погідливості, яка, здавалося б, стояла в противенстві до його не раз різких виступів у критиках і статтях». Також мемуарист зазначив: «Тільки інколи проривалася у нього охота «пожартувати», й тоді він умів бути «кусливим». Особливо виходив він із свого спокою, коли відчував у кого-небудь тінь прибільшення або бачив,

начебто, неоправдане захоплення» [13, с. 246]. Ця особистісна оцінка З. Кузеля підкреслює багатогранність постаті І. Франка.

Розповідаючи про своє насичене подіями життя, З. Кузеля в кінці спогадів інформує про пізніші зустрічі з І. Франком під час їх роботи в НТШ й поза ним. Йдеться про участь в альманасі «Січ», співробітництво в українському додатку до «Czernowitzer Allgemeine Zeitung» у Чернівцях. Мемуарист мав намір написати докладніше про ці події після впорядкування листування з покійним І. Франком, однак цей задум йому не вдалося втілити в життя. Свої мемуари З. Кузеля завершив таким реченням: «А поки що списую отсі два фрагменти моїх споминів, думаючи, що й малі причинки можуть придатися при писанню більшої монографії про життя й діяльність д-ра Івана Франка» [13, с. 246], тим самим акцентував увагу на меті написання спогадів.

Спогади З. Кузеля – це унікальне історичне джерело, яке несе в собі відображення особистості автора, водночас у них презентовано факти, не відображені в офіційних документах. Автор пише про свою родину та навчання, тим самим дає можливість дослідникам розкрити процес формування його світобачення. Розповідаючи про доросле життя, З. Кузеля більше аналізує, в його спогадах менше емоцій. У невеликих за обсягом мемуарах згадується багато прізвищ родичів, товаришів, колег. На тлі окремих епізодів, які описує З. Кузеля, вимальовується один із найбільш різнобарвних портретів І. Франка, створений його сучасниками. Завдяки конкретним штрихам мемуаристу вдалося реконструювати образ І. Франка як людини, відкритої до спілкування. У цілому спогади З. Кузеля є незамінним джерелом до вивчення життєвого шляху вченого, також вони містять інформацію про побут українських етнографів на початку ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Словських У. Загальнотеоретичні питання вивчення мемуарів як історичного джерела: історіографія проблеми // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2006. Вип. 13. С. 152–161.
2. Збірник на пошану Зенона Кузеля: праці філологічної та історично-філософської секцій / за ред. В. Янева. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней; 1962. (Записки НТШ; Т. 169).
3. Погребенник В. Зенон Кузеля – визначний українознавець // Тернопілля'95: регіон. річник. Тернопіль, 1995. С. 342–348.
4. Погребенник В. Визначний українознавець Зенон Кузеля. Наукова розвідка до 120-річчя від дня народження вченого і 50-річчя смерті // Українознавство. 2002. Ч. 4. С. 14; 2003. Ч. 1. С. 274–281.
5. Качкан В. Фольклористична та етнографічна діяльність Зенона Кузеля // Нар. творчість та етнографія. 2003. № 5/6. С. 11–18.
6. Качкан В. Кузеля Зенон // Українська журналістика в іменах. Львів, 1997. Вип. 4. С. 142–148.
7. Хміль О. Бібліографічна спадщина Зенона Кузеля: типологічні різновиди // Записки ЛНБ. 2008. Вип. 1 (16). С. 330–341.
8. Подоляка Т. Народнознавча діяльність Зенона Кузеля: автореф. дисер. канд. іст. наук: 07.00.05 – етнологія. Львів, 2009. 14 с.
9. Пацай Т. Зенон Кузеля: життя і народознавча творчість. Львів, 2013.
10. Білик Н. Курси українознавства в Берліні (суспільно-культурна діяльність Зенона Кузеля) // Українська освіта у світовому часопросторі: м-ли Другого Міжнародного конгресу, Київ, 25–27 жовтня 2007 р. К., 2007. Кн. 1. С. 58–59.
11. Білик Н. Суспільно-культурна діяльність Зенона Кузеля в Берліні // Зб. наук. праць Науково-дослідного інституту українознавства. К., 2008. Т. XIX. С. 191–197.
12. Білик Н. Зенон Кузеля – лепкознавець // Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого: м-ли міжнародної наук. конф., Тернопіль, 2–3 листопада 2007 р. / за ред. М. Ткачука, Н. Білик. Тернопіль, 2007. С. 307–312.
13. Кузеля З. Из моїх споминів про Івана Франка // Літературно-науковий вістник. 1925. Т. 90. С. 241–246.
14. Спогади про Івана Франка / упор. М. І. Гнатюка. 2-ге вид., доп. Львів, 2011. 814 с.
15. Лазарович М. Історія України: навч. посіб. 2-ге вид. Тернопіль: ТНЕУ, 1999. –147 с.
16. Лист Б. Лепкого до З. Кузеля (від 12.01.1931 р.) // Осн. фонди Обл. комун. музею Б. Лепкого в Бережанах.
17. Франко І. Батьківщина // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. К., 1979. С. 391–424.
18. Галик В. Етнографічно-фольклорний колорит і культурне життя Старосамбірщини у дослідженнях Івана Франка // Актуальні питання гуманітарних наук: зб. наук. праць. 2014. Ч. 10. С. 3–8.

References

1. Yelovs'kykh U. Zahal'noteoretychni pytannya vyvchennya memuariv yak istorichnoho dzherela: istoriografyia problemy [General theoretical issues studying memoirs as a historical source: historiography of the problem]. Spetsial'ni istorichni dystsypliny: pytannya teoriyi ta metodyky. 2006. Vyp. 13. S. 152–161.
2. Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli: pratsi filolohichnoyi ta istorichno-filosofichnoyi sektsiy [Collection to honor Zenon Kuzeli: works of philological and historical-philosophical sections] / za red. V. Yaneva. – Paryzh; N'yu-York; Myunkhen; Toronto; Sidney; 1962. (Zapysky NTSh; T. 169).
3. Pohrebennyk V. Zenon Kuzelya – vyznachnyy ukrayinoznaveets' [Zenon Kuzel – outstanding Ukrainian scientist] Ternopil'ya'95: rehion. richnyk. Ternopil', 1995. S. 342–348.
4. Pohrebennyk V. Vyznachnyy ukrayinoznaveets' Zenon Kuzelya. Naukova rozvidka do 120-richchya vid dnya narodzhennya vchenoho i 50-richchya smerti [A distinguished Ukrainian scientist Zenon Kuzelia. Scientific intelligence to the 120th anniversary of the birth of the scientist and the 50th anniversary of death]. Ukrayinoznavstvo. 2002. Ch. 4. S. 14; 2003. Ch. 1. S. 274–281.
5. Kachkan V. Fol'klorystychna ta etnografichna diyal'nist' Zenona Kuzeli [Folklore and ethnographic activity of Zenon Kuzelia]. Nar. tvorchist' ta etnografyia. 2003. # 5/6. S. 11–18.
6. Kachkan V. Kuzelya Zenon [Kuzelia Zenon]. Ukrayins'ka zhurnalistyka v imenakh. L'viv, 1997. Vyp. 4. S. 142–148.
7. Khmil' O. Bibliografichna spadshchyna Zenona Kuzeli: typolohichni riznovydy [Zenon Kuzelia Bibliographic Legacy: Typological Varieties]. Zapysky LNB. 2008. Vyp. 1 (16). S. 330–341.
8. Podolyaka T. Narodoznavcha diyal'nist'

Zenona Kuzeli [Cognitive Activities Zenon Kuzelia]: avtoref. dyser. kand. ist. nauk: 07.00.05 – etnolohiya. L'viv, 2009. 14 s. 9. Patsay T. Zenon Kuzelya: zhyttya i narodoznavcha tvorchist' [Zenon Kuzel: life and ethnographic creativity]. L'viv, 2013. 10. Bilyk N. Kursy ukrayinoznavstva v Berlini (suspil'no-kul'turna diyal'nist' Zenona Kuzeli) [Courses of Ukrainian Studies in Berlin (socio-cultural activities of Zenon Kuzelia)]. Ukrayins'ka osvita u svitovomu chasoprostori: m-ly Druhoho Mizhnarodnoho konhresu, Kyiv, 25–27 zhovtnya 2007 r. K., 2007. Kn. 1. S. 58–59. 11. Bilyk N. Suspil'no-kul'turna diyal'nist' Zenona Kuzeli v Berlini [Social-cultural activities of Zenon Kuzeli in Berlin]. Zb. nauk. prats' Naukovo-doslidnoho instytutu ukrayinoznavstva. K., 2008. T. XIX. S. 191–197. 12. Bilyk N. Zenon Kuzelya – lepkoznavec' [Zenon Kuzel – lepkinologist]. Problemy interpretatsiyi tvorchoyi spadshchyny Bohdana Lepkoho: m-ly mizhnarodnoyi nauk. konf., Ternopil', 2–3 lystopada 2007 r. / za red. M. Tkachuka, N. Bilyk. Ternopil', 2007. S. 307–312. 13. Kuzelya Z. Iz moyikh spomyniv pro Ivana Franka [From my remembrance of Ivan Franko]. Literaturno-naukovy vistnyk. 1925. T. 90. S. 241–246. 14. Spohady pro Ivana Franka [Memoirs of Ivan Franko] / upor. M. I. Hnatyuka. 2-he vyd., dop. L'viv, 2011. 814 s. 15. Lazarovych M. Istoriya Ukrayiny [History of Ukraine]: navch. posib. 2-he vyd. Ternopil': TNEU, 1999. 147 s. 16. Lyst B. Lepkoho do Z. Kuzeli (vid 12.01.1931 r.) [Letter B. Lepky to Z. Kuzelia (dated January 12, 1931)]. Osn. fondy Obl. komun. muzeyu B. Lepkoho v Berezhnakh. 17. Franko I. Bat'kivshchyna [The Fatherland]. Franko I. Zibrannya tvoriv u 50-ty t. K., 1979. S. 391–424. 18. Halyk V. Etnohrafichno-fol'klornyy koloryt i kul'turne zhyttya Starosambirshchyny u doslidzhennyakh Ivana Franka [Ethnographic and folklore coloring and cultural life of Starosambirshchyna in the researches of Ivan Franko]. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: zb. nauk. prats'. 2014. Ch. 10. S. 3–8.

Надежда Билык

ВОСПОМИНАНИЯ ЗЕНОНА КУЗЕЛИ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ДОКУМЕНТ

В статье исследованы воспоминания Зенона Кузели, в которых говорится о периоде обучения автора в Бережанской гимназии, его участии в антропологически-этнографической экспедиции под руководством Федора Вовка на Прикарпатье в 1904 г. Определены факторы, которые сказались на формировании личности и научных интересов ученого, показано влияние семейной среды на становление З. Кузели. Отражена история взаимоотношений Зенона Кузели и Ивана Франко.

Ключевые слова: З. Кузеля, Ф. Вовк, И. Франко, воспоминания, документ.

Nadiia Bilyk

MEMORIES OF ZENON KUZELIA AS HISTORICAL DOCUMENTS

This article explores memories of Zenon Kuzelia, which refers to the period of study author Berezhany gymnasium, his participation in the anthropological-ethnographic expedition led by Fedir Vovk on Podkarpatiya in 1904. Factors that affected the formation of personality and scientific interests of the scientist, the influence family environment on becoming west Z. Kuzeli. Deals with the history of relations Zenon Kuzelia and Ivan Franko.

Key words: Z. Kuzelia, F. Vovk, I. Franko, memories, documents.

УДК 371.4:23

Олег Огірко

ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ В РОЗБУДОВІ ДУХОВНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті розглядається постать духовного велетня українського народу Патріарха Йосифа Сліпого та його вклад у розбудову духовної освіти українського народу. Верховний Архієпископ, кардинал і митрополит Йосиф Сліпий був науковцем, ісповідником віри та міжнародним захисником переслідуваних християн. Докторська дисертація Йосифа Сліпого торкалася питання тринітарного богослов'я, тобто, пневматології – вчення про Святого Духа. Був творчим письменником, праці якого нараховують двадцять томів. Редагував богословський журнал «Богословія». 11 квітня 1945 р. радянська влада заарештувала архієпископа Йосифа. Він провів 18 років у сталінських в'язницях, таборах праці та в Сибірі. На засланні написав твір «Історія вселенської Церкви на Україні» у 5-ти томах. Після втручання Папи Івана XXIII та президента США Джона Кеннеді звільнений у 1963 р. для участі у II Ватиканському соборі. Заснував Український католицький університет і збудував Церкву Святої Софії у Римі. Розбудовував духовну освіту українців у цілому світі.

Ключові слова: Церква, Патріарх, наука, віра, екуменізм.

*«Не бійся нічого, що маєш витерпіти.
От, укидатиме декотрих вас диявол у темницю,
щоб випробувати вас... Будь вірний до смерті,
і дам тобі вінець життя» (Одк. 2, 10)*

Славетною постаттю Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ) був Патріарх Йосиф Сліпий, моттом якого були слова: «Per aspera ad astra» – «Через терни до зірок». Метою цієї статті є дослідження цієї багатогранної постаті славетного українця, богослова і вченого та нашого етнарха.

Відомий англійський філософ, математик і фізик Ісаак Ньютон свого часу висловився так: «Ми карлики, що стоїмо на плечах титанів». Такими духовними титанами українського народу в ХХ ст. були митрополити Андрей Шептицький, Іван Огієнко (Іларіон) та патріарх Йосиф Сліпий, які жертовно і самовіддано працювали для блага Церкви, України і народу.

Патріарх Йосиф Сліпий, Верховний Архієпископ, кардинал і митрополит (1944–1984 рр.), народився в с. Заздрість на Тернопільщині 17 лютого 1892 р. Він був науковцем, ісповідником віри та міжнародним захисником переслідуваних християн. Після завершення навчання у Львові, Інсбруку (Австрія), Римі й Парижі став професором і ректором (1928–1944 рр.) Львівської семінарії та Богословської академії. Його докторська дисертація торкалася питання тринітарного богослов'я, а, зокрема, пневматології – вчення про Святого Духа, де він обґрунтовує Третю Особу Божу як співвіддих любові між Богом Отцем і Богом Сином. У 1930 р. о. Йосиф став дійсним членом НТШ. Був плідним письменником, деякі із його праць нараховують двадцять томів. Редагував богословський журнал «Богословія». 11 квітня 1945 р. радянська влада заарештувала архієпископа Йосифа. Він провів 18 років у сталінських в'язницях, таборах праці та на Сибіру, де завдяки залізній волі здобув ім'я безстрашного свідка віри. На засланні написав твір «Історія вселенської Церкви на Україні» у 5-ти томах. Після втручання Папи Івана XXIII та президента США Джона Кеннеді його звільнено у 1963 р. для участі у II Ватиканському соборі. Упродовж наступних двадцяти років Патріарх Йосиф намагався активізувати життя УГКЦ на Заході. Він заснував Український католицький університет (далі – УКУ) і збудував Церкву Святої Софії у Римі. На фасаді УКУ зроблено напис: «Veritas et amor scientiae unit dispersos» – «Істина і любов науки збирає в розсіянні суцях». Філії УКУ були відкриті у Лондоні, Буенос-Айресі, Аргентині, Канаді США (Вашингтон, Чикаго, Філадельфія). Патріарх жив надією, що те, що руйнується на батьківщині, утримається за кордоном. Свою титанічну працю він присвятив організації духовної освіти в країнах поселення українців від Північної та Південної Америки – до Австралії.

Помер Патріарх Сліпий 7 вересня 1984 р. 27 серпня 1992 р. його останки перевезли до Львова, де вони, за участю понад мільйона вірних, були поховані в соборі Святого Юра. Серед присутніх на перепохованні були Президент України – Леонід Кравчук та Патріарх УАПЦ – Мстислав Скрипник.

Патріарх Йосиф Сліпий – Патріарх нескорених. Він нагадує нам славетну постать останнього гетьмана Запорізької Січі Петра Калнишевського. Патріарх Йосиф Сліпий у царині науки – український Тома Аквінський. Він наголошував, що «наука й віра є двома крилами людського духа» [7, с.176]. Патріарх навчав: «Вірити – значить у людському розумінні прийняти за правду те, що

спирається на чужому свідоцтві, ... приймати за певну правду те, що об'явив Бог». «Щоб збудити акт віри є необхідна добра воля». «Існування Бога не є науково відкинене, отже не можна й відкидати віри або вважати її пережитим забобоном». «В науці є чинний розум, в вірі діє також розум, але просвічений надприродним об'явленням. Предметом науки є природні правди, а віри – об'явлені тайни». «Сам акт віри має аналогію в науці, яка приймає правду на основі чужого свідоцтва». «Конфлікти між вірою й наукою зумовлені тим, що або природне пізнання не є певне і правдиве, або друге з обсягу надприродного не є об'явлене». «Аргументи існування Бога спираються на засадах причиновості й об'єктивності людського пізнання і на природі людини, а цього наука не змінить». «Наука мусить бути вільною від зовнішніх неоправданих чинників, як від держави, партії, ..., коли хоче досягнути свою ціль». «Віра не каже, що наука має вчити» [2].

У «Заповіті» Патріарх Йосиф писав: «Наука – це один з наріжних каменів – стовпів відродження і сили народу, а богословська наука – це євангельський заповіт Христа – «ідіть і навчайте всі народи...» (Мт. 28, 19). Наука є «остоєю для Церкви в нашій народі», вона через свої наукові і виховні установи є «виховницею народу», бо через неї «одиниця стає тим багатіша, чим сильніше її опановує ідея, що обнімає небо і землю, час і вічність, історію і сучасність, серце і розум». «Роздумуючи над значенням і цінністю науки, в обличчі вічності, яка невідхильно наближається до мене, заповітую вам: «Полюбіть науку, плекайте і збагачуйте її своєю працею і своїм знанням, будьте її служителями! Здвигайте храми науки, вогнища духовної сили Церкви і народу, пам'ятаючи, що немислиме повне життя Церкви і народу без рідної науки. Наука – це їхнє дихання життя!» [3, с. 6].

Патріарх Йосиф активно працював у царині екуменізму. Впродовж 23–25 грудня 1936 р. він провів у Львові унійний з'їзд. Брав участь у Велеградських унійних конгресах. З червня 1976 р. видав пастирське послання «Про поєднання в Христі», наголошуючи, що в православній й католицькій Церквах немає суттєвої догматичної різниці, про що свідчать теологічні студії та історія. Він пропонував почати об'єднуючу акцію обох Церков від узгіднення перекладів Святої Літургії і Богослужб, щоб молитися «одними устами і єдиним серцем», а також закликав до зближення з іншими християнськими згромадженнями від читання того самого Святого Письма, перекладеного з оригіналу. Патріарх закликав: «Дивімося на своє власне духовне добро, на спасіння наших душ – і тоді буде між нами єдність, в першу чергу на церковному полі, а опісля на національному й державному! Треба добро Церкви й народу ставити вище своєї марної особистої амбіції і своїх особистих чи гуртових користей!» [4, с. 5].

Патріарх Йосиф особливу увагу приділяв християнському вихованню, вважаючи, що саме виховання молоді – це правдивий вклад у розбудову вільної Української держави з тисячолітніми християнськими традиціями. Виховання молоді на засадах християнської моралі є актуальним в наш час відродження української освітньої системи. Сьогоднішній шлях освіти: від homo sapiens – до homo spiritus. Християнська педагогіка тісно пов'язана із релігією. Людство з'єднане із Богом, особливо тим, що Ісус Христос, Син Божий і Спаситель людства, став людиною. Навколо Нього створюється й весь час розростається «народ Божий», що зветься Церквою. Церква як соціальна інституція має завдання доводити людей до вічного щастя, сприяти мудрому й справедливому влаштуванню життя, допомагати виховувати добрих і чесних членів суспільства та вдосконалювати їхнє моральне життя. Святе Письмо (Біблію) справедливо називають Божою педагогікою [6, с. 6–7].

Християнська система виховання, яка повертається в навчальні заклади, заснована Церквою на цінностях природного та надприродного пізнання, які гармонізують із наукою Святого Письма як своєрідною Божою педагогікою. Обов'язок навчальних закладів – допомогти молоді досягнути шлях до пізнання вічних Любові, Добра, Правди, Справедливості, Милосердя, вивчення основ християнської моралі.

Християнське виховання розділяє духовне життя людини на три складові частини: мислення, чуттєвість і воля. Людина, як і весь світ, походить від Бога. Вона залежна від Бога і має суттєво важливі відносини з Ним. Людина складається з душі і тіла, із матерії і духу, із дочасного і вічного. Вона пізнає правду про себе, про світ і про Бога. Лише тоді, коли вона намагається зрозуміти, ким є, що становить її велич, а також велич інших людей і велич Творця, який усе створив на добро людини, то усвідомить себе як особу. Християнський принцип духовного виховання звучить: шукайте найперше Царства Божого, а все решту вам додасться (Мт. 6.33).

Християнське виховання є безперервною працею над формуванням душі й тіла людини для досягнення нею повної злуки з Богом. Метою християнського виховання є виявлення, формування та розвиток природних та надприродних задатків душі й тіла, до досягнення єдності життя людини з Божими законами. Християнське духовне виховання – це процес формування й розвитку духовного та фізичного потенціалу людини.

Принципами християнського виховання є наступні принципи: не насилля; своєчасність; єдність педагогічних впливів; принцип особистості; антропологічний принцип (повага людської гідності); невинне піклування; відповідальність; любов; покірність; інтеріоризація (увнутрішнення); містагогія (променевий процес виховання) [6, с.80–81].

Відомий вислів повчає: «Помилки лікарів не виправляють – їх закопують у землю, а помилки педагогів носять продовж цілого життя у собі». Тому дуже важливо збагнути значення християнської педагогіки в теперішній час.

Християнська педагогіка є вченням, спільним для всіх християнських конфесій в Україні. Християнська педагогіка суттєво відрізняється від світської педагогіки тим, що вона побудована не лише на правдах пізнаних людським розумом, а, насамперед, на об'явлених Божих вічних правдах для щасливого життя тут на землі та у вічності після нашої смерті. У Католицькій Церкві християнська педагогіка тісно пов'язана з християнською томістичною філософією. Педагогіка католицької Церкви закликає християн наслідувати Ісуса Христа як найвищий ідеал. У православних Церквах педагогіка веде до містичного споглядання Бога, до глибокого вивчення християнської культури, традицій і звичаїв. Педагогіка православних Церков закликає християн приймати дари Святого Духа (мудрість, розум, рада, кріпость (сила духа), знання, побожність, страх Божий (боятися гріха, яким зневажаємо Господа) та плоди Святого Духа (любов, радість, мир, терпеливість, добротливість, милосердя, віра, лагідність, поміркованість). Педагогіка католицьких і православних Церков радить християнам зберігати євангельські ради (добровільна вбогість, досмертна чистота, досконалий послух). У протестантських Церквах християнська педагогіка носить характер біблійної педагогіки через аналіз, дослідження і пояснення біблійних текстів морального змісту. Філософською основою предмета християнська педагогіка для представників католицької Церкви є христоцентризм (Христос є центром вчення), для представників протестантських Церков – фідеїцентризм (віра є центром усього), а для представників православних Церков – теоцентризм (Бог у Пресвятій Трійці є центром навчання). Проте спільними для всіх залишаються біблійні моральні настанови та наука Ісуса Христа [6, с.8].

Предмет «Християнська педагогіка» здійснює духовно-моральне виховання студентської молоді на основі християнського морального вчення, яке є дороговказом для минулих і нинішніх поколінь українців, а також є спільним для всіх християнських конфесій в Україні. Навчання християнської педагогіки носить позаконфесійний характер, використовуючи спільність морального вчення традиційних Церков в Україні, що сприяє конфесійній толерантності.

Існує ряд особливостей студентської молоді у сприйманні цінностей християнської педагогіки. У молоді (18–25 років) назовні не видно великих змін. Молода людина мало говорить про себе, а все переживає внутрішньо. Молодь дозріває у своїй вірі. Це вік клопотів, журби, переживань. Слід підтримувати молодь у вірі. Ісус Христос є найкращим взірцем для молоді. Його пізнаємо у Євангелії. Молодь часто зустрічає «ідеали», які їм не відповідають. Молодь хоче бачити викладачів послідовними і справедливими. Вона любить життя, рух, не любить інертних осіб. Вона керується у своїх вчинках сентиментальністю. Центром християнського виховання для неї є особа Ісуса Христа. Від наслідування Христа зростає нове життя. Чудовим прикладом для неї є зустріч і розмова Христа з молодим юнаком (Лк. 18, 18–30). У своїх пастирських проповідях Патріарх Сліпий часто приводив приклад цього юнака, який зберіг виконання Заповідей ще змалку, бо мав добре виховання в своїй родині.

Молодь часом переходить з одного рішення на друге, а тому слід допомогти їй вміти думати, рефлексувати (розважати), рахуватися із своїми здібностями й можливостями. Треба вміти розбуджувати й рухати своє духовне життя. Слід розвивати дари (харизми), які ми отримали від Бога. Не треба бути тим третім чоловіком, що закопав свій талант у притчі про таланти (Мт. 25, 14–30). Не вистачить мати будинок, машину, треба поглиблювати свої думки, вирішувати, чи це для мене, чи ні. Треба допомогти молоді аналізувати свої почуття, ідеал, структуру своєї особи. Слід шанувати ідеї других, але не змінювати головного вибору. Молодь цього віку здійснює постійний вибір між бажаним, але не завжди вигідним добром, і не бажаним, але подекуди вигідним злом. Питомою прикметою молоді є абсолютизація: «Для мене мусить бути тільки це!». Історія життя молодої людини може піти в різних напрямках, в залежності від того, чи вона скаже «так», чи «ні». Середнього немає, або ми християни, або ні. Важливо виховувати совість молоді в усіх аспектах життя: соціальних, родинних. Бог не закінчив створення світу, а передав усе в руки людини, щоб вона продовжувала творчу діяльність. Молодь – надія людства. Лише українська молодь може зберегти Україну і примножити її інтелектуальний і моральний потенціал, а головне, зберегти духовність народу. Слід заохочувати молодь до самовиховання й співпраці з Богом, до побудови спільноти Любові. На жаль, сучасна молодь вважає Бога не другом, а радше перешкодою, що стоїть на її життєвому шляху, а християнську релігію – застарілими ритуалами і самими заборонами. Молодь хоче «жити своїм життям», але обманює себе у здійсненні свого бажання. Молоді люди

часто не живуть своїм життям, а вдовольняють вимоги своїх інстинктів, або незліченні фантазії своїх бажань, або попадають під вплив інших людини, нажалі не завжди добрих.

Патріарх Сліпий був учасником XXI Вселенського (II Ватиканського) собору, який проходив у Ватикані упродовж 1962–1965 рр. Однією із декларацій цього собору була декларація про християнське виховання, де сказано про важливість цього виховання у сучасному світі, в якому панує матеріалізм та лібералізм у державних структурах, а у сімейному і особистому житті людей – пермісивізм (заборонено забороняти), що зв'язаний з консумізмом (споживацтвом) і гедонізмом (насолодою).

Величезною заслугою Патріарха Йосифа є організація духовних навчальних закладів. З його іменем пов'язана діяльність духовної семінарії та Богословської академії у Львові, створення УКУ імені святого Климентія папи в Римі. Діяльність цих навчальних закладів стояла на рівні вимог часу і тих завдань, які розв'язувались нашим народом [5, с. 221].

Завдяки невтомним старанням кардинала Й. Сліпого друкувалися богословські книги не тільки для студентів УКУ ім. св. Климента в Римі, але й для майбутніх студентів України, такі, як: молитовники, Новий Завіт, катехізми, книги о. Юліяна Катрія ЧСВВ [8], о. Івана Ортинського СДБ [9], о. Івана Шевціва [10], о. Ізидора Нагаєвського [11], які допомогли їм правильно розуміти та передавати іншим правди християнської віри, а також усвідомлювати, що наука і релігія не заперечують одна одну, а взаємно доповнюють і є немовби двома крилами людського життя.

Патріарх щиро вірив, що примара марксистсько-ленінської атеїстичної ідеології згине в Україні та знову відродиться релігійна освіта та патріотичне виховання. Він готував для неї кадри та духовно-освітні програми. Через п'ять років після його смерті відродилася УГКЦ, а з нею й вищі духовні навчальні заклади – семінарії, інститути, університети, розпочалась масова катехизація, підготовка вчителів – катехитів, а згодом і викладання в Україні предмета «Християнська етика».

Християнська етика – це не тимчасова акція. Це і є той шлях, яким має йти виховання українських дітей. Тому питання про можливість чи неможливість продовження викладання предмету взагалі не повинно ставитися. Дбаючи про виховання молоді, українці не збираються перевіряти в сумнівах моральне добро Заповідей Божих, даних 3,5 тис. років тому, які були дороговказом для наших прадідів упродовж століть. Людство дотепер не знає кращої моралі, ніж та, що спирається на Бога.

Виховний потенціал предмету «Християнська етика» переоцінити важко. Предмет себе добре зарекомендував. Досвід праці свідчить про ефективність християнської етики, спостерігаються позитивні наслідки у зміні поведінки учнів. Він однозначно сприяє духовному зростанню сучасної молоді, наверненню її до праведних основ життя. Крім цього, допомагає втілювати заходи запобіжного характеру у боротьбі зі злочинністю та насильством. Християнська етика стала консолідуючою силою у міжконфесійному компромісі. Через дітей предмет позитивно впливає на батьків, zdeформованих атеїзмом.

Предмет виховує чесну, благородну, відповідальну особистість, здатну жити і працювати у правовому демократичному суспільстві, шанувати Божі і державні закони. Християнська етика допомагає молодому поколінню переорієнтуватися з вартостей азійського (деспотичного) типу на вартості європейсько-демократичні. Християнське виховання передбачає внутрішній самоконтроль людини і відмову від зовнішнього нагляду, як це було при тоталітарній системі.

Ще у 1997 р. глави трьох обласних держадміністрацій Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей прийняли спільну історичну ухвалу «Про обов'язкове введення християнської етики в 1–11 класах середніх загальноосвітніх шкіл». Представники чотирьох традиційних українських Церков: Греко-Католицька (єпископ Любомир Гузар – учень і соратник Патріарха Йосифа), Православна Київського Патріархату (єпископ Андрій Горак), Автокефальна Православна (єпископ Макарій Малетич), Православна Московського Патріархату (єпископ Августин Маркевич) погодили програму християнської етики для учнів 1–11 класів загальноосвітніх шкіл. Сесія Львівської обласної ради 8 жовтня 1997 р. прийняла рішення про вивчення християнської етики у загальноосвітніх школах Львівщини, відповідно до розробленої програми [12].

Список використаних джерел

1. Святе Письмо Старого і Нового Завіту. 2. Сліпий о. д-р Йосиф. Віра і наука. Рим:В-во ОО. Салезіян, 1990. 75 с. 3. Заповіт Блаженнішого Патріарха Йосифа. Рим, 1981. 39 с. 4. Послання Патріарха Йосифа про поєднання в Христі. Рим, 1976. 5. Гринів О.І. Йосиф Сліпий як історик, філософ і педагог. Львів: Місіонер, 1994. 159 с. 6. Огірко О.В. Християнська педагогіка. Навчальний посібник. Львів: ЛІ МАУП, 2003. 111 с. 7. Андрушко В. Т., Огірко О.В. Релігієзнавство. Навчальний посібник. Львів: НЛТУУ, ЛНУВМіБТ, 2007. 260 с. 8. Катрій о. Ю., ЧСВВ. Пізнай свій обряд. Нью-Йорк, 1982. 471 с. 9. Ортинський о. д-р І., СДБ. Вірити. Рим–Мюнхен–Фрайбург, 1990. 292 с. 10. Шевців о. І. Святі Тайни і їх здійснювання в українському обряді. Мельборн: Просвіта, 1982. 155 с. 11. Нагаєвський о. І. Християнська наука. Рим, 1991. 215 с. 12. Бендик о. М., Гнатів о. І., Огірко О. Християнська етика. Львів: Свічадо, 1997. 159 с.

References

1. Svyate Pys'mo Staroho i Novoho Zavitu [The Scriptures of the Old and New Testaments]. 2. Slipyy o. d-r Yosyf. Vira i nauka [Faith and science]. Rym: V-vo OO. Saleziyan, 1990. 75 s. 3. Zapovit Blazhennishoho Patriyarkha Yosyfa [The Testament of His Beatitude Patriarch Josyf]. Rym, 1981. 39 s. 4. Poslannya Patriyarkha Yosyfa pro poyednannya v Khrysti [The Epistle of Patriarch Joseph about the union in Christ]. Rym, 1976. 5. Hryniv O.I. Yosyf Slipyy yak istoryk, filosof i pedahoh [Yosyf Slipyy as a historian, philosopher and educator]. L'viv: Misioner, 1994. 159 s. 6. Ohirko O.V. Khrystyians'ka pedahohika [Christian pedagogy]. Navchal'nyy posibnyk. L'viv: LI MAUP, 2003. 111 s. 7. Ohirko O.V. Relihiyevnavstvo [Religious studies]. Navchal'nyy posibnyk. L'viv: NLTUU, LNUVMiBT, 2007. 260 s. 8. Katriy o. Yu., ChSVV. Piznay sviy obryad [OSBM Know your rite]. N'yu-York, 1982. 471 s. 9. Ortyns'kyy o. d-r I., SDB. Viryty [Believe]. Rym-Myunken-Frayburh, 1990. 292 s. 10. Shevtsiv o. I. Svyati Tayny i yikh zdiysnyuvannya v ukrayins'kim obryadi [Holy Sacraments and their implementation in the Ukrainian rites]. Mel'born: Prosvita, 1982. 155 s. 11. Nahayevs'kyy o. I. Khrystyians'ka nauka [Christian science]. Rym, 1991. 215 s. 12. Bendyk o. M., Hnativ o. I., Ohirko O. Khrystyians'ka etyka [Christian Ethics]. L'viv: Svichado, 1997. 159 s.

Олег Огирко

ПАТРИАРХ ИОСИФ СЛИПЫЙ И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ ДУХОВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНСКОГО НАРОДА

В статье рассматривается ипостась духовного гиганта украинского народа Патриарха Иосифа Слепого и его вклад в развитие духовного образования украинского народа. Верховный Архиепископ, кардинал и митрополит Иосиф Слипый был ученым, исповедником веры и международным защитником преследуемых христиан. Докторская диссертация Иосифа Слипого касалась вопроса тринитарного богословия, то есть, пневматологии – учения о Святом Духе. Был творческим писателем, труды которого насчитывают двадцать томов. Редактировал богословский журнал «Богословие». 11 апреля 1945 г. советская власть арестовала архиепископа Иосифа. Он провел 18 лет в сталинских тюрьмах, лагерях труда и в Сибири. В ссылке написал произведение «История вселенской Церкви на Украине» в 5-ти томах. После вмешательства Папы Иоанна XXIII и президента США Джона Кеннеди был освобожден в 1963 г. для участия во II Ватиканском соборе. Основал Украинский католический университет и построил церковь Святой Софии в Риме. Развивал духовное образование украинцев во всем мире.

Ключевые слова: Церковь, Патриарх, наука, вера, экуменизм.

Oleh Ohirko

PATRIARCH JOSYF SLIPYJ AND HIS ROLE IN BUILDING THE SPIRITUAL EDUCATION UKRAINIAN PEOPLE

In the article the figure of spiritual giant Ukrainian Patriarch Josyf Slipyy people and their contribution to the development of theological education of the Ukrainian people. Archbishop, Cardinal and Metropolitan Josyf was blind scholar, confessors of the faith and international protector of persecuted Christians. Josyf Slipyy thesis dealt with the issue Trinitarian theology, Pneumatology – the doctrine of the Holy Spirit. He was a creative writer, whose works comprise twenty volumes. Edited theological journal «Theology». April 11, 1945, Soviet authorities arrested Archbishop Josyf. He spent 18 years in Stalin's prisons and labor camps in Siberia. In exile, wrote an essay «The history of the Catholic Church in Ukraine» 5 volumes. After the intervention of Pope John XXIII and US President John F. Kennedy was released in 1963 to participate in the II Vatican Council. He founded the Ukrainian Catholic University and built the church of St. Sophia in Rome. Ukrainian built up a spiritual education worldwide.

Key words: Church, Patriarch, science, faith, ecumenism.

УДК 94(477)

Ірина Скакальська

«НЕСЛАВА» БОРИСА ХАРЧУКА ОЧИМА КЛІО

У статті розглянуто особливості використання автобіографічних літературних творів для всебічного вивчення історичного періоду, повсякденності життя людей, їх мислення, навчання, конфліктів тощо. Автор прокоментувала історичні факти із твору Бориса Харчука «Неслава» та окреслила можливості їх застосування в історичній науці. Важливим є переосмислення автором ролі локальної історії та компаративістики для дослідження минулого Волині.

Ключові слова: історія, Б. Харчук, «Неслава», автобіографічна проза, освіта, повоєнний час.

«Я дуже пізно почав розуміти, що таке історія. Моя бабуся плакала і плаче Шевченком, нічого про нього не знаючи...» Б. Харчук «Неслава»

«Неслава» Бориса Харчука без сумніву є цікавим твором, який легко читається, автор майстерно оповідає про дитинство та юність героя у важкий час після війни. Як стверджує дослідник творчості Б. Харчука Олег Васишин, що «образ студента Юрія Подоляна частково автобіографічний» [1, с. 96]. У творі крізь призму авторських зауважень виступає думка інших людей, які оточували письменника. Твір передає особливості життя суспільства України після війни, дає змогу простежити трагічні, голодні та бідні повоєнні роки у рамках певного населеного пункту і життя окремого героя. Відповідно актуальність проблематики є очевидною, оскільки вивчення життя окремих містечок та їхніх громадян є доповненням до розуміння історії України зазначеного часу.

Мета дослідження – поглибити вивчення повоєнного розвитку Волині ХХ ст. та розкрити проблеми повсякденного життя волинян, окреслити стан освіти, культури через призму автобіографічної прози Б. Харчука «Неслава». Наукова розробка проблеми, з точки зору історичної науки, не була предметом спеціальних досліджень.

Зауважимо, що перевагами мемуарів є те, що вони передають колорит епохи, відновлюють факти, які більш ніде не зафіксовані [2, с. 154]. Загальний стан повоєнної Волині був надзвичайно злидненим: розруха, погане харчування, нестача предметів першої необхідності, взуття, одягу, ліків. Про це і пише Б. Харчук у «Неславі», процитую так: «живемо ми на другому поверсі, у маленьких і низеньких кімнатках, давно не білених. Підлога вихитується під ногами, будівля поскрипує, пливе, наче Ноїв ковчег» [3, с. 61]. Додаткових труднощів завдавало відсутність інфраструктури. Читаємо у «Неславі», що «Автобусний рух не налагоджено. Кажуть, що скоро пустять: Тернопіль-Тур-Київ... Ось тоді настане життя!» [3, с. 62].

Варто звернути увагу на те, що, оповідаючи про дитинство, своє сирітство, навчання Б. Харчук відтворює картину життя пересічних селян, провінційної інтелігенції після Другої світової війни. Письменник органічно поєднує долю власної родини з історичною долею свого народу. Згадує автор період перебування Західної Волині у складі Другої Речіпосполитої. Зокрема, «І був посол польського сейму. Повненький, якого газети чомусь прозивали Хрунем. Приїхав якимсь повненький у село агітувати за себе (тоді кандидати у сейм самі за себе мусили битися), і сталося так, що засватав бабусину Любу...» [3, с. 27]. Цікавими є деталі про вибори до парламенту. На нашу думку, автор не випадково про це зазначив. Адже, конституційний лад Польщі дав змогу українцям цивілізованими методами відстоювати власні права. Особливо після вступу в дію березневої Конституції 1921 р. українці отримали можливість обирати своїх представників до польського сейму та сенату. «Не можна ризикувати втратою парламентарної трибуни, яка дає нагоду обороняти наші права. Лише завдяки їй ми маємо в наші дні можливість ставити українські вимоги» [4, с. 37], – зазначалося в одному із партійних видань того часу. Б. Харчук розумів, що в СРСР вибори були безальтернативними і демократія була лише «на папері», тому марно пише про парламентаризм у Польщі.

Щоправда Борис Микитович вдало синтезує у творі особисте життя та історичний контекст. Наприклад, «А потім таки завернули в кіно. Всі вікна обліплено, сидять і на деревах – до сімнадцяти літ не пускають. А хоча б пускали, в мене у кишені ні копійчки» [3, с. 36]. Злидні та бідність характерні для повоєнного часу. Подібні ситуації можна було спостерігати на усій території тогочасної України.

Зазначу, що повоєнна відбудова Волині передбачала інтегрування регіону до загальносоюзної системи у всіх напрямках, зокрема, в ідеологічному. Саме про це і пише Б. Харчук, так «Мабуть, і директор Олексій Петрович Первородський здогадався, що я безідейний. Він викликав мене на розмову у свій кабінет. Комсомол у нашій школі ставав на ноги. Я вийшов з директорського кабінету головою учком. А невдовзі став комсомольцем» [3, с. 47]. Хоча підкреслю й те, що

основною перешкодою у насадженні чужої ідеології були духовні традиції волинян, релігійність, притаманна їм ще з давніх часів. Цілком зрозуміло, що Б. Харчук завуальовано оповідає про це «І прийшов святий Андрій... Вечір. Дівчата печуть калиту і запрошують хлопців. Я одержав запросини...» [3, с. 47]. Відповідно, автор розповідаючи про свято, спонукає земляків не забувати своїх народних традицій. Борису Микитовичу так майстерно вдалося це зробити, що і цензура не помітила та не вилучила главу з книги.

У наш час, особливо після рішення польського сейму щодо подій на Волині у 1943 р., актуальною є проблематика українсько-польських стосунків. Очевидно, що ця тема обговорювалася, недаремно письменник у творі розповідає про трагедію співжиття польського й українського народів через долю Арсена Громадюка [3, с. 113–114]. Наприклад, «І ось – напад шуцманів. Село вивтікало, а дядько Сулима залишився. І його вбили. Вбив Стась Строковський... дядько Сулима нічого не боявся: його ж батько не дав безчестити труп пана Строковського. Сам Стась признався своїй матері, що він вклав Сулиму. Я не забуду, як Арсен Громадюк ховав свого товариша. То був не похорон – траур землі». Потім була нова трагедія [3, с. 115]. Автор тонко підмітив, що події відбувалися в українському селі. На підтвердження правоти слів автора, процитуємо історика В. Сергійчука: «Коли йдеться про польсько-український конфлікт у роки Другої світової війни, то мусимо з самого початку наголосити: він відбувся не на території суцільного польського розселення, а саме на тих землях, які посідали з давніх часів українці...» [5, с. 15].

Дослідниця О. Каліщук доводить, що включення до складу Другої Речіпосполитої значних територій з непольським населенням відразу створило міжнаціональні сутічки [6, с. 106]. З твору Б. Харчука чітко бачимо проблеми, породжені політикою польської влади стосовно українців. Не підлягає жодному сумніву те, що Б. Харчук добре знав історичні події свого краю. Важливо, щоб такі конфлікти між народами були предметом обговорення лише фахових істориків, а не предметом політичних інтерпретацій. Можливо ще стали сюжетом для літературних творів.

Другий розділ твору розповідає про Кременецький педагогічний інститут. З метою передання відчуттів, переживань та професійної діяльності молодой викладачки, яка з великого міста приїхала у провінційне середовище, і намагається побороти цю провінційність та ідеологічну політику, яка впроваджувалася в навчальному закладі, письменник другу частину твору подає як щоденник товаришки Вікторії Інсарової. Зазначимо, що доборою і розподілом кадрів займалися безпосередньо партійні органи, в західні області відправлялися науковці з інших регіонів України та СРСР. Цей факт, звичайно, можна пояснити значним розширенням мережі вузів у регіоні, проте водночас представники місцевої інтелігенції часто не мали змоги займатися педагогічною діяльністю через нібито політичну неблагонадійність [7, с. 75]. Про це Б. Харчук також оповідає, описуючи приїзд викладачки в інститут.

Населений пункт Тур (Кременець) «передгірне містечко в тупику» [3, с. 67] змальовано письменником досить колоритно. Наприклад, оповідаючи про ринок, автор розкриває специфіку життя містян. Як бачимо, що лише мемуари зберігають відомості про повсякденне життя людей і це важливо для пізнання історичних процесів в цілому.

Пізнавальним та незвичним є опис інституту «Педінститут на узвишші. Я входила ніби у монастирський двір: чавунна брамище, у кам'яному мурі така ж чавунна хвіртка, а над головою, на готичній бані, – чорний хрест» [3, с. 67]. Автор знав історію навчального закладу, він наче підкреслював давні освітні традиції інституту. Наприклад, «Турський інститут – будівлі колишнього єзуїтського колегіуму. Того колегіуму, в якому проросло перше польське повстання в минулому столітті. Модерна будівля з астрономічною баштою – ксьондзівський витвір часів пілсудчини» [3, с. 72]. Б. Харчук виокремлює і бібліотеку закладу, пише що вона фундаментальна й не розграбована [3, с. 73]. Саме зазначена інформація значно доповнює історію навчального закладу, що сьогодні тут функціонує.

Необхідно наголосити, що, відтворюючи історію інституту, Б. Харчук колоритно передає реалії того часу. Навчання в інституті було чітко регламентоване партійним керівництвом, яке давало вказівки викладачам і слідкувало за тим, що відбувалося в аудиторіях. Б. Харчук підмічає і таке «Мене попереджував і сам директор, і декан, що студенти можуть задавати не тільки капосні, а й провокаційні запитання» [3, с. 78].

Про те, що комуністична партія та її ідеологи втручалися в особисте життя громадян є розповідь автора про відносини студента Юрія Подоляна та викладачки Вікторії Інсарової та розгляд цих стосунків під час партійних зборів [3, с. 101–103]. Таки герой змушений був в присутності колективу інституту попросити вибачення, але це не були слова каяття. Так, «Не буду більше називати товаришку Інсарову Вікторією, а Вікторією Юліївною» [3, с. 102]. Для молодой викладачки теж було своєрідним моральним випробуванням, нелегко було бути предметом обговорення під час зібрання та й згодом у навчальних коридорах, коли перешіптувалися колеги. Як бачимо, головні герої це подолали і не згубили свого почуття, хоча й поплатилися. Таким

чином, радянська пропаганда регламентувала й особисте життя громадян. Наведений епізод із книги яскраво це ілюструє.

Щодо навчання в інституті, то автор влучними репліками передає атмосферу того часу. «Екзаменаційна гарячка. Шпаргалети. Лаврентій Павлович ходить із начальством на екзамени. Начальство слухає, як відповідають студенти, ставить одне й теж запитання: – А яке практичне значення мають ваші теоретичні висновки?» [3, с. 103]. Як на мене досить актуальне питання і в наш час.

Узагальнюючи зазначене, можна аргументувати висновок про те, що художні історичні твори лише доповнюють наші знання про минуле краю. Кожна історична подія нас чогось вчить, тому не варто відкидати уроки Клію, а потрібно засвоювати їх. Своєрідний урок «звучить» у творі «Неслава» Бориса Харчука, тому кожен читач по-своєму його засвоїть, лише через призму патріотизму і любові до своєї Вітчизни. Як писав Б. Харчук, що «Живі вмирають, залишаючи честь і безчестя – своє безсмертя, – подумав він. – Я теж листок із дерева свого роду...» [3, с.129].

Б. Харчук у своєму творі продемонстрував вибудовану радянською владою ідеологічну політику на українських територіях в усіх її проявах. Також ми свідомі в тому, що автор «Неслави» змушений був писати в певних ідеологічних рамках і це знайшло своє відображення у книзі.

Список використаних джерел

1. Василюшин О. Як прославилася Харчукова «Неслава» // Слово і час. № 8. 2011. С. 96–98.
2. Єловських У. Загальнотеоретичні питання вивчення мемуарів як історичного джерела: історіографія проблеми. URL: <http://www.history.org.ua/JournALL/sid/13/2/10.pdf>
3. Харчук Б. Неслава. К., 1968. 130 с.
4. Пораз З. Йдемо до виборів. Львів: Видання УНДО, 1938. 40 с.
5. Сергійчук В. Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни. К., 2009. 200 с.
6. Каліщук О. Українсько-польське протистояння на Волині та в Галичині у роки Другої світової війни: науковий і суспільний дискурс. Львів, 2013. 510 с.
7. Скакальська І. Кадрові питання та ідеологічна робота у Кременецькому учительському інституті // Вища педагогічна освіта в Кременці 1940–1990 рр. Жовква, 2012. С. 69–79.

References

1. Vasylyshyn O. Yak proslavylasya Kharchukova «Neslava» [How famous Kharchukova «Neslava»]. Slovo i chas. # 8. 2011. S. 96–98.
2. Yelovs'kykh U. Zahal'noteoretychni pytannya vyvchennya memuariv yak istorichnoho dzherela: istoriografya problemy [General theoretical issues studying memoirs as a historical source: historiography of the problem]. URL: <http://www.history.org.ua/JournALL/sid/13/2/10.pdf>
3. Kharchuk B. Neslava [«Neslava»]. K., 1968. 130 s.
4. Poraz Z. Ydemo do vyboriv [We go to the elections]. L'viv: Vydannya UNDO, 1938. 40 s.
5. Serhiychuk V. Trahediya Volyni. Prychyny u perebih pol's'ko-ukrayins'koho konfliktu v roky Druhoyi svitovoyi viyny [Tragedy of Volyn. Causes and course of the Polish-Ukrainian conflict during the Second World War]. K., 2009. 200 s.
6. Kalishchuk O. Ukrayins'ko-pol's'ke protystoyannya na Volyni ta v Halychyni u roky Druhoyi svitovoyi viyny: naukovyy i suspil'nyy dyskursy [Ukrainian-Polish Confrontation in Volhynia and Galicia during the Second World War: Scientific and Social Discourses]. L'viv, 2013. 510 s.
7. Skakal's'ka I. Kadrovi pytannya ta ideolohichna robota u Kremenets'komu uchytel's'komu instytuti [Personnel issues and ideological work at the Kremenets Teachers' Institute]. Vyshcha pedahohichna osvita v Kremenci 1940–1990 rr. Zhovkva, 2012. S. 69–79.

Ирина Скакальська

«НЕСЛАВА» БОРИСА ХАРЧУКА ГЛАЗАМИ КЛИО

В статье рассмотрены особенности использования автобиографических литературных произведений для всестороннего изучения исторического периода, повседневной жизни людей, их мышление, обучение, конфликтов и тому подобное. Автор прокомментировала факты из произведения Бориса Харчука «Неслава» и очертила возможности их применения в исторической науке. Важным является переосмысление автором роли локальной истории и компаративистики для исследования прошлого Волини.

Ключевые слова: история, Б. Харчук, «Неслава», автобиографическая проза, образование, послевоенное время.

Iryna Skakalska

«CONFUSION» BORIS KHARCHUK EYES CLIO

The article considers the peculiarities of autobiographical literary works for the comprehensive study of the historical period, the everyday life of people, their thinking, learning, conflict and so on. The author commented on the historical facts of the work of Boris Kharchuk «Confusion» and outlined their possible application in history. It is important to rethink the role of the author of local history and comparative studies for the past Volyn.

Key words: history, B. Kharchuk «Confusion» autobiographical prose, education, post-war period.

UDK 94(478)**Valerii Polkovsky****PETRO (PETER) SAVARYN:
A PILLAR OF THE POST-WAR UKRAINIAN COMMUNITY IN CANADA***

Petro Savaryn was born on 17 September 1926, in the village of Zubrets, near Buchach, in the Ternopil Region of Western Ukraine. He has made a unique and important contributions to the development of the Ukrainian community in Canada for more than six decades. A lawyer by profession, Savaryn is renowned as a builder of institutions and a leading figure in Ukrainian political and educational organizations, foundations, projects and initiatives. His legacy is virtually without precedent, and worthy of scholarly assessment.

It is timely to review his accomplishments and to consider them within the framework of the 125th anniversary of Ukrainian settlement in Canada and the coming 150th anniversary of Canadian Confederation. This is especially the case since Peter Savaryn has managed to become a model of the modern Ukrainian Canadian, contributing tremendously to the development of his two motherlands – adoptive Canada and native Ukraine. Significantly, there has been a growing interest in Ukraine regarding Peter Savaryn's career. Is it not difficult to become a committed patriot of two countries – Canada and Ukraine? Are there not tensions and contradictions that need to be surmounted to arrive at a successful synthesis? These and other questions will be addressed in my paper.

Key words: multiculturalism, diaspora, Ukrainian, identity, Canada.

Ukrainian Diaspora Studies (notwithstanding recent significant success in the form of international conferences, publications, research etc) still has been an undiscovered continent due to the volume/bulk of material that has to be published, studied and researched in Ukraine as well as in the countries where people of Ukrainian descent reside. Every new publication in Ukraine or in the West serves the noble idea of discovering life and achievements (as well as problems and issues) of Ukrainian diaspora.

This year (2016) Canada celebrates 125th anniversary of Ukrainian settlement in this country and next year (2017) 150th anniversary of its foundation. These anniversaries (together with this year's 25th anniversary of independence of Ukraine) provide an opportunity to look at the achievements and success of Ukrainian diaspora in Canada. Contribution of Canadian Ukrainians can serve as an example of successful projects fulfilled in Canada (which could be successful in Ukraine as well).

Ukrainian Canadians play an important role in all aspects of Canadian life (cultural, business, educational, political, sport, scientific research etc, see, for example, Ambassador of Canada to Ukraine Roman Vashchuk's article [2]. Their names and achievements have been becoming more recognizable in today's Ukraine. Petro (Peter) Savaryn, a pillar of the post-war Ukrainian community in Canada, is one of such cornerstone personalities.

Imperial Russia (as previously the Soviet Union) has been always critical and negative towards Ukrainian diaspora (see, for example, the article) [4]. The Minister of Foreign Affairs of Russia uses the word «mad» regarding the representatives of Ukrainian diaspora in Canada. The Russians blame even the former Prime-Minister of Canada Stephen Harper for pro-Ukrainian stance/position during Ukrainian-Russian military conflict/war (see the article) [1].

I have used the following methods for writing this article: interviews in Peter Savaryn's native village with his relatives (September 2016), interviews and numerous meetings with Peter Savaryn (during our work on preparation of 3 volumes (5,6,7 of Zakhidn'okanads'kyi zbirnyk, published by NTSh (Canada) in the years 2008, 2012 and 2014), meetings and interviews with people who knew Peter Savaryn (Edmonton, St. Albert, Winnipeg, Toronto), preparing a review article of his book [8], comparative analysis, archival work (Mundare and Edmonton). The results of this research have been presented at conferences in Ukraine [5] and Canada [15].

This year he celebrated his 90th birthday, and it seems fitting that the Ukrainian community marks his anniversary by recognizing his unique talent and contributions.

Petro Savaryn is very proud of his relatives, father Mykhailo Savaryn (18.03.1903 – 15.11.1972) and mother Anna Savaryn (Atamaniuk) (06.05.1906–31.01.1973). He keeps a detailed family tree, starting with grandparents. He has been happily married with Ol'ha (Olia) Prystaiets'ka (Savaryn) (born on 06.04.1930). They have three children (Vira, Mykhailo and Halia) and eight grandchildren.

One can envy only his energy and inspiring personality. As well as clearness of his thought and intellect, perseverance and goal-orientation. It is difficult to grasp how one person has managed to do so

* I am grateful to Shevchenko Scientific Society of Canada for awarding me the annual research grant for the year 2016 to write this article.

much in his life span. But, unfortunately, there is very little in the way of meaningful materials about Peter Savaryn in English, and this is precisely a shortcoming which I hope to address with my article.

The topic of Peter Savaryn's legacy is not totally new to me. Previously I published an article [5] and a book review [6] (both in Ukrainian) devoted to his achievements in Canada. I have also had many hours of conversations with Peter Savaryn, giving me a good grasp of his personality and much contextual background information that will be useful for my article.

Plast. Peter Savaryn underlines a very important role of Plast in his life. Number One role – according to his words. Plast has been playing crucial role in upbringing of young Ukrainian generation. Savaryn admits that his involvement with Plast is a long history/story. They did not have Plast in their own village. In Ukraine he was not a Plast member. But in Germany, after the war, there was a Plast movement. He met his friend from Chortkiv grammar school (himnaziia) Bohdan Hawrylyshyn (born in the village of Koropets). There were also a lot of people at that time there from Zhyznomyr (close village to his native Zubrets). His wife Oliia is from that village. He saw that there was Plast activity there and he delved into Plast activity. It was to the Senior Plast, because he was not a kid anymore. He obtained/gained a lot of friends in Plast. In Plast he saw Ukrainian elite. He did not have a chance to meet them before. Peter Savaryn was the last stanychnyi there. With warmth and gratitude he remembers his Plast fellows from German times – Kukurudz, Tomkiv and others. He remembers the spring festivities in Mittenwald, where Plast members across the whole Western Europe gathered. In that festival he saw Ukrainian elite and was fascinated with it. He saw there Dr. Tysovskiy, Siryi Lev, Dr. Figol, very famous Plast members. Plast organized meeting of its Plast leaders in Zuffenhausen. He noticed in what big categories they think and who all these people are. They planned already a lot and issued the journal/magazine *Novyi shliakh* (New Path). They were planning future life of Ukrainian community before they leave for various countries of the world. And from that there he stuck (*zastriah*) with Plast and Plast became his family (extended family). Besides his family Plast became his closest extended family. Oliia (his wife) and Peter, their children and grandchildren are all Plast members (*plastuny*). In Plast there was the Ukrainian language and Ukrainian culture. Plast mottoes «God, Ukraine, kindness, truth, beauty» were appealing to him. And right now, according to him, he is an old Plast member. Plast is famous for continuation of its work, keeping traditions and practices alive. When he moved to Edmonton Plast already existed there. Plast existed in Edmonton from the year 1948. And they had youth *kurin'* (13th *kurin'*), named after Petro Sahaidachnyi. And the *kurin'* had only one probe (*proba*). You had to have one group with the second probe in order to register it. And Savaryn noticed that at that time they had such people as Dr. Struk and Dariia and Yurko Darewych, people of great caliber. He obliged to prepare them for the second probe. They had excellent instructors at that time as well. And they registered that *kurin'*. Plast played a super important role in forming/keeping Ukrainian culture and Ukrainian identity in Canada. In Plast Peter Savaryn has been in many roles. He organized the payment of two Plast buildings (*domy*). According to his words, his heart is with Plast. It is very important to see the foundation (rock solid foundation) of his personality in order to understand his diverse abilities and a visionary role he played in Ukrainian Canadian life.

Shevchenko Scientific Society (*Naukove Tovarystvo imeni Tarasa Shevchenka*). His second and big involvement was the Shevchenko Scientific Society, totally different community from the first one. It was also like a family to him. There was Ukrainian intelligentsia in Shevchenko Scientific Society. It has been organized since Europe, and in Toronto it was registered and later in Edmonton. There were initially many Masters (*magistry*), engineers (*inzhenery*) and Doctors at that time whose credentials were not recognized in Canada. But according to Peter Savaryn, they were real Masters, engineers and Doctors. And they were working very hard in Canada mostly employed as general labourers at various jobs earning their living (*zarobliaiuchy na khlib*). They were members of the elite. And Peter Savaryn, having tremendous life experience, could differentiate where were real intelligent people (*intelligentsia*) and where there were working people. Peter Savaryn was not initially their formal member, but was so actively involved in their work when even some NTSh members deceased he was saying his speech/final word at their burial site. He was a personal friend with many of them. At that time they started to publish *Zbirnyky* (Collected Papers of Ukrainian Life in Western Canada). And at the moment of publishing this article seven *Zakhid'okanads'ki zbirnyky* have been published and the eighth one (devoted to the creative work of the famous Ukrainian Canadian writer Illia Kyriak) has been prepared for the publication. Volodymyr Matskiv initially asked Peter Savaryn to be involved with publications of those *Zbirnyky*. For his active involvement in NTSh work Peter Savaryn was awarded with *Hramota* from *Verkhovna Rada Ukrainy* (Supreme Council of Ukraine). And later he was awarded with the Order (Orden) for his work in World Congress. When he was involved in the Conservative Party of Alberta, there he befriended with many of its influential members, they were members of the Legislature (Legislative Assembly of Alberta), ministers etc. Peter Savaryn asked them to support financially the publication of the first *Zbirnyk*. He asked personally Horst Schmid, who at that time was Minister of Culture of Alberta. Horst Schmid

promised to pay half of the publication price. And when he was a minister he always covered half of Zbirnyk's publication price. And later Peter Savaryn received funds from the government of Alberta for publications of Zbirnyky. Peter Savaryn in his interview (July 26, 2016) mentions active NTSh members such as Volodymyr Matskiy, Professor Keivan, Volodymyr Skorupskyi, Stefanyk, Zaleskyi, who were the best of our elite. In his interview Dr. Savaryn mentions an important role of Dr. Yar Slavutych, Professor of the University of Alberta who was the editor of the first four volumes of Zakhidn'okanads'ki zbirnyky. Peter Savaryn played an important role in bringing Professor Slavutych to the University of Alberta. For many years he has been supporting Professor Slavutych in his publication endeavours (Ukrainian grammar books, textbooks etc). «He did a fantastic job!» – Dr. Savaryn recalls in his interview regarding Dr. Slavutych's work. Slavutych's Ukrainian language textbooks were reprinted in many editions. Hundreds and thousands of Ukrainian youth came through Slavutych's school. And later they became the leaders of Ukrainian community in Canada replacing those who died. Peter Savaryn really has played a unique role in establishing and developing Shevchenko Scientific Society (Western Canada). Peter Savaryn is of high esteem of Michael (Mykhailo) Luchkovich. He was born American, became MP to the Federal Parliament from 1926 to 1935. He taught Dr. Savaryn loyalty to the country that accepted them. This loyalty gave them the opportunity to preserve Ukrainian culture and language, and Ukrainian identity, being at the same time true Canadians.

The following remarks reveal the great value that Peter Savaryn places on scholarship and education: «In my opinion, during peace the best weapon of the people fighting for their existence is education, education, and once more education, and only then – politics, and further – economy etc. Exactly in this order!» [10].

Club of Ukrainian Professional and Entrepreneurs. Savaryn admits that Ukrainians arriving to Canada after the Second World War did not find here emptiness. Here its own Ukrainian elite was developed which consisted primarily of farmers. And they were of high caliber. Idea to organize the Club of Professionals and Entrepreneurs was not Savaryn's. It was Ivan Isayiw's idea, Hetmanite, editor of Ukrainian News. Lawyer Ivan Decore contributed a lot as well. Vegrevillshchyna (Vegreville Region) gave many famous politicians such as Ivan Decore, Anton Hlynka, Mazankowsky (who was of Polish origin, but whose wife was Ukrainian). Together with Isayiw Savaryn managed to organize this Club from previously and newly arrived Ukrainians. And it (the Club – VP) played extremely important role, and these Clubs spread all over Canada. And at last they had the Federation of the Clubs of Ukrainian Professionals and Entrepreneurs. And they were able to invite famous politicians, movers and shakers of Alberta, to their Club. Manoly Lupul talks about Peter Savaryn's involvement in Club's activity and his contribution: «... two most politically oriented leaders, Peter Savaryn and Celestin (Mykola) Suchowersky. The club [Professional and Business club – VP] approved the committee, whose purpose, according to Savaryn, was to co-ordinate all multicultural initiatives, especially contacts with governments and politicians. For the next fifteen years the Multicultural Committee spearheaded the Ukrainian political (and cultural) agenda in Edmonton, and occasionally elsewhere» [14, p. 134].

Alberta Society of Preservation of Ukrainian Culture. Formation of Ukrainian cultural identity of Ukrainian community in Canada was very important as well. They thought about having funds/finances to organize such kind of Society and they managed to do it. Peter Savaryn's colleague, Ihor Broda, incorporated the society for Preservation of Ukrainian Culture, later Olia and Peter Savaryn played an important role in its development and functioning. The Savaryns organized collections/donations in memory of those Ukrainians who passed away. And at that time Ukrainians were donating 1–3000 dollars (big chunk of money at that time) in memory of those who passed away. They also organized so-called Casinos, got its Charitative Number and in this Foundation they amassed pretty decent funds. The objective was to use this money for Ukrainian purposes. «Without personal political ambitions (he ran for office only once – an unsuccessful bid for a seat on the Edmonton City Council in 1964), he used his influence to improve the cultural and educational foundations of the Ukrainian community in Canada» – Manoly Lupul remarks in his monograph [14, p. 146].

Kongres Ukrainsiv Kanady (Ukrainian Canadian Congress). In his interview Peter Savaryn underlines again that they (newly arrived – VP) were lucky to have an Ukrainian elite here in Canada and in Alberta in particular. But those who arrived jumped at opportunity and joined those who already worked in organizations. He recalls that UCC here in Edmonton was headed by lawyer Yanda. Savaryn joined the organization and was elected/appointed the secretary. The majority were losing the Ukrainian language at that time. They were preparing various briefs to the government with the demand to protect Ukrainian language. The movement for bilingualism started in Canada, and they managed to have a meeting with the Premier of Alberta Manning. The UCC played its important role in preparing those briefs to federal as well as provincial governments. There were Ukrainian organizations, churches, narodni domy (Peoples' Temples) here in Alberta. And clubs as well. They managed to unite them and support them. It took them many years to be recognized as pioneers and founders here in Alberta and in Canada

in general. Sonya Keywan wrote the book «Greater than Kings». She told the truth. Before the First World War 170000 Ukrainians arrived to Western Canada who developed, plowed it. They were simply thrown to the bush, to the wilderness and they persevered and survived. They did not have too much of a choice – to live or to die. This Shakespearean question was pretty simple in harsh western Canadian conditions. And too many died because of hunger, starvation and cold. A person had to go from Vegreville to Edmonton covering 100 kilometres on his/her feet and carrying the same distance back on his/her shoulders 80 kgs or more of grain, flour or something else – Peter Savaryn describes extremely harsh conditions. For a very long period of time Ukrainians were not accepted as equal. All newly arrived were discriminated. And much later they were given respect for their hard work and perseverance. And they have been building this Canada, especially in the western part.

Politics. «I always said that continue to say that Ukrainian community in Alberta is indebted/owing its modest, but nevertheless success to cooperation of CUBPC, CCU, both churches and Ukrainian politicians» [8, c. 83].

In his memoir Manoly Lupul is amazed and fascinated with Peter Savaryn's contribution to politics. He distinguishes «Savaryn's political savvy and connections» [14, p. 135].

Manoly Lupul in his memoir testifies about enormous influence of Peter Savaryn within the Conservative Party of Alberta as well as his anti-communist approach towards Ukraine: «The evening, however, did have very good effect: it revealed for the first time the political clout that Peter Savaryn carried within the Conservative Party. Although he could be quite liberal on social issues, Savaryn was strongly anti-communist on account of Ukraine's political situation ...» [14, p. 146].

Savaryn's thoughts on politics and politicians are especially valuable: «Majority/most of Ukrainians in Canada for a long period of time have not been respecting politics nor politicians» [8, c. 18].

«One has to work for a long period of time with politicians, in order for them to understand you and for you to understand them and for them to rely upon you» [8, c.19] «that nation is happy which has good and honest politicians, and good, for the well-being of people directed/oriented politics» [8, c. 21].

His active participation in political life of Alberta (and its assessment and reassessment) could be an indispensable tool for the people who are in politics in Ukraine. Relying on moral and religious principles leads to honesty and sacrifice in politics and benefits the society, community and country in general. On the contrary, lack of these basic principles leads to unbelievable corruption, irresponsibility (which is clearly demonstrated by Ukrainian politicians in Ukraine). Ukrainian politicians easily jump from one party to another. This is not Peter Savaryn's case. He started with the Conservative party and does not change his principles and beliefs (in spite of any seductions or possible personal gains). «Though my friends from the Social Credit Party offered in those by-elections (May 1968 – VP) for me to be a candidate, I did not want to leave the Conservative Party and I agreed to help B. Yurko» – Peter Savaryn recalls [8, c. 21]. To work in the background, to cooperate with other people are Savaryn's principles. And when he was the Head of the Conservative party of Alberta his reliance on people, their support and understanding led to the benefits of Alberta society and Ukrainian life in particular. To be a good Albertan meant for him to be a good Canadian, and to be a good Canadian Ukrainian meant to be a good Canadian as well. In his life and activity he never ignored the interests of Canada and he always remembered that you would not be a good Ukrainian without being loyal to your adoptive country – Canada.

Peter Savaryn became the member of the Conservative Party of Alberta from the end of the 50-ies. According to his words, when Peter Lougheed was elected the leader of the Conservative Party of Alberta it barely existed. Savaryn was persuading Lougheed to look at ethnic minorities here in Alberta to bump their chances for provincial electoral win. In one of the meetings Lougheed was invited to be a guest speaker, he was presented by Juliak Koziak whom Savaryn involved into the Conservative Party of Alberta. And at that meeting there were between 1500–2000 of Ukrainian pioneers. Lougheed immediately saw big opportunity for his party in all these Ukrainians. At that time Manning's Social Credit Party of Alberta had its meeting where approximately 200–300 people gathered. Lougheed at that time accepted all other ethnic candidates as well. As an astute political he saw perspective in expanding ethnic representation and ethnic direction. Lougheed also promised Savaryn that Ukrainian candidates would have decent representation in the government. And when the Conservative Party of Alberta won its election Lougheed kept his promise. Many Ukrainians were appointed ministers of his new government. Lougheed was a gentleman, according to Savaryn's words (his interview, July 26, 2016). Savaryn became Lougheed's friend and equal to him. Savaryn knew that Lougheed had some First Nations' blood in him. Lougheed's grandfather, being a Senator, had a great respect for his wife (opening car's door to her). Lougheed understood that Canada is immigrants' country. Some of these ethnic groups arrived sooner, some of them arrived later (and even Anglo-Saxon group came through its adjusting period here in Canada). Canada became the second motherland to all of them. And the power was in its unity.

Savaryn was very critical of politicians of Ukrainian origin/descent when they did not defend the policy of multiculturalism in Alberta in the 90-ies: «Shouting and stinking – that is all we can do, when we

have no real «representatives» in the House and no friends! Hladie [sic], Stelmach, Trynchy, Yankowsky, Woloshyn, Beniuk ... but nobody to unite them for a cause. Zwozdesky cannot do it alone, and Lawrence [sic] – is out of it, as far as I can judge» (Savaryn's words cited in) [14, p. 477].

When in the early 90-ies the Conservative government of Alberta with Ralph Klein as a Premier of Alberta decided to change the cause Peter Savaryn was relentless: «Before some sixty individuals from «about 40 Edmonton ethnic groups», Jacuta, Pidruchney, Diachuk and Savaryn – the latter three identified as prominent Conservatives – roasted the government for abandoning multiculturalism. ... with Savaryn accusing the government of displaying «Anglo-Saxon chauvinism» against other ethnic groups: «They want Anglo-Saxon culture to dominate every other one and wipe them out» [14, p. 476].

Manoly Lupul talks about early 90-ies: «... Ralph Klein's conservative government in Alberta has just introduced legislation (Bill 24) to abolish the province's policy of multiculturalism» [14, p. 471]. According to Manoly Lupul: «The bill passed on 23 May» [14, p. 477].

Canadian Institute of Ukrainian Studies. Manoly Lupul is sincere admitting: «Still, without Savaryn's political rudder, it would have been impossible to take seriously the government's alleged interest in an institute» [14, p. 258].

In his book Peter Savaryn willingly talks a lot about his personal contacts and connections that were brilliantly used for the benefit of the Ukrainian community and not for his own material gain/wealth/enrichment. He was so passionate about the opening of the Centre for Ukrainian Studies in Canada: «Here I will say that four factors finally influenced my decision to seek CUS at the U of A: sufficient demographic base, solid political influence/impact, recommendation of Royal Committee on Bilingualism and Biculturalism regarding «regional studies» and that elections were coming» [8, c. 33]. Peter Savaryn's role was crucial in establishing the Canadian Institute of Ukrainian Studies at the University of Alberta: «... without Savaryn's very large political influence within government and the university, the institute would not have come into being» [14, p. 256]. Manoly Lupul remarks: «... and if Savaryn and I may be considered the institute's godfathers...» [14, p. 256].

It was not easy to open such kind of centre. Ukraine as an independent country did not exist at that time and the arguments against Peter Savaryn were how can you open the studies of the country that does not exist on political map. He was persistent and argumentative in his ideas and he was defending them vigorously and steadily: «If you do not knock, nobody will open for you», my grandma was saying and it appeared that we knocked» [8, c. 35]. His love of Ukrainian proverbs and sayings is unbelievable and he uses them wisely and up-to-the point: «You are not sure whether you harvest, but you have to sow. An old Ukrainian saying/proverb tells this. I think that it is true» [8, c. 39].

Canadian Institute of Ukrainian Studies is the biggest achievement of Ukrainian diaspora here in Western Canada – according to Peter Savaryn (interview, July 26, 2016). It is not only that it produced research papers, books, but it also conducted extensive Ukrainian work. It is also the matter of politics. Peter Savaryn had contacts and connections from the end of the 50-ies with MLAs, MPs, ministers. And he used these contacts and connections not to his personal material gain, but to the development of the Ukrainian cause. This could be a very good lesson for current politicians in Ukraine, who quite often use these contacts and connections to obtain excessive material wealth, while Ukraine has been suffering for years with the problems of corruption. Some people went to politics (even in Canada) to gain later some position/job in the government. Savaryn, according to his own words, did not need it, because he has his own profession/occupation and job. He had such powerful contacts and connections that he was easily understood on many occasions. And he understood them. He helped them with ideas, and they were able to transform these ideas into concrete deeds. Bill Yurko, Bukovinian, Romanian, asked Peter Savaryn to lead his political affairs, he became MLA, later minister and he supported Peter Savaryn in his endeavours. Politics is the most important thing (according to Peter Savaryn, interview, July 26, 2016). Our people for a long period of time did not believe in politics. And they said: «They (politicians – VP) lie». And it is not exactly so. A person goes into politics and has his/her own plan. And later he/she sees the reality and understands/realizes that that plan cannot be fulfilled. There are various interests and needs. And a politician has to be flexible to satisfy all parties involved. Savaryn got credit for his ideas and his friends practically fulfilled them for the general benefit. They understood that he did not need his personal gain. Peter Savaryn explained new politicians that in order to be involved in politics one has to have money. Politics costs money. You have to be ready to pay 25 % from your own pocket. Before that they thought that somebody else (not them) had to contribute funds to the election campaign. Savaryn explained that the candidate has to contribute funds, then his/her family etc. You also have to play politics, to go to compromise (to compromise) quite often, because in practice it looks quite often differently. They do not lie, they really thought to improve something. And it appears that there are other needs, sometimes bigger ones etc. Peter Savaryn was in high esteem with the Conservative Party of Alberta members as well as with Peter Loughheed himself, because Peter Loughheed understood the importance of Savaryn's ideas for the benefit of Albertan community, not only Ukrainian community. Peter

Savaryn involved Peter Lougheed with Ukrainian pioneers and Ukrainian pioneers responded. When Lougheed won the political elections in 1971, he even did not have enough candidates for each electoral district. The Northern Alberta elected him. Calgary was with Social Credit Party at that time. The Conservative Party gave the space for ethnic minorities. Peter Savaryn was initiator of the slogan «Now» for the Conservative Party of Alberta in its electoral campaign. And he was not credited at all for this winning slogan. But it is very important not to have credit for everything you do (according to Peter Savaryn, interview, July 26, 2016). The chief/boss always knows whose idea was it. Quite often the bosses take the credit, and it is OK, because they finance the campaign. Savaryn thinks that he could not do a lot with CIUS without governmental involvement and support. Savaryn is always modest and shy about his personal contributions to various matters. The government has to fund and finance the institution. And provide million dollars for it (at that time). Savaryn asked/informed Bill Yurko that he would like to be involved/appointed to the Board of Governors of the University of Alberta in order to have the spot at the University and to decide. Before that there were no members of Ukrainian descent at the Board of Governors of the University of Alberta. In April 1972 he was appointed to the Board of Governors (BOG) of the U of A. Manoly Lupul recollects: «He was particularly adept at party fund-raising, one of the most difficult and, to many, the most unpleasant of political tasks, yet one that Savaryn seemed to enjoy» [14, p. 152]. Manoly Lupul also underlines «his role in naming Ukrainian streets, schools, districts in Edmonton» [14, p. 152].

And later from the BOG he was sent to the Senate as the representative. Savaryn at that time had these two forces at his disposal. Pretty great disposal. He could speak on a par with the University brass at that time. At the University he was able to do certain concrete things and to contribute his own ideas. His friend Ron Phillips was responsible for all University's economic/business activity. Initially Manoly Lupul, when he was the first head of CIUS, was given only two small rooms because at that time there was only Lupul and the secretary. Three historic buildings (Athabasca, Pembina, and Assiniboyna) were preserved/saved from demolition. In 1973 during presidency of Max Wyman those buildings had to be demolished. And the new ones had to be erected/built in their place. There were intense protests and the decision was revoked. Savaryn at that time was at the Board of Governors and the Senate and had a decisive vote. He was Chairman of Investment Committee. He was also in the financial committee as well. Ron Phillips thought that all three buildings had to be preserved and then he asked Peter Savaryn: «Do you need any additional space?». Peter's answer was positive. «How much space?» – asked Phillips. Savaryn explained that for now CIUS has only two coworkers but one day there will be 20 probably. Then you need the whole floor – answered Phillips. Peter Savaryn's involvement with the University was extremely important. People say differently who founded CIUS. Some people say that it was Manoly Lupul, some people say that it was Peter Savaryn. Plast taught Savaryn that it is not «I», it is not «You», but «We». He always gave credit to everyone involved. Lupul in his book (several times) underlines a tremendous role of Peter Savaryn in opening CIUS, and Peter Savaryn in his book (also several times) underlines the important role of Manoly Lupul in opening the Institute. Savaryn did practical and political work/job. He constantly contacted with the government. They thought that Toronto and George Luckyj will start first. Toronto did not manage to be successful initially. Manoly Lupul had brilliant Harvard University education.

Savaryn incorporated Canadian Foundation for Ukrainian Studies one year before the Institute's foundation. Manoly Lupul underlines Peter Savaryn's role in establishing Foundation for Ukrainian Studies: «... Savaryn agreed to look seriously, as a lawyer, into establishing a foundation for Ukrainian studies» [14, p. 242].

In his chapter on multiculturalism more than 100 pages are devoted to the history of creation of Canadian Foundation for Ukrainian Studies (KFUS). In his interview Savaryn acknowledges help, assistance and support of many people whom he met on his life span. These people quite often were advancing ahead his ideas and implemented them into practice. He always gave credit to them for that. The work was not easy. At certain stage Professor Kubyovych wanted to resign from Encyclopedia of Ukraine project and Savaryn persuaded him to continue. Savaryn asked him: «What is more important – matter/cause/deed or you?». And Kubyovych answered that Encyclopedia was more important for him. Peter Savaryn presented his correspondence with many people to CIUS's Director Dr. Volodymyr Kravchenko. They (Savaryn and his friends) were organizing the Institute when the state Ukraine did not exist on the political map of the world. It is very difficult (or practically impossible) to create a meaningful institution in non-statehood situation. Three Amigos – Lawrence Decore, Peter Savaryn and Manoly Lupul pushed ahead that idea. And when they first approached Professor Wyman, University of Alberta's President, about the teaching of the History of Ukraine at the University, Professor asked: «What state?». Savaryn answered: «Ukraine». And it was UN's member. Professor Wyman agreed but mentioned that Ukraine was Moscow's colony. And Savaryn explained that one day a colony becomes a state. Savaryn added that Israel did not exist for 2000 years but now exists. Professor Wyman advised them to go to

Calgary, but Savaryn persisted that they need this course here. Dr. Harry Gunning helped a lot with the creation of the Institute. He was U of A's President at that time. He supported the idea and promised Peter Savaryn he would persuade all other parties involved step-by-step. Dr. Gunning was high caliber researcher, chemist. Savaryn helped him with certain things, and then he helped Savaryn with some. The whole Senate and Board of Governors finally helped them to obtain this Institute, but it was not without the strong agreement with Premier of Alberta Peter Lougheed. Dr. Hohol first (initially) did not know anything about the Ukrainian cause. Savaryn wrote the small booklet «Ukrainian Course in Alberta's Schools». Savaryn wrote this booklet in Ukrainian, according to his own words (interview, July 26/2016) he was not so fluent in English at that time, but Dr. Hohol asked other people to translate it. Savaryn also wanted to open this Institute in 1976 when there was 100th anniversary of notorious Emske ukazy about prohibition of the Ukrainian language. And Savaryn is really happy to see 40th anniversary of CIUS's celebration continuing to do a marvelous job. He acknowledges the work of all CIUS's directors (Dr. Manoly Lupul, Dr. Bohdan Krawchenko, Dr. Zenon Kohut and Dr. Volodymyr Kravchenko). The issuing of 5 volumes of Encyclopedia of Ukraine (with the 6th one – Corrections) was without precedent [na vahu zolota]. When Savaryn was University of Alberta's Chancellor he presented 5-volum set of Encyclopedia of Ukraine to Chancellors and Presidents of foreign Universities (trip to Japan and other countries). Having Encyclopedia of Ukraine in the English language was an extremely important thing at that time and continues to be. Savaryn and his friends partially covered the position of Dr. Orest Subtelny at the University of York (Toronto) to teach History of Ukraine there. And Ukrainian community was helpful in raising funds for Dr. Paul Robert Magocsi's position at the University of Toronto.

In his book Peter Savaryn in detail and scrupulously shows those obstacles that had to be overcome on the road of building Ukrainian institutions (CIUS, in particular). And celebration of CIUS's 40th anniversary has clearly shown Peter Savaryn's vision and perspective. Without any exaggeration he can be called «visionary». Peter Savaryn's language is always figurative and distinct: «Political mills do not mill/grind faster than the University ones» [8, c. 63].

He has been protective of CIUS for many years, understanding its unique role and mission in the West: «Going a little bit ahead I will tell that initially CIUS was housed at the Education Building, but later due to my efforts it transferred to the wonderful and renovated Athabasca Building...» [8, c.66]. In his recollections/memoirs Savaryn is honest and open (when there was a delay with CIUS's opening he remarks: «I was angry/mad» [8, c. 70].

Bilingual Education in Alberta. On educational front Peter Savaryn's initiatives were diverse, far-reaching and innovative: «In Alberta the first cultural breakthrough occurred in April 1971, when the school law was amended to permit Ukrainian as a language of instruction – a change spurred by the brief from the Savaryn-Decore constitutional committee. ... Savaryn concluded that education was central and that the initial approach should be to the provincial government. ... Savaryn and Decore contributed another [section in the brief – VP] on an east European Institute at the university. Savaryn also included a piece on centre for Ukrainian studies, not mentioned in our earlier meetings» – Manoly Lupul remarks in his monograph [14, p. 139].

«I will tell only that CIUS along with bilingual system of education is probably the biggest achievement of Ukrainians in Canada of all time of their life here» – states Peter Savaryn in his book [8, c. 101].

Their visionary role cannot be denied: «From the beginning, Savaryn and I saw the Edmonton classes as a project of the federation to be expanded to such larger cities of Ukrainian population as Saskatoon, Canora-Yorkton, Winnipeg and perhaps Thunder Bay and Toronto» [14, p. 211]. They had broader vision coming out of regional one.

On many occasions Peter Savaryn was a pretty resolute person: «Only when Savaryn (Decore was also present) threatened to call the premier did Hrab's objections subside» [14, p. 212]. Peter Savaryn was persistent in defending his cause and actions: «When Peter Savaryn called about pressing for a mandatory clause for instruction in languages other than English, I reminded him of our earlier unsuccessful efforts and, though pessimistic, did not discourage him» [14, p. 447].

It takes time for the government to understand your needs and help to preserve your language and culture. It is obvious and evident that other minority groups learn the languages (official ones). And the process of assimilation has been rampant. They were lucky to have school superintendents of Ukrainian origin/descent. And they also worked with local school boards to persuade them to have schools with bilingual education. In order to give them the opportunity to study and to learn the Ukrainian language. And they also had contacts with the University, schools and politicians. It is necessary for politicians to understand you. You have to use politicians, our instructors/teachers, to write briefs and finally they got permission for bilingual school education. Starting from kindergartens they managed to spread it to school system. Slavutych did an amazing job with his textbook of Ukrainian which they to a great extent financed. They also helped with financing some of other Slavutych's writings. Horst Schmid was of

German origin, Savaryn was Ukrainian and they nicely and peacefully coexisted quite often collaborating on many projects. At the University (Board of Governors) three of them (Myer Horowitz, of Jewish origin, John Schlosser, Chair of the Board of Governors, responsible for finances, of German origin, and Savaryn, Chancellor, Ukrainian, cooperated like brothers (interview, July 26, 2016).

On the 15th of October, 2016 in Edmonton there was the celebration of the 60th anniversary of Ivan Franko Ukrainian Studies Courses, the only Saturday program in Alberta for the students of senior classes. These courses were important and crucial in development of Ukrainian language education in Alberta. Then in the article [3, c.8] the following information is provided: «The attendees greeted especially warmly Peter Savaryn, the only one who remained from the founders of the Courses. He explained that 60 years ago conscientious representatives of his generation were founding the Courses on genius Ukrainian triangle/triad: Shevchenko, Franko, and Lesia Ukrainka, with whose spirit and love towards Ukraine our people/nation endured many centuries under cruel domination/oppression/reigning of neighboring nations, and in particular Moscovy, and finally obtained its own independence and the state. He wished all students success in life, good and kind destiny and love to Canada and Ukraine». The courses celebrated their anniversary at the same day when there was celebration of the 40th anniversary of Canadian Institute of Ukrainian Studies, among the founders of which was Peter Savaryn as well. These two celebrations and tremendous success of both institutions is symbolic. It shows what a visionary (with the help of friends, associates etc) can achieve and how this ever-lasting tradition will continue. And the whole work started from kindergarten [7, c. 280].

Shevchenko Foundation. In the year 1961 due to 100th anniversary of his death the magnificent monument was erected to Taras Shevchenko. Winnipeg for 60–70 years was the centre of Ukrainian life. Especially CCU, with whose initiative this monument was erected. Prime Minister John Diefenbaker was opening the monument. There was some money (about \$30000) left after erection of the monument. They created the foundation and registered it. And since that time the Shevchenko Foundation has been financing Ukrainian cultural and educational life here in Canada. This great idea was «sold» at that time to all Ukrainian communities throughout Canada. Andrew Hladyshevsky, current President of the Foundation, has been extremely active and due to his and other members' efforts \$ 10 million was given to the Foundation for the internment of Ukrainians in Canada during the First World War. There are funds and people continue to support it. In fall 2015 Ukrainian Canadian Foundation formally launched campaign «aimed at raising money for development of future leaders, literary programs, support of visual artists and more» (see the article) [16]. From this article we find out that «the many honorary co-chairs of the campaign include Senator Raynell Andreychuk, University of Alberta chancellor emeritus Peter Savaryn and Globe and Mail publisher Phillip Crawley». President of the foundation Andrew Hladyshevsky remarks: «Ukrainians stepped forward and helped lay ... the carpet for a lot of people to walk into a friendly country that was prepared to accept them. ... Europe sorely needs the Canadian model like that to withstand what they are going through, a ... right-wing reactionary sort of thing» [16].

Every patriot was contributing to Shevchenko Foundation. The work of the foundation has been colossal. This was a fantastic idea. Peter Savaryn cannot imagine the life of Ukrainian community in Canada, development of its cultural and educational projects without Shevchenko Foundation (interview, July 26, 2016). The Foundation (and CIUS as well) award many scholarships.

Politics of multiculturalism. Manoly Lupul's monograph has been devoted to this topic and he provides interesting details and facts. Manoly Lupul did a great job with his book. «... Prime Minister Trudeau finally announced his government's policy on multiculturalism on 8 October 1971» – Manoly Lupul remarks in his monograph [14, p. 161]. According to Manoly Lupul: «... Peter Savaryn attacked the small amounts allocated to multiculturalism...» [14, p. 200].

Manoly Lupul remarks: «By the mid-1970s multiculturalism and related aspects – ethnicity, multicultural education, immigration, national identity – were gradually acquiring a higher profile in Canada» [14, p. 224]. On the other occasion Manoly Lupul says: «I was never as optimistic as Savaryn...» [14, p. 234].

In his book Manoly Lupul underlines that it was not easy to promote any ethnic component or any multicultural efforts in Alberta in the 60-ies of the previous century: «The manner in which the city's Department of Parks and Recreation had cherry-picked the Pioneer Village to exclude all so-called ethnic content showed well the indifference of officialdom toward Alberta's multilingual heritage in the 1960s» [14, p. 47].

Manoly Lupul mentions in his memoir meeting Peter Savaryn for the first time (it was fall of 1962) [14, p. 47]. In his memoir Manoly Lupul provides some demographical statistics regarding Ukrainians: «... it also concentrated on statistics from the three Prairie provinces, where Ukrainians in 1961 were 9.1 per cent of the population, while only 2.59 per cent nationally» [14, p. 56].

According to Manoly Lupul: «All who participated referred to Canada as a multicultural society, but the term «multiculturalism» was never defined [around 1965 – VP]» [14, p. 57]. In his memoir Manoly Lupul talks about «multicultural movement in the 1970s.» [14, p. 97].

Manoly Lupul also shows the difficult process of formation of multiculturalism and linguistic policy under such conditions as well as the process of forming personal friendship and bonding during this process: «I found the idea of trilingualism most unrealistic and said so at the meetings, which appeared to impress Savaryn. While he personally had no great problem with trilingualism (his bilingual English-Ukrainian children would eventually attend the French-language stream in the separate school system), he disliked the idea of Ukrainian as a third language, and my view that the acquisition of Ukrainian would be difficult in an English-French environment in the west made sense to him» [14, p. 48].

One of the thoughts of Manoly Lupul on definition who is Ukrainian in Canada is very important for understanding in today's Ukraine: «It was easy to see that the differences between Bociurkiw, Decore and me were largely rooted in our being three different kinds of «Ukrainians». The Ukrainian-born Bociurkiw was the Ukrainian pure and simple, to whom the Ukrainian world was uppermost. The Canadian-born, second generation Decore was the Ukrainian Canadian who still lived largely in two worlds, one English speaking, the other Ukrainian. As part of the third generation, I was the Canadian of Ukrainian ancestry who knew something of both worlds and lived primarily in the English-speaking one [14, p. 48].

Manoly Lupul in his memoir gives credit to Peter Savaryn as a compromiser and negotiator (that is why he successfully completed so many projects): «Savaryn, searching as usual for some middle ground ...» [14, p. 51].

Savaryn got the idea of multiculturalism from Luchkovich. He writes about the term «multiculturalism»: «I got acquainted with the term «multiculturalism» from M. Luchkovich in 1963, when one day he brought his letter to the newspaper «Edmonton Journal» under the title «Multiculturalism instead of biculturalism.» [8, c. 26].

Manoly Lupul makes remark on other occasion about Peter Savaryn's activity: «Conference at Government House. Savaryn presented» [14, p. 144].

Overcoming many difficulties and obstacles Peter Savaryn has been always optimistic about the future, encouraging his colleagues and friends: «While I was certainly disappointed to see multiculturalism once more in political limbo, Peter Savaryn assured me that all was not lost. His connections with the Conservatives were close (as indeed they were), and with Lougheed's favourable references to cultural diversity there was reason to be optimistic» [14, p. 145].

Manoly Lupul recognizes Peter Savaryn's erudition and groundness as well as ability to think over new ideas and concepts: «Savaryn was a good chairman, whose ideas on ethnic discrimination were well thought out. He was also less of francophone than Bociurkiw» [14, p. 55].

According to Manoly Lupul: «Peter Savaryn, who greatly admired politicians, was quite smitten by Luchkovich, having earlier persuaded him to write his autobiography» [14, p. 55].

For a long period of time Manoly Lupul could not understand properly the notion of «multiculturalism» (What did it mean? – 2–4 languages?). The committee at that time (with its member Professor Yaroslav Rudnytsky) proposed even the third official language on a local/provincial level. It did not go through. Quebec started the whole revolution in this direction, they wanted everything to be in English and French. Ukrainians prepared their brief in 1964 to Pearson government and Pearson organized the special committee devoted to this issue. Harry Strom, Premier of Alberta, supported Ukrainians with their briefs. Yuriy Stefanyk later devoted his article to this great politician, his high personal qualities. Strom lost his election campaign and conservatives with Lougheed as their head won. Strom accepted Ukrainian briefs and believed into policy of multiculturalism. Conservatives had to accept some of Strom's ideas in this respect, they had to take into account his voters. In their briefs to the government in 1964 Ukrainians proposed the idea of the Centre of Ukrainian Culture (which in 1976 became CIUS). Ambrosiy Holowach, provincial secretary, played an important role on a provincial level. Holowach was a great patriot and an excellent person. Strom was an excellent ambassador and advocate for the policy of multiculturalism. The government had to take into account aspirations and deeds of Ukrainians in Alberta, as one of the founders of Alberta's wealth and prosperity. Lougheed admitted that Ukrainians created farmers' economy here in Alberta. Savaryn would ask all politicians in Ukraine: «What qualifications do you have?» (interview, July 26/2016). People have to go into politics. Politicians take into account your contribution. Then they cooperate with you.

Savaryn's idea during Communist times in Ukraine was to preserve Ukraine at least here in Canada. Too many people influenced Peter Savaryn, directed him, were giving valuable instructions and support. And he is extremely grateful to all of them. Savaryn's motto was: «How to make friends». And not to make enemies. There are too many good ideas, but ideas without support are nothing. Somebody has to carry them, implement them etc. He «sold» a lot of good ideas (CIUS, Foundation, for example).

Successfully fulfilled projects are especially important for today's/current Ukraine. Savaryn is critical of extensive number of political parties in Ukraine. Canada, Great Britain (where there are a few parties) show good example for Ukraine. And everything in Ukraine has to be built on certain moral and ethical principles. Corruption is rampant in Ukraine. Moscovites damaged a lot Ukrainian society in Ukraine. They either bought or destructed Ukrainian elite (interview, July 26/2016). Hohol was bought, Shevchenko and Lesia Ukrainka – were not. Not Franko. They (Moscovites – VP) damaged and quite often ruined psyche of Ukrainian people. It will take the whole generation to change the situation. There are God, nation and a person. Where is the morale of those who destroyed Ukrainians in millions, destroyed Ukrainian church? Moscovites distorted genetic code of Ukrainian nation, destroyed farmers' world and imposed Russian/ Moscovite psyche – brutality, cynicism, to do everything by force. The mission of Ukrainian diaspora was to tell the truth to the world and spread Ukrainian matter. Somebody in Ukraine had to keep that Ukrainian spirit and Shevchenko's and Franko's ideas. This brutality of Moscovites is not only damage to Ukrainians, but to Russians as well and to the world as a whole. Moscovites damaged the world culture destroying Ukrainian cultural leaders. Tremendous damage. Ukraine could be one of the leading cultural nations of the world. The Ukrainian elite was either destroyed or taken/drawn to Russia. In his interview (July 26/2016) Savaryn quite often cites Shevchenko's, Franko's and Lesia Ukrainka's poems.

Svitovyi Kongres Vil'nykh Ukraintiv (World Congress of Free Ukrainians). Possibilities for WUC are fantastic. Choliy has been now doing a tremendous job. He has been communicating with politicians all over the world. In 2017 UWC marks its 50th anniversary (see, for example, the community call «Ukrainian World Congress invites community to contribute to archives», website of UWC). Peter Savaryn did not belong to any Ukrainian party in Canada. But he highly appreciated their work. He had an intention to remind Ukrainians that their force is in unity and compromise. You have to cooperate. And you have to look for friends in a foreign environment. «Being on our own we would not succeed» – concludes Savaryn (interview, July 26/2016). Nationalists have been playing an important role. His contacts and connections helped him to achieve certain status. He was travelling all over the world visiting Ukrainian diaspora, calling for unity. They published a couple of volumes of the World Congress, but financial resources were pretty scarce. Because Peter Savaryn belonged to Ukrainian Professional and Business Club, Shevchenko Scientific Society, Plast etc he had good contacts in Ukrainian organized life. He was elected also because of his position and influence at the University of Alberta. And in Canadian world as a whole. He was unanimously elected the President of the World Ukrainian Congress. And he was doing what he could. «I did not do a lot» – admits Peter Savaryn in his interview. But he developed good cooperation between various countries, celebration of 1000th anniversary of Christianity, published a whole set of Zbirnyky of the Congress, registered the Foundation of the World Congress. Somebody had to take that role and position. And he made his contribution into that. All presidents of WUC were volunteers and Savaryn gives them respect for this.

On July 14th, 2016 the Savaryns celebrated 65th anniversary of their married life. His wife Olya sacrificed her own education to allow Peter to receive his Law degree. She was in charge of all the documents of Peter's company.

Savaryn worked in two worlds, God allowed him to work in these two worlds. And to work successfully. Canada became stronger and better with Ukrainian contribution and Canadians of Ukrainian descent contribute a lot to ties between Canada and Ukraine and to the world stability in general. Ukrainians in Canada have the biggest influence on political life among all the countries outside Ukraine. Due to the scrupulous work of Ukrainians and Ukrainian organizations.

In the article [13] we find the name of Peter Savaryn with the Backgrounder (Bio information): «Peter Savaryn has been instrumental in work to celebrate Ukrainian heritage and promote multiculturalism across Canada. He is a founding member of the Alberta Cultural Heritage Society and the Canadian Institute of Ukrainian Studies and has contributed to many organizations. He is also a former Chancellor of the University of Alberta and a Member of the Order of Canada».

His thoughts on other aspects of Ukrainian life in the world similarly merit greater scrutiny and appreciation: «For us never before, as now, was not so important that our youth would get the highest education and knowledge of as many languages as possible, and our fraternity unions, our various organizations, our churches, our whole Ukrainian community in the free world were strong, organized, and united» [11].

Savaryn was relentless in his efforts promoting Ukrainian issues in Alberta: «During the next five months Savaryn and I briefed the MLAs of Ukrainian background – Hohol, Catherine Chichak, Ken Paproski, Julian Koziak and Diachuk – and met with Foster three times» [14, p. 244].

Peter Savaryn at the same time is a strong supporter and defender of Ukrainian language: «Ukrainian language is the key to Cezam of Ukrainian soul locked by seven locks, fascinating talisman, eternal wormwood, that with its smell does not allow us to forget native mother, from blood and bone of

whom we come. To preserve sterling/standard Ukrainian culture in other language is impossible and a person who ceases to nourish himself/herself by the bread of native language, culture, traditions, etc. Sooner or later perishes» [9, p. 179].

In his book «Z soboiu vzialy Ukrainu: Vid Ternopillia to Al'berty» (Kyiv: KVPTs, 2007. – 524 p.), Peter Savaryn presents the life of Ukrainian diaspora in the 60–90-ies of the previous century and the first six years of the new century as well as industrious and persistent everyday work in building their own institutions/establishments, organizations etc. The institutions that could appear in Ukraine but did not appear because of a) unwillingness of the Communist regime to organize and build them, b) lack of the initiative of the new governmental structures and immature and only emerging non-governmental organizations (NGOs) and the society in general to be involved in this noble deed.

The book is valuable for its alternative point of view, point of view at successfully accomplished projects (which our politicians in independent Ukraine have been lacking a lot, politicians who think that they know how to develop Ukraine, but unfortunately have not been achieving any positive experience in the form of super successful projects so far. Some of his thoughts are valuable for their simplicity (proven by life itself).

Renown Ukrainian poet Ivan Drach who recently celebrated his 80th anniversary highly praises the book and its author. His Foreword is called «He feels pain for his native land». The poet delicately noticed this Peter Savaryn's feature of character. Acute pain for his native land has become a cornerstone of his activity, its solid foundation and objective. In Peter Savaryn's book his thoughts on politics, multiculturalism, Canadian Institute of Ukrainian Studies (CIUS), and Encyclopedia of Ukraine are included.

In his recollections/reminiscences Peter Savaryn becomes an excellent psychologist and connoisseur of secret labirynths of human being's nature: «Some people do not have the sense of reality, the other ones do not know «the nature» of people at all, the other ones are extreme egoists, for the dollar, as they said in the Old Country, «they would pursue the she goat to Patsykyv» [8, c. 80]. His observations are very suitable for today's Ukraine: «Somehow it always happens that we try to build our own house, but are not able to build the common one» [8, c. 80].

Peter Savaryn simultaneously is critical of people living in diaspora: «Ukrainians suffer because of «parishism/parochialism» [8, c. 93].

Understanding of the importance of Ukrainian projects in diaspora quite often is felt on genetic level: «You will not hide the truth: brother is brother and there are situations when blood responds» [8, c. 100].

Aforementioned lines do not reject more critical ones: «We are sincere in our words, and even in critical situations, at times, when it is being decided whether for us «to live or not to live» we are miserly/stingy for national needs. And «if not we – who else?» Who will give? Who will do?» [8, c. 102].

It was not always easy for Peter Savaryn to work with fellow Ukrainians: «Frolick thought that Savaryn bragged too much about his political accomplishments; Savaryn thought that Frolick exaggerated his political connections» [14, p. 250].

Savaryn was flexible though on many occasions was criticized by his friends: «... Savaryn provided the lubrication ... he tended to lecture his political «friends» on subjects close to his heart ... Koziak did not always appreciate Savaryn's political moralizing.» [14, p. 257].

Probably, this phrase of Peter Savaryn we will not like so much: «Ukrainians like to compete for the «right» for something, and when they achieve that right, they do not use it very much» [8, c. 149].

Peter Savaryn remarks: «We do not need anything more than lively relations» [8, c. 157]. Peter Savaryn communicated with many legendary contemporary figures such as: Mother Teresa, Ivan Bahrianyi, George Shevelov, Canadian astronaut Roberta Bondar, Pope John-Paul II, prince Charles and lady Diana, Prime-Ministers of Canada J. Diefenbaker and Brian Mulroney, Leonid Kravchuk, Leonid Kuchma, Patriarch Mstyslav, Cardinal M. Liubachivskiy, Governor-General of Canada Ramon Hnatyshyn, Lina Kostenko, Danylo Husar Struk, Leo Mol (Leonid Molodozhanyn), Oles' Honchar, Mykhailo Horyn, Bohdan Hawrylyshyn and many others.

Peter Savaryn has been an excellent negotiator and «mender» of the problems or issues: «The sense of betrayal proved momentarily embarrassing and over lunch Savaryn set about to repair the damage» [14, p. 325].

The words said by Peter Savaryn in 1986 are urgent even now: «Any assistance to Ukrainian course here – on the educational, cultural-educational, political, church or artistic field – is the help to Ukraine, Ukrainian liberation course/matter there» [8, c. 300]. Two years earlier the author remarked: «The problem is not that we have various parties, but that they are not able or do not want «on the road to the great objective» to cooperate» [8, c. 329].

Very positive book review written by Mykhailo Slaboshpyts'kyi appeared in «Literaturna Ukraina» [12].

Further research plans (Instead of conclusions).

His contributions to Ukrainian life in Canada are certainly deserving of a monograph or full-blown biography. My further research (in the form of the monograph in Ukrainian) will consider in detail the following periods of Peter Savaryn's life:

Ukrainian period (from birth to war). Attention will be paid to the role of Ukrainian organizations in the formation of his character and personality.

German period (the war and immediate postwar years). His active participation in Ukrainian cultural life will be considered.

Canadian period (the most extensive and productive one, from 1949 to the present day, as he still remains involved in NTS and other organizations). In my monograph I will discuss the influence that Peter's university education in Canada had on his worldview and his understanding of the potential of Ukrainians in Canadian society. In my opinion, his professional activity as a lawyer and the prominent position that he held in the Conservative Party of Alberta deserve serious consideration, especially in terms of how his work and political activism benefited the Ukrainian community. His role in the promotion of the policy of multiculturalism in Canada in particular deserves to be researched deeper and in a broader context. Archive materials will provide more information on his views regarding political situation of various periods and the role of Ukrainian diaspora in conditions of non-statehood (absence of Ukraine on a political map of the world till 1991).

His participation in major Ukrainian organizations in Canada will likewise be explored in the monograph, including his contributions to the Ukrainian News, the Verkhovyna Senior's residence, his steadfast commitment to Edmonton's Plast stanytsia, and his foresight in helping to launch the Alberta Ukrainian Commemorative Society. Yet another testimonial to his bold vision is the provincial historic site, the Ukrainian Cultural Heritage Village, which appropriately and professionally preserves the memory of the pioneers who first settled in Alberta. Savaryn was excellent in providing arguments for a certain big cause: «To save the village [Ukrainian Cultural Heritage Village – VP] Savaryn persuaded Premier Lougheed and Bill Yurko, minister of public works, whose family (Ukrainian father/Romanian mother) farmed in the Boian district end of Willingdon, to purchase the society's land and buildings in March 1975» [14, p. 409].

Of course, Peter has at the same time left his mark on Ukrainian life on the national and international stage, most notably in the latter case with his tenure as the leader of the World Congress of Free Ukrainians.

He was an initiator of the Ukrainian Studies courses in Edmonton, where for many years he taught the history of Ukraine, and he has been a long-standing member and a driving force behind the Edmonton branch of the Shevchenko Scientific Society, which thanks in no small part to his efforts has over the years has produced 7 volumes of the almanac, *Zakhidnokanads'kyi zbirnyk*.

He died on April 6, 2017.

Still other impressive successes in the educational realm include his seminal work in founding Alberta's Bilingual School program, the Canadian Foundation for Ukrainian Studies, and the Canadian Institute of Ukrainian Studies at the University of Alberta. Each of these accomplishments alone is worthy of recognition not only by Ukrainians in Canada, but by Peter's countrymen in his native Ukraine.

Bibliography

1. Бойко А. В погоні за голосами на виборах канадський прем'єр заразився українським націонализмом // Комсомольская правда. 2016. 20 апреля. 2. Куренкова О., О. Коваль. Українці – важлива складова канадської мозаїки // День. 2016. 15 липня. 3. Курсам українознавства ім. Івана Франка – 60 років! // Українські вісті. 2016. 27 жовтня – 9 листопада. С. 8. 4. Лавров думає, що політику Канади формує українська діаспора // Газета по-українськи. 2016. 26 січня. 5. Полковський В. Петро Саварин – будівничий українського життя в Канаді // Українська діаспора: Проблеми дослідження: Шоста міжнародна наукова конференція. 3 грудня 2016. Торонто. URL: <http://naub.org.ua/?p=659>. (дата звернення 01.02.2017). 6. Полковський В. Рецензія на кн.: Саварин П. З собою взяли Україну: від Тернопілля до Альберти // Матеріали першої конференції з канадських студій, 26–28 лютого 2010 р. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. 7. Саварин П. Двомовні садочки та українсько-англійські школи в Едмонтоні // Західно-канадський збірник. Едмонтон: Наукове товариство ім. Шевченка. Осередок на Західній Канаді, 1975. Частина 2. С. 280–286. 8. Саварин П. З собою взяли Україну: від Тернопілля до Альберти. К.: КВІЦ, 2007. 524 с. 9. Саварин П. Методи збереження української національної субстанції і розвиток культурно-суспільного життя українців у країнах їхнього поселення // Другий Світовий Конгрес вільних Українців. Торонто; Нью-Йорк; Лондон, 1986. 179. 10. Саварин П. Слово на 110-літті НТШ в Нью-Йорку: Українська наука – проблеми праці і співпраці (Кілька думок науковцям) // П'ятий світовий конгрес вільних українців. Торонто; Нью-Йорк; Лондон, 1993. С. 394. 11. Саварин П. Українці в англомовних державах і Україна (Думки на порозі 1000-ліття Хрещення України) // П'ятий світовий конгрес Вільних українців. Торонто; Нью-Йорк; Лондон, 1993. С. 379. 12. Слабошпицький М. Добре, що він у нас є // Літературна Україна. 2010. 25 лютого. 13. Distinguished Edmontonians recognized with Queen's medal: Alberta leaders from Edmonton and area were honored today with the Queen Elizabeth II Diamond Jubilee Medal in recognition of their outstanding service and citizenship // Edmonton Journal. 2012. July 09.

14. Lupul Manoly R. The Politics of Multiculturalism: A Ukrainian-Canadian Memoir. Edmonton-Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2005. 508 p. 15. Petro (Peter) Savaryn: A Pillar of the Post-War Ukrainian Community in Canada. «Ukrainian Canadians' Contribution to Canada: Beyond the Founding Story»: A symposium exploring new dimensions to the Ukrainian Canadian narrative. Winnipeg. 2016. November 18–19. 16. Ukrainian-Canadian community seeks to raise \$20-million for arts // Globe and Mail. 2015. September 18.

References

1. Boyko A. V pogone za holosamy na vyborakh kanadskiy premer zarazilsya ukraynskym natsionalizmom [In the pursuit of votes in elections, the Canadian prime minister got infected with Ukrainian nationalism]. Komsomol'skaya pravda. 2016. 20 aprelya. 2. Kurenkova O., O. Koval'. Ukrayintsi – vazhlyva skladova kanads'koyi mozayiky [Ukrainians are an important component of the Canadian mosaic]. Den'. 2016. 15 lypnya. 3. Kursam ukrayno-znavstva im. Ivana Franka – 60 rokiv! [Courses of Ukrainian Studies named Ivan Franko – 60 years old!]. Ukrayins'ki visti. 2016. 27 zhovtnya – 9 lystopada. S. 8. 4. Lavrov dumaye, shcho polityku Kanady formuye ukraiyins'ka diaspora [Lavrov thinks that the policy of Canada forms the Ukrainian diaspora]. Hazeta po-ukraiyins'ky. 2016. 26 sichnya. 5. Polkovs'kyy V. Petro Savaryn – budivnychy ukraiyins'koho zhyttya v Kanadi [Petro Savaryn – a pillar of Ukrainian life in Canada]. Ukrayins'ka diaspora: Problemy doslidzhennya: Shosta mizhnarodna naukova konferentsiya. 3 hrudnya 2016. Toronto. URL: naub.org.ua/?p=659. 6. Polkovs'kyy V. Retsenziya na kn.: Savaryn P. Z soboyu vzyaly Ukrayinu: vid Ternopillya do Al'berty [Review on the book.: Savarin P. Ukraine was taken from Ukraine: from Ternopil to Alberta]. Materialy pershoi konferentsiyi z kanads'kykh studiy, 26–28 lyutoho 2010 r. Chernivtsi: Chernivets'kyy natsional'nyy universytet, 2011. 7. Savaryn P. Dvovovni sadochky ta ukraiyins'ko-anhliys'ki shkoly v Edmontoni [Bilingual Kindergartens and Ukrainian-English Schools in Edmonton]. Zakhidno-kanads'kyy zbirnyk. Edmonton: Naukove tovarystvo im. Shevchenka. Oseredok na Zakhidniy Kanadi, 1975. Chastyna 2. S. 280–286. 8. Savaryn P. Z soboyu vzyaly Ukrayinu: vid Ternopillya do Al'berty [The Ukraine was taken with us: from Ternopil to Alberta]. K.: KVITs, 2007. 524 s. 9. Savaryn P. Metody zberezheniya ukraiyins'koyi natsional'noyi substantsiyi i rozvytok kul'turno-suspil'noho zhyttya ukraiyintsv u krayinakh yikhno'oho poselennya [Methods of preservation of Ukrainian national substance and development of cultural and social life of Ukrainians in their countries of settlement]. Druhyy Svitovyy Konhres vil'nykh Ukrayintsv [The Word at the 110th Anniversary of the NTSh in New York: Ukrainian Science – Problems of Labor and Cooperation (Some Opinions to Scientists)]. Toronto; N'yu-York; London, 1986. 179. 10. Savaryn P. Slovo na 110-litti NTSh v N'yu-Yorku: Ukrayins'ka nauka – problemy pratsi i spivpratsi (Kil'ka dumok naukovtsyam) [The Word at the 110th Anniversary of the NTSh in New York: Ukrainian Science – Problems of Labor and Cooperation (Some Opinions to Scientists)]. Pyatyy svitovyy konhres vil'nykh ukraiyintsv. Toronto; N'yu-York; London, 1993. S. 394. 11. Savaryn P. Ukrayintsi v anhlovnykh derzhavakh i Ukrayina (Dumky na porozhi 1000-littya Khreshchennya Ukrayiny) [Ukrainians in the English-speaking States and Ukraine (Thoughts on the threshold of the 1000th anniversary of the Baptism of Ukraine)]. Pyatyy svitovyy konhres Vil'nykh ukraiyintsv. Toronto; N'yu-York; London, 1993. S. 379. 12. Slaboshpyts'kyy M. Dobre, shcho vin u nas ye [Well, what is he has]. Literaturna Ukrayina. 2010. 25 lyutoho. 13. Distinguished Edmontonians recognized with Queen's medal: Alberta leaders from Edmonton and area were honored today with the Queen Elizabeth II Diamond Jubilee Medal in recognition of their outstanding service and citizenship». Edmonton Journal. 2012. July 09. 14. Lupul Manoly R. The Politics of Multiculturalism: A Ukrainian-Canadian Memoir. Edmonton-Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2005. 508 p. 15. Petro (Peter) Savaryn: A Pillar of the Post-War Ukrainian Community in Canada. «Ukrainian Canadians' Contribution to Canada: Beyond the Founding Story»: A symposium exploring new dimensions to the Ukrainian Canadian narrative. Winnipeg. 2016. November 18–19. 16. Ukrainian-Canadian community seeks to raise \$20-million for arts. Globe and Mail. 2015. September 18.

Валерій Полковський

ПЕТРО САВАРИН:

БУДІВНИЧИЙ ПОВОСННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ В КАНАДІ

Петро Саварин народився 17 вересня 1926 р. в селі Зубрець, біля Бучача, в Тернопільській області Західної України. Він зробив унікальний і великий внесок у розвиток української громади в Канаді упродовж більше шести десятиліть. Юрист за фахом, П. Саварин, відомий як будівничий установ і провідна фігура в українських політичних і освітніх організаціях, фондах, проектах та ініціативах. Його спадщина практично не має прецедентів і гідна наукової оцінки.

На часі звернути увагу на його досягнення і розглянути їх в рамках 125-річчя українського поселення в Канаді і 150-річчя канадської конфедерації. Це особливо вірно, позаяк Петро Саварин зумів стати зразком сучасного українського канадця, сприяв величезному внеску в розвиток двох своїх батьківщин – Канади, яка прийняла його, та рідної України. Важливо відзначити, що спостерігається зростаючий інтерес в Україні до кар'єри Петра Саварина. Хіба це неважко бути відданим патріотом двох країн – Канади і України? Чи є якісь суперечності та протиріччя, які потрібно подолати, щоб досягти успішного синтезу? Ці та інші питання будуть розглянуті у статті.

Ключові слова: мультикультуралізм, діаспора, українська ідентичність, Альберта, Канада.

Валерий Полковский**ПЕТР САВАРИН: ОРГАНИЗАТОР
ПОВОЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА В КАНАДЕ**

Петр Саварин родился 17 сентября 1926 г. в селе Зубрець, около Бучача, в Тернопольской области Западной Украины. Он сделал уникальный и большой вклад в развитие украинской общины в Канаде в течение более шести десятилетий. Юрист по специальности, П. Саварин, известный как организатор учреждений и ведущая фигура в украинских политических и образовательных организациях, фондах, проектах и инициативах. Его наследие практически не имеет прецедентов и достойно научной оценки.

Актуально обратить внимание на его достижения и рассмотреть их в рамках 125-летия украинского поселения в Канаде и 150-летию Канадской конфедерации. Это особенно верно, так как Петр Саварин сумел стать образцом современного украинского канадца, способствовал огромному вкладу в развитие двух своих родин – Канады, которая приняла его, и родной Украины. Важно отметить, что наблюдается растущий интерес в Украине к карьере Петра Саварина. Разве это не трудно быть преданным патриотом двух стран – Канады и Украины? Есть ли какие-то противоречия и противоречия, которые нужно преодолеть, чтобы достичь успешного синтеза? Эти и другие вопросы будут рассмотрены в моей статье.

Ключевые слова: мультикультурализм, диаспора, украинская идентичность, Альберта, Канада, политик.

ЕТНОЛОГІЯ. ЕТНОГРАФІЯ. ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 94(479)

Оксана Ятищук

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ

Стаття присвячена дослідженню української народної творчості як історико-етнографічного джерела. Народна творчість містить у собі відображення різних елементів народного життя. У ній поетичною мовою показано як світобачення етносу, так і різноманітні аспекти народного побуту. Саме цей факт викликає науковий інтерес етнологів.

Ключові слова: фольклор, колядки, весільні пісні, казка, суспільно-побутова лірика.

Розробка історії народної творчості складає одне із найактуальніших завдань сучасної фольклористики. Актуальність цього завдання визначається декількома причинами. Лише в результаті широкого історичного вивчення можна підійти до виявлення закономірностей розвитку фольклору, по-справжньому розкрити усі ті художні багатства, які створив народ. З іншого боку, вивчення багатовікової історії фольклору має підвести нас до правдивого розуміння сучасного стану народної творчості і перспектив її розвитку. Таким чином, минуле являє значний інтерес не лише саме по собі, але і тим, що воно пояснює сьогодення.

У якості найближчого практичного завдання розробка цієї значної проблеми постала перед нашою наукою в останні десятиліття. Звичайно, питання історії української фольклористики як загальні, так і більш вузькі, завжди викликали інтерес у дослідників. Проте, варто зазначити, що саме в останній час сформувалися необхідні умови для вивчення історико-фольклорного процесу в цілому. Наслідком цього були перші узагальнені праці, монографії, статті із окремих питань фольклору [1; 3; 5–7].

Фольклор завжди вивчався як важлива складова частина народної культури. Використовувався він в українській та світовій науці і в якості джерела при історико-етнографічних дослідженнях. Вчені різних напрямків користуються при цьому різними методами і по-різному інтерпретують фольклор. Значення його, зазвичай, сумніву не підлягає.

Усна народна поезія – невід’ємна частина народної культури. У ній у своєрідній художній формі відображенні життя і духовний символ народу, що його створює і зберігає. Тому вивчення будь-якого народного поетичного твору (чи жанру фольклористики), якщо воно ведеться з методологічних позицій, обов’язково розкриває і певні аспекти побуту і світогляд народу. Народна поезія органічно входить в побут народу, супроводжуючи усі важливі віхи у житті людини та її сім’ї, роботу і дозвілля, свята і обряди, і без неї характеристика народного життя буде неповною, збіднілою:

Та коли ня, молодого, учили косити –
Загнав косу в кротовину, почав термосити.
Ой коби ви, люди, знали, який я хлопчище:
Та як візьму косу в руки – сама коса свище.
Уже трава нагучала, можна би косити,
Та не маю миленької – хто буде сушити?
Бери, жоно, граблі в руки, а я беру косу,
Чей, з тобою за все літо віз сіна накошу.

(Записала Вознюк Інна від Переца Юрія Васильовича, 1946 р. н. із с. Липецька Поляна Хустського району Закарпатської обл.).

Характер фольклору і його роль в народному побуті на кожній стадії суспільного розвитку має свої особливості. На ранніх етапах історії людства усна народна поезія не лише мистецтво. Вона має практичне значення і є енциклопедією народних знань та досвіду, збірником народних уявлень про світобачення, природу, суспільство, історію, моральний та правовий кодекс тощо. Тому вивчення історії будь-якого суспільства на ранніх стадіях його розвитку неможливе без залучення фольклору, який при дослідженні проблем світоглядного характеру і соціальної організації є основним, а досить часто і єдиним джерелом. З розвитком суспільства усна поетична творчість за своєю функцією все більше зближується з літературою, але весь час вона залишається тісно пов’язаною із побутом народу і висловлює погляди, ідеали і прагнення різних прошарків суспільства.

Пізно восени, у середу вранці
Зрадив господар славних повстанців.

Повстанці спали, нічого не знали,
 Вороги люті хату обняли.
 Один повстанець дуже завзятий
 Зразу був вбитий, як вийшов з хати.
 Другий повстанець тим не журився:
 Друг мій загинув, сам буду бився –
 Бився повстанець дванадцять годин,
 Думає, що вночі утечи годен.
 Згинув повстанець – нарід в тривозі,
 Ллється невинна кров по дорозі.
 А за ту кровіцю, що тепер ллється
 Ворогам лютим люд відіміється.

(Записала Фойт Тетяна від Турчин Емілії, 1926 р. н. із с. Городниця Підволочиського району Тернопільської обл.)

Однією із важливих специфічних особливостей усної поезії є те, що у ній нове своєрідно поєднується із традицією, поряд із широким і всебічним зображенням сучасного життя в ній зберігаються художні образи, мотиви, окремі елементи, а подекуди й цілі твори, що беруть початок від найвіддаленіших епох. Тому навіть поетична творчість високо розвинутого народу може дати багато інформації для вивчення його минулого. А подекуди вона є єдиним свідком існування у минулому народу, що ми вивчаємо, таких уявлень і соціальних інститутів яких за іншими джерелами встановити неможливо [9, с. 12]. Так, у нас є дуже мало свідчень про обряд ініціації; випробування, які завжди випадають на долю героїв чарівних казок, перепони, які їм доводиться долати, однозначно вказують на те, що цей обряд у них був.

При вивченні народного побуту, сучасного або відносно недалекого минулого, народна поетична творчість не відкриє, звичайно, явищ, невідомих етнографу з власних спостережень чи письмових джерел.

При розробці різних проблем значення фольклору неоднакове. При вивченні матеріальної культури він служить в основному лише як додаткове джерело. Звичайно, в різних фольклорних творах зустрічається опис житла, одягу, домашнього скарбу, знарядь праці, зброї тощо (у тому числі і назви предметів, що вже щезли з побуту):

Купи мені шіріночку
 Аби-м ся завила.
 Купи мені у Тячеві
 Свиту на неділю.
 То я вбую постоліята,
 Хоть ми й ся не любить,
 Може, любок догадливий
 Та чіжемки купить.

(Записала Манзюк Ольга від Орос Юлини Степанівни, 1939 р. н. із с. Буштино Тячівського району Закарпатської обл.)

Але про все це, зазвичай, відомо більш повно з археологічних та етнографічних матеріалів, фольклор може дати лише додаткові дані. У цих випадках не усна поезія слугує джерелом, а співставлення предметів, що згадуються в окремих творах, з етнографічними та археологічними даними може слугувати основою для їх хронологічного і географічного уточнення. А у деяких випадках, як вказує В. Соколова «допомагає визначити їх приналежність певному періоду (так, дослідження, проведені Р. Ліпєць та М. Рабиновичем, доводять, що майже усі предмети озброєння богатирів, що зустрічаються в билинах, і згадуванні в них прийоми ведення війни відносяться до домонгольського періоду; про цей же час говорить опис в билинах житла та інших речей матеріальної культури» [9, с. 13].

Згадка в народній поезії тих чи інших предметів говорить також про розповсюдження їх у минулому і про ставлення до них населення, показує їх смаки у різні епохи. Наприклад, опис зовнішності і одягу позитивних героїв говорить про ідеал краси, показує, який одяг вважався кращим, дорожчим.

А на Ганусі
 Червоні чобітки.
 То я дав, то я дав, то я дав,
 Бо я си її сподобав.
 А на Ганусі
 Золотий перстеник
 То я дав, то я дав, то я дав,

Бо я си її сподобав.

(Записала Муц Соломія від Гуляк Надії Дем'янівни, 1947 р. н. із с. Шпиколоси Золочівського району Львівської обл.)

У деяких випадках згадка окремих предметів, не характерних для народу, у якого записано твір, може слугувати основою для твердження про культурно-історичні зв'язки між племенами і народами.

Фольклорні твори дають точну і повну характеристику типу господарства, особливостям матеріальної та духовної культури та ін. Досить яскраво у них показані сімейні стосунки (особливо у весільних та сімейних піснях):

Ой зозуля на калині,
Та я, бідна, на чужині,
На чужину дали, за мене не дбали,
Чи не жаль же ж то мені?
Ой, чую я через люди,
Що батенько в гостях буде.
А батенько іде, до хати вступає,
Доня хліба не має.

(Записала Славинська Оксана від Олещук Ганни Михайлівни, 1937 р. н. із с. Луб'янки Збарязького району Тернопільської обл.)

В українському фольклорі не лише з надзвичайною яскравістю змальована селянська сім'я, але і зберігається багато моментів, що розповідають про ранні форми шлюбу та сім'ї. Те ж саме можна спостерігати і у фольклорі інших народів. Досить повно у фольклорі представлені соціальні стосунки і соціальні інститути, причому – і що особливо важливо – у цих творах показано відношення простого українського народу до панівного класу, державного апарату, висловлюються народні прагнення, малюються соціальні утопії і т.п.

Заграло море у неділю зранку,
А на тім морі дерево стоїть,
А на тому дереві три голубоньки,
Три голубоньки радоньку радять,
Радоньку радять, як світ рятувать.
Що перший голуб в море упав –
Виніс він з моря золотий камінь,
Що другий голуб в море упав –
Виніс він з моря срібляний камінь,
Що третій голуб в море упав –
Виніс він з моря мідяний камінь.
Що із золотого – сонце повстало,
А із срібного – місяць зародився,
А із мідяного – зірки постали.

(Записала Костюк Юлія від Стасюк Марії Василівни, 1920 р. н. із с. Плиска Лановецького району Тернопільської обл.)

Дослідження таких творів надзвичайно важливо для вивчення світобачення і соціальних ідеалів українців, і яких з такою повнотою та якістю ніяке інше джерело дати не може. Надзвичайно важливу роль відіграє народна поезія при вивченні усіх проблем світоглядного характеру, і передусім – релігійних вірувань і уявлень, які зафіксовані в піснях і замовляннях, що супроводжують обряди, в міфах, легендах тощо. Зупинятися на цьому не має потреби, так як значення фольклору в цьому відношенні загальноприйняте. Дані народної творчості досить важливе значення мають в етногенетичних дослідженнях. Їх необхідно враховувати і при вивченні етнічних груп окремих народів. Усно-поетична традиція має свої специфічні регіональні відмінності, які відображаються як у складі репертуару, так і в змісті і стилі творів різних жанрів. Ці відмінності, інколи досить істотні, обумовлюються етнічним складом населення, особливостями його історичного розвитку, своєрідністю господарства і побуту, зв'язками з іншими народами. Такі відмінності найсильніше проявляються в жанрах, які беруть свій початок в далекому минулому, особливо в обрядовій поезії. Наукове дослідження В. Чичерова стосовно колядок, показує, які цікаві і важливі висновки можна отримати при вивченні розповсюдження обрядів та їх регіональних варіацій [10].

У власне історичних дослідженнях фольклор використовується в різних аспектах. У кожного народу є історичні легенди та пісні, до яких він ставиться з особливою повагою як до пам'яті народу до свого минулого. У легендах розповідається звідки прийшов даний народ (рід, плем'я), про родинні, шлюбні зв'язки, про військові сутички з іншими племенами і народами і т.п. ці легенди дають досить значну інформацію для виявлення етногенезу та культурно-історичних зв'язків. У

ранніх, неписьменних народів, історичні легенди досить часто є єдиним джерелом, що дає можливість встановити основні етапи їх історії і навіть окремі події. Для більш пізнього часу, коли ми маємо багато чисельні письмові джерела, фольклор відображає народне відношення до зображувальних подій та історичних діячів, дає їм оцінку, яка деколи розходиться з оцінками офіційних документів і з якою історикам необхідно рахуватися. Особливу цінність має народна поезія при вивченні народних повстань:

А у Мшані та понад лісом
 Постелився синій дим.
 Там повстанці вогонь клали,
 Щоб погрітися над ним.
 То була Левка лоївка
 Гріли руки на вогні.
 Тут призрів стрілець Калина,
 Що іде хтось по горі.
 То ішли кацапи дикі,
 За слідом, що йшов у ліс.
 Крикнув Левко: «Биймо, хлопці,
 Щоб канап сюда не ліз!»

(Записала Дишкант Ірина від Омелян Ганни 1933 р. н. із с. Іванчани Збаразького району Тернопільської обл.)

Використовуючи фольклор як історичне джерело, не можна забувати про те, що народ відображав події так, як він їх розумів, і для розповіді про них нерідко використовував складені раніше сюжети та образи. Визначити, що тут є дійсністю, а що фольклорною традицією, буває досить важко і потребує детального аналізу. Проте відхилення від історії, досить звичні для фольклорних творів, є досить важливим для розуміння народних поглядів.

При розробці окремих історико-етнографічних проблем значення різних фольклорних жанрів неоднакове. Так, для вивчення історії релігійних вірувань та їх впливу на сучасність, особливо важливою є обрядова поезія, а також легенди та повір'я.

Ой на річці на Йордані тиха вода стояла,
 Діва Марія свого сина купала.
 Іскупавши в китаєчку сповила,
 Ісповивши у колисочку уложила,
 Під головочку василечок мостила.
 Прилітало з неба три янгели – літали,
 Над тим дитятком трьома голосами співали.

(Записала Павлишин Христина від Павлини Марії Василівни, 1924 р. н. із с. Ясинівці Золочівського району, Львівської обл.)

Сімейні взаємовідносини найкраще відображаються у сімейних та сімейно-побутових піснях.
 Ой зацвіла червона калина
 Над криницею,
 Горе мені, рідна мамо
 Жити за п'яницею.
 Бо п'яниця – то не робітниця,
 День тай нічку п'є,
 А як прийде із корчми додому
 Мене молоду б'є.

(Записала Товпига Олеся від Саверин Софії Степанівни, 1940 р. н. із с. Зубрець Буцацького району Тернопільської обл.)

Для історика найбільший інтерес представляють історичний епос, історичні пісні та легенди. Але не можна обмежуватися лише одним жанром. Цінний для етнографа матеріал можна знайти у творах різних жанрів, і деколи навіть там, де найменше цього чекаєш. Багатий та цікавий матеріал може дати етнографу дослідження образно-поетичної системи народної творчості. Значна частина того, що зараз сприймається і використовується в народній поезії як художній образ або засіб, при своєму виникненні було пов'язано з поглядами народу і відображало існуючі уявлення про оточуючий світ та людину. Саме художні образи, типові ситуації можуть інколи містити найбільш давні уявлення, в них може зберігатися пам'ять про суспільні інститути та сімейно-шлюбні стосунки родового суспільства. Досить важливим є вивчення в історичному розрізі народної символіки і таких прийомів, як психологічний паралелізм, порівняння, постійні епітети. Так, у піснях майже всіх слов'янських народів зустрічаються уподібнення: смерть-весілля. В українських піснях поранений воїн, помираючи, просить свого коня (друга, птаха, вітер) передати останній привіт його рідним і

сказати, що він одружився в чужій стороні на іншій, що одружила його куля влучна і т.п. модифікація образу кровопролитна битва – весільний обід є улюбленим образом українських історичних пісень. Джерелом усіх цих образів є давнє ототожнення весілля і смерті. Весілля – перехід до іншого роду, початок нового життя, і смерть – перехід в інший світ, також початок іншого життя. Ці уявлення відобразилися і у звичаї хоронити незаміжніх дівчат у весільному одязі, звичай, що простежується ще із східнослов'янських курганних поховань і зберігся до нашого часу. Наявність цього символу у всіх слов'янських народів свідчить, що уявлення, які лежать в його основі, беруть свій початок ще з давніх часів. Таким чином, дослідження символіки має велике значення і для історії народної поетичної творчості.

Розкрити специфіку народних поетичних творів, всебічно їх дослідити повинні, звичайно, фольклористи, що володіють методами спеціального аналізу. Етнографи та історики повинні дати матеріал, що допомагає глибоко та правильно зрозуміти всі особливості творів, що вивчаються, показати їх етнічну, хронологічну та географічну достовірність. Останнім часом з'явилася низка цікавих досліджень, в яких твори народної поетичної творчості вивчаються із залученням значної кількості етнографічного матеріалу, що дає можливість вникнути в їх сутність і пояснити усі їх елементи. Такий напрямок у вивченні фольклору надзвичайно плідний: він відкриває широкі перспективи і для використання фольклору в якості історико-етнографічного джерела.

Список використаних джерел

1. Бабишкін С.Д. Дитячий фольклор в історико-педагогічному аспекті // Народна творчість та етнографія. 1990. № 1. С.58–64.
2. Борисенко В.К. Весільні побажання та віншівки // Урок української. 2002. № 5–6. С.15–16.
3. Боряк О. Міфологічні персонажі – охоронці правил поведінки людей // Народна творчість та етнографія. 1993. № 3. С.32–38.
4. Гримич М. З історії двох українських народних балад про інцест // Народна творчість та етнографія. 1990. № 5. С.40–43.
5. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 310 с.
6. Киченко О. Фольклор як художня система (проблеми теорії). Дрогобич: Каменяр, 2002. 216 с.
7. Козлов М.В. Етнографічно-фольклористична діяльність Філарета Колесси: історіографія: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. істор. наук: 07.00.05 – етнологія. К., 2011. 20 с.
8. Лисюк Н. Фольклор як політична зброя // Слово і час. 2005. № 11. С.65–71.
9. Соколова В.К. Фольклор как историко-этнографический источник // Советская этнография. 1960. № 4. С.12.
10. Чичеров В. Русские колядки и их типы // Советская этнография. 1958. № 2.
11. Шалак О. «Висип мені, мамо, високу могилу...» (уявлення про смерть і потайбичний світ, відображенні в українському фольклорі) // Берегиня. 2002. № 2. С.29–34.

References

1. Babyshkin S.D. Dytyachyy fol'klor v istoryko-pedahohichnomu aspekti [Children's folklore in the historical and pedagogical aspect]. Narodna tvorchist' ta etnohrafyia. 1990. #1. S.58–64.
2. Borysenko V.K. Vesil'ni pobazhannya ta vinshivky [Wedding wishes and winnings]. Urok ukrayins'koyi. 2002. #5–6. S.15–16.
3. Boryak O. Mifolohichni personazhi – okhorontsi pravyl povedinky lyudey [Mythological Characters – Guards of the Rules of Human Behavior]. Narodna tvorchist' ta etnohrafyia. 1993. #3. S.32–38.
4. Hrymych M. Z istoriyi dvokh ukrayins'kykh narodnykh balad pro intsest [From the history of two Ukrainian folk ballads about incest]. Narodna tvorchist' ta etnohrafyia. 1990. #5. S.40–43.
5. Davydyuk V. Pervisna mifolohiya ukrayins'koho fol'kloru [Original mythology of Ukrainian folklore]. Luts'k: Volyns'ka oblasna drukarnya, 2005. 310 s.
6. Kychenko O. Fol'klor yak khudozhnya systema (problemy teorii) [Folklore as an artistic system (problems of the theory)]. Drohobych: Kamenyar, 2002. 216 s.
7. Kozlov M.V. Etnohrafichno-fol'klorystychna diyal'nist' Filareta Kolessy: istoriohrafyia [Ethnographic and folklore activity of Filaret Kolesa: historiography]: avtoref. dys. na zdobuttya naukovoho stupenya kand. istor. nauk: 07.00.05 – etnolohiya. K., 2011. 20 s.
8. Lysyuk N. Fol'klor yak politychna zbroya [Folklore as a political weapon]. Slovo i chas. 2005. #11. S.65–71.
9. Sokolova V.K. Fol'klor kak istoriko-jetnograficheskij istochnik [Folklore as a historical and ethnographic source]. Sovetskaja jetnografija. 1960. № 4. S.12.
10. Chicherov V. Russkie koljadki i ih tipy [Russian Christmas carols and their types]. Sovetskaja etnografija. 1958. № 2.
11. Shalak O. «Vysyp meni, mamu, vysoku moylyu...» (uyavlennya pro smert' i potaybichnyy svit, vidobrazhenni v ukrayins'komu fol'klori) [«Rise me, my mother, a tall grave ...» (the notion of death and the secret world, reflected in Ukrainian folklore)]. Berehynya. 2002. #2. S.29–34.

Оксана Ятьшук

УКРАИНСКИЙ ФОЛЬКЛОР КАК ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК ЗНАНИЙ

Статья посвящена исследованию украинского народного творчества как историко-этнографических знаний. Народное творчество содержит в себе отражение разных элементов народной жизни. В нем поэтическим языком изображается как мирозерцание народа, так и сведения о разных сторонах народной жизни. Именно этот факт привлекает научное внимание этнологов.

Ключевые слова: фольклор, колядки, свадебные песни, сказка, общественно-бытовая лирика.

Oksana Yatyshchuk**UKRAINIAN FOLKLORE AS THE SOURCE
OF HISTORICAL ETHNOGRAPHICAL KNOWLEDGE**

The article is devoted to research of Ukrainian folk art as a historical-ethnographic source. Folklore includes displaying of various elements of national life. Philosophy of ethnos and different aspects of national life are shown with the poetic language in the folklore. This fact is cause interest among anthropologists.

Key words: Folklore, carols, wedding songs, fairytale, socio-home lyrics.

УДК 94 (477) «179/1917»:[719:336]**Ігор Саламаха****ФІНАНСУВАННЯ ГАЛИЦЬКИМ КРАЙОВИМ СЕЙМОМ ОХОРОНИ ІСТОРИЧНИХ
ПАМ'ЯТОК СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.**

У статті досліджуються особливості фінансування Галицьким крайовим сеймом у другій половині ХІХ ст. охорони історичних пам'яток краю. Визначається, що найчастіше кошти із крайового бюджету виділялися на реставрацію найбільш відомих пам'яток церковної архітектури. Робиться припущення про вирішальний вплив галицьких урядовців-консерваторів на збільшення щорічних регулярних витрат Галицького крайового сейму на охорону пам'яток.

Ключові слова: фінансування, консерватор, Галицький крайовий сейм, історична пам'ятка, реставрація.

Від середини ХІХ ст. органи місцевої влади Галичини усе частіше розпочинають цікавитися станом збереження історичних пам'яток краю, подекуди контролюючи окремі, найбільш важливі, реставрації. Особливо цей процес набув поширення з початку 60-х рр. ХІХ ст., у зв'язку із появою Галицького крайового сейму, який частково взяв на себе обов'язки фінансування охорони історичної спадщини в Галичині, а також з активною діяльністю інституту консерваторів, спеціальних урядовців, призначених Віднем для нагляду за пам'ятками історії та культури. Витрати галицького парламенту на збереження пам'яток старовини у другій половині ХІХ ст. іноді були доволі значними, тому, доцільною видається необхідність дослідити цю проблему більш ґрунтовно.

Варто відзначити, що до 60-х рр. ХІХ ст. майже усі реставрації пам'яток старовини у Галичині здійснювалися на кошти, зібрані із добровільних пожертв населення або за рахунок установи, якій належала пам'ятка. Однак у 1866 р. Галицький крайовий сейм ухвалив рішення про запровадження з 1867 р. в крайовому бюджеті нової постійної рубрики (8-ї за порядком), яка містила б видатки на утримання і реставрацію історичних пам'яток. Офіційно вона носила назву «Утримання історичних пам'яток» і включала кошти, які сейм виділяв на охорону крайових пам'яток взагалі (у крайовому бюджеті позиція, яка містила ці кошти мала назву «Реставрація пам'яток в цілому, укладення та публікація наукових та урядових списків пам'яток що знаходяться у нашому краї») та кошти, виділені на конкретні реставраційні роботи. Сума, передбачена у бюджеті на так звані «загальні потреби», налічувала спершу 3000 гульденів і мала бути порівну розділена між східною та західною частинами краю. Однак з 1876 р. вона була зменшена вдвічі і відтоді становила лише 1500 гульденів [1, арк. 67].

З 1892 р. назву згаданої позиції у крайовому бюджеті замінено на нову. Приводом до цього став конфлікт між щойно утвореним «колом» консерваторів та кореспондентів Східної Галичини та крайовим віділом. Спричинило його невідповідне, на думку галицьких урядовців, використання коштів галицькими консерваторами, позаяк більшу частину грошей, передбачених у крайовому бюджеті на 1889 та 1890 рр., вони використали на обладнання консерваторських бюро та на видання публікацій, а не безпосередньо на охорону пам'яток. Конфлікт вдалося владнати лише після того, як консерватори пообіцяли більш ощадливо витратити кошти. Крайовий віділ також пішов на певні поступки і згадана позиція у крайовому бюджеті, через яку розпочався конфлікт, змінила назву і відтоді почала називатися «На утримання консерваторських канцелярій у Львові та Кракові, укладення та публікація наукових та урядових списків пам'яток що знаходяться у нашому краї». Причому обумовлювався розмір виплат консерваторам обох пам'ятко-охоронних організацій становитиме 3000 гульденів [15, s. 15–16]. Кошти ці мали видаватися до рук президентів або секретарів львівського «кола» та краківського «грона» і могли витратитися консерваторськими організаціями на власний розсуд без вказівок «згори». Через чотири роки згадана сума була збільшена до 4000 гульденів [18, s. 21], і після грошової реформи 1892–1899 р. та запровадження нової офіційної валюти крони, становила вже 8000 крон [22, s. 21].

Іноді невеликі суми видавалися на проведення конкретних реставраційних робіт. Так, на своєму засіданні, що відбулося 18 вересня 1891 р., львівське «коло» постановило виділити із власних коштів 100 гульденів на реставрацію Звіринецької брами у Жовкві, за умови, що магістрат міста докладе до цієї суми ще стільки ж, а відновлювальні роботи будуть проведені згідно із вказівками та рекомендаціями консерватора Ю. Захаревича [4, арк. 19]. Міська рада Жовкви погодилася і вже до осені наступного року ця пам'ятка стародавньої архітектури була відреставрована [3, арк. 8].

Розмір коштів, які Галицький крайовий сейм щорічно виділяв з крайового бюджету на охорону історичних пам'яток постійно змінювався, про що свідчить наступна таблиця [7, s. 13; 8, s. 14; 11, s. 13; 23, s. 32]:

Таблиця 1

Витрати Галицького крайового сейму на охорону історичних пам'яток Галичини

Рік	Кошти, передбачені у крайовому бюджеті на охорону пам'яток
1868 р.	8500 гульденів
1876 р.	6750 гульденів
1880 р.	10900 гульденів
1885 р.	16410 гульденів
1890 р.	13760 гульденів
1895 р.	22420 гульденів
1900 р.	68240 крон

З таблиці випливає, що розмір коштів, які щорічно видавалися крайовою владою на утримання історичних пам'яток мав постійну тенденцію до зростання. На нашу думку, не останню роль у цьому відіграла активність галицьких консерваторів, які постійно добивалися від крайової влади збільшення фінансування охорони пам'яток у Галичині.

У 60–80-ті роки XIX ст. консерватори Східної та Західної Галичини щороку мали готувати списки пам'яток, які, на їх думку, потребували реставрації, і подавати їх на затвердження до Галицького крайового сейму. Після затвердження їм видавалася необхідна сума. У кінці кожного року консерватори мали відзвітуватися про використання коштів [2, арк. 72–72 зв.]. Такий порядок використання бюджетних коштів зберігався до 1887 р., коли внаслідок реформування пам'ятко-охоронних органів у Галичині різко зросла чисельність консерваторів. Відтоді гроші із крайового бюджету видавалися лише на конкретні реставрації і використання коштів мали контролювати консерватори окремих консерваторських округів.

З появою у Галичині двох консерваторських організацій, контроль за фінансами, які виділялися із крайового бюджету, перейшов до них. Однак контроль цей був більше номінальний аніж фактичний, позаяк кошти часто виплачувалися організаторам реставрацій. У разі невідповідного, на думку пам'ятко-охоронців, використання коштів найбільше що могли зробити консерватори, це пожалітися органам місцевої влади та попросити їх вжити відповідних заходів.

Після того як посаду консерватора зайняв Мечислав Потоцький, він запровадив практику щорічних поїздок з метою контролю за реставраційними роботами у тій чи іншій місцевості, або щоб віднайти нові невідомі історичні пам'ятки. Спершу консерватор здійснював ці поїздки за власний кошт, а з 1871 р. почав отримувати від Галицького крайового сейму досить значну суму (в середньому 500 гульденів щороку) на подорожі [1, арк. 41]. Варто зазначити, що пізніше подібну практику запозичили «грона» консерваторів.

З 1879 р. Галицький крайовий сейм щорічно почав виділяти досить значну суму у розмірі 7900 гульденів на утримання крайових архівів актів міських і земських у Львові та Кракові. Для цього у крайовому бюджеті була запроваджена відповідна стаття. Також Галицький крайовий сейм розпочав фінансувати «дослідження та відновлення письмових та археологічних пам'яток «які проводились у закладі імені Оссолінських. Щорічно Оссолінеум на ці потреби отримував з крайового бюджету 250 гульденів [7, s. 13]. У 1878 р. ця сума була збільшена до 500 гульденів (після грошової реформи 1890 р. – 1000 крон) і її розмір залишався незмінним аж до 1914 р. [6, s. 10].

Окрім щорічних постійних статей до 8-ї рубрики крайового бюджету регулярно вносилися окремі статті на фінансування окремих реставраційних чи дослідницьких робіт. Найчастіше це робилося на прохання організаторів чи виконавців таких робіт, а інколи й самих галицьких консерваторів чи одного із двох крайових консерваторських «грон». Варто відзначити що до 1890 р. таких статей у бюджеті було відносно небагато. Однак з часом Галицький крайовий сейм почав більш щедро фінансувати реставраційні роботи, і не останню роль у збільшенні фінансування відіграли обидві консерваторські організації, які постійно вимагали від галицького парламенту профінансувати ту чи іншу реставрацію.

Так, у 1880 р. Галицький крайовий сейм вніс у бюджет на 1881 р. статтю про виділення 1000 гульденів на внутрішнє упорядкування собору святого Юра у Львові. А у крайовий бюджет на 1882 р. були включені статті про фінансування реставрації Дрогобицького парафіяльного костелу св. Варфоломія (у сумі 3000 гульденів) та реставрації іконостасів у Сеняві та Богородчанах (1000 гульденів) [9, s. 11]. Цього ж року сейм вперше висловив своє зацікавлення пам'ятками княжого Галича. 19 жовтня 1882 р., галицькі депутати прийняли рішення виділити 2000 гульденів на археологічні пошуки на території стародавньої галицької столиці [9, s. 12]. А у 1884 р. сейм постановив видати з крайового бюджету 4500 гульденів на реставрацію галицької парафіяльної церкви Різдва Христового, помилково вважаючи її соборною церквою княжого Галича [10, s. 13].

У 1885 р. Галицький крайовий сейм виділив з бюджету одноразову грошову допомогу в розмірі 2500 гульденів на реставрацію дерев'яної церкви Святого Духа у Рогатині і ще стільки ж на відновлення латинської кафедри у Перемишлі. Контроль за використанням коштів депутати сейму доручили тодішньому консерватору другої секції Войцеху Дідушицькому [5, арк. 11 зв.].

Через два роки Галицький крайовий сейм затвердив у бюджеті на 1887 р. схожі статті про виділення 1000 гульденів одноразової допомоги на відновлення костелу Святої Марії у Ярославі та 2000 гульденів на реставрацію греко-католицької церкви Святого Норберта у Кракові [12, s. 11]. У 1888 р. в крайовий бюджет внесено статті про виділення субвенцій на відновлення стародавніх образів у Надвірній (300 гульденів), реставрацію творів мистецтва в парафіяльному костелі в Бечу (1000 гульденів) [13, s. 12].

Варто відзначити, що у 80-і рр. XIX ст., за невеликими виключеннями, Галицький крайовий сейм фінансував здебільшого реставраційні роботи у східній частині краю. І не останню роль у цьому відіграв авторитет В. Дідушицького, який, офіційно займаючи посаду консерватора другої секції Східної Галичини, неформально вважався головним пам'ятко-охоронцем цієї частини краю і мав певні політичні важелі впливу на сейм. З утворенням у 1889 р. двох консерваторських організацій фінансування реставраційних робіт з крайового бюджету не припинилося. Новопризначені галицькі пам'ятко-охоронці лише мали щорічно пересилати крайовому віділу списки пам'яток, які, на думку консерваторів, заслуговували на реставрацію. Однак, варто відзначити, що у першій половині 90-рр. XIX ст. Галицький крайовий сейм фінансував лише реставраційні роботи, які проводилися у Західній Галичині. Так, у крайовому бюджеті на 1890 та 1891 рр. були передбачені статті про фінансування реставрації костелу Богородиці в Кракові (по 2000 гульденів щороку). У 1891 та 1892 рр. з крайового бюджету видано 5000 гульденів на реставрацію парафіяльного костелу в Бечі (район Кросно) (щороку по 2500 гульденів). Також у бюджет на 1892 р. закладено кошти на реставрацію стародавніх пам'ятників Острозьких та Тарновських, що знаходилися в кафедральному костелі у Тарнові [14, s. 16; 10, s. 16]. У бюджеті на 1894 р. були передбачені кошти на реставрацію костелу св. Кінги у Бохні (поблизу Кракова) [16, s. 19].

Однак з середини 90-х років XIX ст. фінансування реставраційних робіт у Східній Галичині з боку Галицького крайового сейму відновилося. Так у крайовий бюджет на 1895 р. закладено позицію про субвенцію у розмірі 500 гульденів на покриття дахом костелу отців-бернардинів у Дуклі. Також ухвалено профінансувати реставраційні роботи в Олеському замку. На це з бюджету виділялося 3000 гульденів. У 1895–1896 рр. у крайовий бюджет включені статті про фінансування реставраційних робіт у Жовківському замку (по 3000 гульденів щорічно) [17, s. 19]. А у 1896 р. сейм ухвалив рішення профінансувати реставрацію стародавньої церкви у селі Старий Яр (на північ від сучасного Яворова), виділивши на це 200 гульденів [18, s. 22].

Особливо щедрим на фінансування східногалицьких пам'яток був 1897 р. Галицький крайовий сейм вирішив виділити із крайового бюджету 2000 гульденів на реставрацію стародавнього костелу Бернардинів у Пшеворську (тепер у Польщі, поблизу міста Ярослав), 100 гульденів церковному комітету в селі Бунів (за 11 км від Яворова), та 300 гульденів єврейській громаді Лешніва (на північ від Бродів) на реставрацію стародавньої синагоги, що знаходилась у цьому містечку [19, s. 23]. У 1898 р. на завершення відновлювальних робіт у цій же синагозі сейм ухвалив виділити ще 500 гульденів [20, s. 25].

Варто відзначити, що пам'ятки Західної Галичини фінансувалися у ці роки більш щедро. Так, 1 лютого 1896 р. Галицький крайовий сейм ухвалив рішення розпочати фінансування реставраційних робіт у замку Вавель в Кракові. На реставрацію кафедрального костелу у Вавелі вирішили виділити 100 тис. гульденів, розтягнувши виплату цих коштів на 10 років (по 10 тис. щорічно). Окрім цього у другій половині 90-х рр. XIX ст. сеймом ухвалено виділити 4000 гульденів на реставраційні роботи в римо-католицькому костелі у Бечі (1896–1897 рр.) [18, s. 22], 7200 гульденів – у Домінініканському монастирі у Кракові (1895–1896, 1898 рр.) [20, s. 25], 6000 гульденів – у костелі Божого Тіла у Кракові (1899–1901 рр.) [21, s. 24], 1500 гульденів – на реставрацію органів у костелі отців Бернардинів у Лежайську (1898–1900 рр.) [20, s. 24]. У 1899 р. було вирішено профінансувати розраховану на кілька років реставрацію парафіяльного костелу

святих Петра і Павла у Кракові. На ці реставраційні роботи Галицький крайовий сейм ухвалив виплатити впродовж 1899–1903 рр. 10 тис. гульденів [21, s. 24].

У 1898 р. сейм вирішив профінансувати довготривалу реставрацію греко-католицької церкви у Станиславові, на яку передбачалося впродовж 1898–1902 років виділити 10 тис. гульденів [20, s. 24]. Також у крайовий бюджет на 1898 р. закладені позиції про фінансування реставрації іконостасу у греко-католицькій церкві у Сеняві (300 гульденів), дзвіниці Нагірної церкви греко-католицького братства у Яворові [20, s. 24], та стародавнього костелу Бернардинів у Сокалі (1000 гульденів) [20, s. 25].

Наступного року Галицький крайовий сейм ухвалив рішення надати церковному комітету у Рогатині одноразову допомогу у розмірі 300 гульденів на реставрацію стародавньої церкви, а також виділити досить значні кошти (10 тис. гульденів) на перебудову Олеського замку, у зв'язку з тим що там планувалося розмістити додаткові рільничі курси народної школи. Варто додати, що, виділяючи кошти на цю перебудову, сейм доручив крайовому віділу домовитись з шкільною владою про право вільного доступу у замок для всіх охочих.

Витрати, які сейм у 90-х рр. XIX ст. щорічно виділяв на реставрацію окремих історичних пам'яток, подано у табл. 2.

Таблиця 2

Витрати з крайового бюджету на реставрацію окремих історичних пам'яток у Західній та Східній Галичині у 90-х рр. XIX ст. (у гульденах)

Рік	Західна Галичина	Східна Галичина
1890	2000	0
1891	5700	0
1892	5700	0
1893	2000	0
1894	500	0
1895	2700	6500
1896	15700	3200
1897	10000	4400
1898	14800	3600
1899	14500	12800

З наведеної таблиці випливає, що розмір коштів, які Галицький крайовий сейм щорічно виділяв на реставрації окремих історичних пам'яток, мав тенденцію до зростання. Є очевидним і той факт, що при фінансуванні таких реставраційних робіт пріоритет, здебільшого, надавався пам'яткам Західної Галичини.

Таким чином, починаючи з 60-х рр. XIX ст. фінансування охорони історичних пам'яток Галицьким крайовим сеймом мало стійку тенденцію до зростання. І не останню роль у цьому відіграла активна позиція галицьких консерваторів, які постійно домагались від сейму збільшення регулярних виплат на охорону пам'яток старовини. Пріоритетними напрямками фінансування були витрати на проведення реставраційних робіт найбільш відомих пам'яток церковної архітектури, а також на утримання інституцій, які займались вивченням та збереженням пам'яток старовини.

Список використаних джерел

1. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, відділ рукописів. Ф. 26. Оп. 1. Спр. УК–1. Арк. 67.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІ України). Ф. 135. Оп. 1. Спр. 41.
3. ЦДАІ України. Ф. 616. Оп. 1. Спр. 5.
4. ЦДАІ України. Ф. 616. Оп. 1. Спр. 8.
5. ЦДАІ України. Ф. 616. Оп. 1. Спр. 16.
6. Budżet funduszu krajowego na rok 1878, dla marszałka kraju // Budżet krajowy na rok 1878 [b. m. i r.]. S. 1–23.
7. Budżet krajowy na rok 1876, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 25 i 26 maja // Budżet krajowy na rok 1876 [b. m. i r.]. S. 1–13.
8. Budżet krajowy na rok 1880, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 15, 16 i 17 lipca, 1880 // Budżet krajowy na rok 1880 [b. m. i r.]. S. 1–27.
9. Budżet krajowy na rok 1882, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z 21–24 października 1881 // Budżet krajowy na rok 1882 [b. m. i r.]. S. 1–20.
10. Budżet krajowy na rok 1884, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z 18 października 1883 // Budżet krajowy na rok 1884 [b. m. i r.]. S. 1–24.
11. Budżet krajowy na rok 1885, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z 21–23 października 1884 // Budżet krajowy na rok 1885 [b. m. i r.]. S. 1–30.
12. Budżet krajowy na rok 1887, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z 21–25 stycznia 1887 // Budżet krajowy na rok 1887 [b. m. i r.]. S. 1–38.
13. Budżet krajowy na rok 1888, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z 20–21 stycznia 1888 // Budżet krajowy na rok 1888 [b. m. i r.]. S. 1–34.
14. Budżet krajowy na rok 1891, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 22, 24, 26, 27 i 29 listopada 1890. // Budżet krajowy na rok 1891 [b. m. i r.]. S. 1–41.
15. Budżet krajowy na rok 1892, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 7, 8, i 9 kwietnia 1892 // Budżet krajowy na rok 1892 [b. m. i r.]. S. 1–46.
16. Budżet krajowy na rok 1894, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 16 lutego 1894 // Budżet krajowy na rok 1894 [b. m. i r.]. S. 1–53.
17. Budżet krajowy na rok 1895, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 7 i 8 lutego 1895 // Budżet krajowy na rok 1895 [b. m. i r.]. S. 1–67.
18. Budżet krajowy na rok 1896, uchwalony na

posiedzeniach sejmowych z dnia 5,6 i 7 lutego 1896 roku // Budżet krajowy na rok 1896 [b. m. i r.]. S. 1–65. 19. Budżet krajowy na rok 1897, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 13 i 15 lutego 1897 roku // Budżet krajowy na rok 1897 [b. m. i r.]. S. 1–65. 20. Budżet krajowy na rok 1898, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 16, 17 i 19 lutego 1898 roku // Budżet krajowy na rok 1898 [b. m. i r.]. S. 1–66. 21. Budżet krajowy na rok 1899, uchwalony na posiedzeniach sejmowych w dniach 24, 27 i 28 marca 1899 roku // Budżet krajowy na rok 1899. Łwów, 1899. S. 1–69. 22. Budżet krajowy na rok 1900, uchwalony na posiedzeniach sejmowych w dniach 30 grudnia 1899, 2, 6, 10, 11 i 26 kwietnia 1900, tudzież w dniach 1, 3 i 4 maja 1900 r. // Budżet krajowy na rok 1900. Łwów, 1900. S. 1–59. 23. Budżet krajowy na rok słoneczny 1868 // Budżet. 1868 [b. m. i r.]. S. 11–42.

References

1. L'viv's'ka natsional'na naukova biblioteka Ukrainy im. V. Stefanyka, viddil rukopysiv. F. 26. Op. 1. Spr. UK–1. Ark. 67. 2. Tsentral'nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrainy, m. L'viv (TsDIAL Ukrainy). F. 135. Op. 1. Spr. 41. 3. TsDIAL Ukrainy. F. 616. Op. 1. Spr. 5. 4. TsDIAL Ukrainy. F. 616. Op. 1. Spr. 8. 5. TsDIAL Ukrainy. F. 616. Op. 1. Spr. 16. 6. Budżet funduszów krajowych na rok 1878, dla marszałka kraju. Budżet krajowy na rok 1878 [b. m. i r.]. S. 1–23. 7. Budżet krajowy na rok 1876, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 25 i 26 maja. Budżet krajowy na rok 1876 [b. m. i r.]. S. 1–13. 8. Budżet krajowy na rok 1880, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dni 15, 16 i 17 lipca, 1880. Budżet krajowy na rok 1880 [b. m. i r.]. S. 1–27. 9. Budżet krajowy na rok 1882, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z 21–24 października 1881. Budżet krajowy na rok 1882 [b. m. i r.]. S. 1–20. 10. Budżet krajowy na rok 1884, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z 18 października 1883. Budżet krajowy na rok 1884 [b. m. i r.]. S. 1–24. 11. Budżet krajowy na rok 1885, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z 21–23 października 1884. Budżet krajowy na rok 1885 [b. m. i r.]. S. 1–30. 12. Budżet krajowy na rok 1887, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z 21–25 stycznia 1887. Budżet krajowy na rok 1887 [b. m. i r.]. S. 1–38. 13. Budżet krajowy na rok 1888, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z 20–21 stycznia 1888. Budżet krajowy na rok 1888 [b. m. i r.]. S. 1–34. 14. Budżet krajowy na rok 1891, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 22, 24, 26, 27 i 29 listopada 1890. Budżet krajowy na rok 1891 [b. m. i r.]. S. 1–41. 15. Budżet krajowy na rok 1892, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 7, 8, i 9 kwietnia 1892. Budżet krajowy na rok 1892 [b. m. i r.]. S. 1–46. 16. Budżet krajowy na rok 1894, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 16 lutego 1894. Budżet krajowy na rok 1894 [b. m. i r.]. S. 1–53. 17. Budżet krajowy na rok 1895, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 7 i 8 lutego 1895. Budżet krajowy na rok 1895 [b. m. i r.]. S. 1–67. 18. Budżet krajowy na rok 1896, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 5,6 i 7 lutego 1896 roku. Budżet krajowy na rok 1896 [b. m. i r.]. S. 1–65. 19. Budżet krajowy na rok 1897, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 13 i 15 lutego 1897 roku. Budżet krajowy na rok 1897 [b. m. i r.]. S. 1–65. 20. Budżet krajowy na rok 1898, uchwalony na posiedzeniach sejmowych z dnia 16, 17 i 19 lutego 1898 roku. Budżet krajowy na rok 1898 [b. m. i r.]. S. 1–66. 21. Budżet krajowy na rok 1899, uchwalony na posiedzeniach sejmowych w dniach 24, 27 i 28 marca 1899 roku. Budżet krajowy na rok 1899. Łwów, 1899. S. 1–69. 22. Budżet krajowy na rok 1900, uchwalony na posiedzeniach sejmowych w dniach 30 grudnia 1899, 2, 6, 10, 11 i 26 kwietnia 1900, tudzież w dniach 1, 3 i 4 maja 1900 r. Budżet krajowy na rok 1900. Łwów, 1900. S. 1–59. 23. Budżet krajowy na rok słoneczny 1868. Budżet. 1868 [b. m. i r.]. S. 11–42.

Игорь Саламаха

ФИНАНСИРОВАНИЕ ГАЛИЦКИМ КРАЕВЫМ СЕЙМОМ ОХРАНЫ ИСТОРИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКОВ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

В статье исследуются особенности финансирования Галицким краевым сеймом во второй половине XIX в. охраны исторических памятников края. Определяется, что чаще всего средства из краевого бюджета выделялись на реставрации наиболее известных памятников церковной архитектуры. Делается предположение о решающем влиянии галицких чиновников-консерваторов на увеличение регулярных ежегодных расходов Галицкого краевого сейма на охрану памятников.

Ключевые слова: финансирование, консерватор, Галицкий краевой сейм, исторический памятник, реставрация.

Ihor Salamakha

FINANCING OF PROTECTION OF HISTORICAL MONUMENTS IN EASTERN GALICHINA BY THE GALICHINAN REGIONAL SEJM (DIET OF THE KINGDOM OF GALICHINA AND LDOMERIA) IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

The article analyzes the peculiar issues associated with financing of protection of the regional historical monuments by the Galichinan Regional Sejm (Diet of the Kingdom of Galichina and Lodomeria) in the second half of the 19th century. The paper gives numerous examples of the Sejm expenditure on the preservation of historical buildings, enumerates the architectural monuments which have been restored using the funds allocated from the regional budget of Galichina. The assumption is made on the decisive influence of the Galichinan conservative government officials on the increase of regular annual expenses of the Galichinan Regional Diet for protection and preservation of monuments.

The author determines that the regional budget funds have been mainly allocated for the restoration of the most famous buildings of church architecture. The article makes a generalizing conclusion that the costs of the Galichinan regional Diet for the protection of historical monuments in the region had a stable tendency toward growth in the second half of the 19th century.

Key words: funding, conservator-restorer, Galichinan Regional Sejm, historical monuments, restoration.

УДК 94:355.454(477.83–25) «1921/1939»

Андрій Щеглов

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ЛЬВІВСЬКОГО ГАРНІЗОНУ ТА ЙОГО ВІЙСЬКОВІ ТРАДИЦІЇ (1921–1939 РР.)

У статті досліджено питання участі військовиків міжвоєнного Львова у культурному житті міста. Виокремлено й викладено характерні особливості святкування державних та військових свят у гарнізоні, при цьому особлива увага звертається на проведення військових парадів та ролі військових оркестрів у загальноміських урочистостях. Також висвітлюється роль львівських військових частин та корпусу кадетів у проведенні балів та вечорів. Окрема увага присвячена функціонуванню військових культурних інституцій міста – офіцерських та сержантських осередків, клубів. Аналізується вплив військовиків на розвиток масової культури Львова: кіно, радіо, театрального життя. Доводиться вагомий вплив військових частин гарнізону на активізацію культурного життя міста.

Ключові слова: Львівський гарнізон, культура, культурне життя, військовий гарнізон, військові традиції.

У міжвоєнний період Львів був одним із найбільших культурних центрів Другої Речі Посполитої. Певною мірою цьому сприяв один із найбільших військових гарнізонів держави та статус міста як командного центру Східної Галичини. Польські військовики, які у зазначений період активно впливали на усі сфери суспільного життя, також здійснювали величезний вплив на формування культурного обличчя міста. Неможливо уявити загальноміські святкування державних, військових та релігійних свят без участі військовослужбовців гарнізону. Більше того, саме військові частини часто-густо виступали ініціаторами та організаторами подібних заходів. Проведення військових парадів, польових богослужінь, виступи військових оркестрів, військові бали, вечори та інші військові традиції гарнізону надавали культурному життю міста специфічного «шарму» та формували у польської частини населення тогочасної польської держави образ «східної фортеці» та опори польської культури на західноукраїнських землях. Саме тому, здійснення аналізу впливу військовиків на культурне життя міста видається цікавим та актуальним. Окрім того, це дозволить доповнити матеріали з історії культури Львова, військової історії міста міжвоєнного періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує наявність інтересу сучасних українських істориків до проблематики розвитку культурно-освітнього життя Львова та західноукраїнських земель у міжвоєнний період. Низка праць науковців – Т. Завгородньої [4], Б. Ступарика [7], Ю. Щербяк [8], присвячена розвитку культурно-освітнього процесу. Аналіз елементів маскульту Західної України здійснено у наукових розвідках О. Боньковської [1], О. Вей [2], Б. Гершевської [3], Л. Снісарчук [6], місцю Галичини в українській культурі у міжвоєнний період присвячена праця М. Семчишина [5]. Водночас, спостерігається недостатнє зацікавлення українських науковців проблематикою впливу польських військовиків на розвиток культурного життя. Значно краще ця проблематика відображена у працях польських істориків. До основних праць польських вчених, у яких висвітлюються питання культурного життя військовиків належать публікації А. Останека [43–44], Л. Вищельського [55], Я. Одземковського [39], П. Ставецького [51] та ін.

Важливим історичним джерелом є нариси історії польських військових частин Львова, у яких, хоча і дещо фрагментарно міститься інформація про їх участь у культурному житті та військові традиції [27; 46; 52–53; 58–59].

Метою статті є здійснення аналізу впливу львівського військового гарнізону на культурне життя міста у міжвоєнний період: дослідження та опис характерних особливостей участі військових підрозділів у культурних заходах, характеристика діяльності військових осередків та клубів, висвітлення ролі та місця військовиків у формах масової культури міста.

До найважливіших культурних заходів міжвоєнного Львова варто віднести урочистості з нагоди державних та військових свят. У їх організації та проведенні брало участь військове

командування округу корпусу № VI та представники гарнізонних підрозділів. У інструкції з освітньо-культурної та виховної роботи у польському війську зазначено перелік свят, у день яких в обов'язковому порядку у військових підрозділах повинні були відбуватися урочисті святкування. До військових свят належали: свято полку, прибуття молодого поповнення, прибуття резервістів, присяга, вручення свідоцтв у початковій солдатській школі, прощання з військовослужбовцями, які були призвані до війська, прощання з резервістами. До державних свят віднесено річницю січневого повстання (22 січня), іменини президента, іменини маршала Й. Пілсудського (19 березня), свято конституції (3 травня), свято початку збройної боротьби за незалежність (6 липня), свято військовика (15 серпня), річницю незалежності (11 листопада), річницю листопадового повстання (29 листопада) [28, s. 24–25]. У переддень святкування з військовослужбовцями проводились виховні лекції, які були покликані пояснити важливість свята: «Урочистості мають виховну мету, яка буде досягнута лише тоді, коли військовик точно зрозуміє суть та значення свята, завдяки виховній лекції, проведеній напередодні» [28, s. 24].

Наймасштабніші святкування із залученням війська у Львові відбувалися у день конституції та день незалежності. У ці дні проводився військовий парад підрозділів гарнізону, якому передувала літургія під відкритим небом, у костелах та церквах міста. Аналіз львівських часописів свідчить про те, що у 1920-х рр. військовий парад проводився на Марійській площі (тепер – площа Міцкевича), перед пам'ятником А. Міцкевича, шиккування підрозділів відбувалося на гетьманських валах – вулицях Леґіонів та Гетьманській (сучасна назва – проспект Свободи). Починаючи з 1933 р., місцем проведення параду стала Галицька площа. Перебіг військового параду часто відображався на сторінках львівської преси. У якості прикладу перебігу такої «дефіляди» наведемо уривок статті з часопису «Львівська газета» від 13 листопада 1934 р.: «Після проведення літургії в Катедрі, за участі представників влади з воєводою Соханським на чолі, відбувся військовий парад на Галицькій площі. Його приймали воєвода Соханський, генерал Румель, генерал Чума та президент Дрояновський... В блиску сонячного дня замиготіли прапорці 14 полку уланів язловецьких. Потім урочистим маршем проходив інженерний ескадрон, далі 19 полк піхоти, Корпус кадетів з прапором повстанців 1863 р. та 40 полк піхоти, 2 полк артилерії, 5 полк польової артилерії та 6 полк важкої артилерії. Парад танків, колони мотоциклів та автомобілів справляли враження прекрасного технічного стану нашої армії, беручи до уваги те, що всі машини були виготовлені у нашій державі. Парад підрозділів військової підготовки відкривали шеренги Стрілецького союзу, далі йшли шкільні загони, роти резервістів, підрозділи військової підготовки залізничників та поштарів, військової підготовки жінок, зрештою моторизовані колони Стрілецького союзу. На чолі організацій йшло Товариство Леґіоністів, далі Товариство оборонців Львова, Товариство підофіцерів резерву, Леґіон молодих, академічні об'єднання, харцерство, а в кінці – підрозділи пожежної служби. Під час параду кружляли над площею ескадрильї авіації...» [16].

Важливу роль у святкуванні державних свят відігравали військові оркестри львівських полків. Більшість з них утворено на початку 1920-х рр. Найстаршим із них був оркестр 19-го полку піхоти створений у 1919 р., що у той час було великою рідкістю. Оркестр функціонував за фінансової підтримки Гелени Падеревської, дружини тогочасного прем'єр-міністра II Речі Посполитої Ігнація Падеревського [27, s. 13]. У якості гарнізонного оркестру виступав оркестр 40-го полку піхоти. Також військові оркестри існували у 26-у полку піхоти та 6-у полку важкої артилерії [58, s. 13]. Утримання оркестру вимагало значних фінансових можливостей. Траплялися випадки, коли військова частина не могла собі такого дозволити. Так сталося у 5-у полку польової артилерії, оркестр якого нараховував близько 30-ти військовослужбовців, однак усередині 20-х рр. минулого століття був ліквідований з погляду економії. Після його ліквідації у полку все ж залишався смичковий колектив, який давав концерти для військових та містян [57, s. 11].

Увечері, в переддень свята конституції, військові оркестри збиралися на площі Святого духа (нині – площа І. Підкови), звідки розходилися у різні боки міста, граючи різноманітні національні польські марші та гімни, тим самим інформуючи мешканців про надходження свята. Їхня хода, що супроводжувалася факелами та ліхтарями, збирала на вулицях натовпи мешканців [19–20; 22; 26]. Окрім полкових оркестрів до виступів у місті залучався взвод кінних трубачів 14-го полку уланів язловецьких. Він, зазвичай, влаштовував концерт перед Великим театром, а після концерту під звуку музики проїжджав вулицями міста, повертаючись до казарм [46, s. 54].

Святковий день 3 травня розпочинався так званою «побудкою» – грою військових оркестрів, які виконували музичні композиції на вулицях міста [21; 24]. Виступи оркестрів у Львові на святкових зібраннях у місті були поширеним явищем. Для прикладу, під час святкувань свята конституції у 1933 р. у місті відбувалися концерти майже всіх великих оркестрів: залізничників – перед кінотеатром «Гражина» на вулиці Львівських дітей (тепер – вул. героїв УПА), поліції – перед ратушею, газового заводу, електростанції, поштової служби (перед будинками своїх установ), оркестр бурси Декерта – на Митній площі, оркестр бурси св. Станіслава Костки – перед костелом

св. Анни, оркестр бурси єврейських сирит – перед Великим театром, оркестр заслужених військових – на перехресті вул. Кохановського та Охронек (тепер – вул. Левицького та Кониського), оркестр судових працівників – перед апеляційним судом на вулиці Баторія (тепер – вул. Князя Романа) [50]. Очевидно, подібні концерти організували і полкові військові оркестри. 8 травня 1925 р. оркестр 26 полку піхоти, в час святкування іменин президента II Речі Посполитої, дав публічний концерт перед будинком воєводського управління на вул. Чарнецького (тепер – вул. Винниченка) [52, s. 19], оркестр 40 полку піхоти – перед будинком командування округу корпусу на Бернардинській площі [53, s. 14–15].

Військові оркестри часто забезпечували музичний супровід святкових богослужінь. Прикладами такої участі можуть слугувати польові богослужіння на Марійській площі 4 травня 1925 р. [19], святкове богослужіння у Катедрі 3 травня 1931 та 1933 рр., у якому брали участь оркестр та рота почесної варти 19-го полку піхоти [18; 24]. Польове богослужіння на цитаделі 15 серпня 1926 р. відбулося під акомпанемент оркестру 26-го полку піхоти [35].

Особливу роль у проведенні святкувань, зокрема дня конституції, відведено трубачам 14-го полку уланів язловецьких – вони о 7 ранку з вежі ратуші грали хейнал – першу мелодію, яку чули львів'яни у день свята [23; 25].

Традиційним для Львова було проведення 3 травня ранкового богослужіння на копцю Любельської унії – штучному пагорбі, насипаному на верхівці Замкової гори. У ньому щороку брав участь сержантський хор [20] та мінометні розрахунки львівських артилеристів, які вистрілювали святкові салюти. Після мінометних пострілів існувала традиція ховати міномети у пісок – щоб не забрала австрійська поліція – її відроджено з ініціативи товариства «Гвезда» («Gwiazda») спільно з управлінням артилерії округу корпусу. Також львівські артилеристи усю ніч з 2 на 3 травня підсвітлювали копець, спалюючи бочки зі смолою [37].

До одного з найважливіших державних свят, у якому широко брали участь військові підрозділи Львова у першій половині 1920-х рр., належить свято польського військовика («Święto żołnierza polskiego»). Його відзначали щороку 15 серпня. Свято встановлене наказом міністра військових справ «Про свято військовика та щорічний огляд військ» від 4 серпня 1923 р. та приурочене до річниці «Дива над Віслою» – вирішальної битви польсько-радянської війни 1919–1921 рр. Обов'язковими елементами святкування були вечірні виступи військових оркестрів на вулицях міста у день, що передував святковому – так званий «капстшик» («capstrzyk»), ранковий огляд військ гарнізону у поєднанні з святковим богослужінням, післяобідні святкування, урочисте вечірнє шиккування підрозділів. Огляд військ відбувався о 9 год. ранку «на очах громадськості», щоб показати що військо є «щитом та обороною вітчизни». У ньому була обов'язковою участь усіх підрозділів, які прибували зі своїми бойовими прапорами, у польовій формі одягу, з бойовою зброєю та військовою технікою [49].

У Львові огляд військ гарнізону та польові богослужіння відбувалися у різних місцях – у 1923 році – на Янівських луках, у 1924 – на Марійській площі, у 1925 та 1926 рр. – у пункті постійної дислокації 19-го полку піхоти на Цитаделі. На ньому були присутні представники влади міста, різноманітних інституцій та організацій. Окрім військових частин до перегляду залучалися підрозділи поліції, пожежників, кадетського корпусу, парамілітарних організацій – «Стрілецького союзу», польського «Сокола», легіоністів та інших. Після перегляду військ відбувався військовий парад. У післяобідній час для військовиків та містян на Замковій горі або ж на Цитаделі влаштовувалися святкові пікніки. Театри та кінотеатри Львова пропонували військовослужбовцям безкоштовне або за зниженою ціною відвідування показів та вистав. У розташуваннях військових частин відбувалися лекції за тематикою свята [33–36].

Одним із найважливіших днів у житті військовиків було свято полку. Святкування відбувалися не лише у полках гарнізону, а й у інших військових частинах. Тобто, така назва свята носила дещо загальний характер. День свята військової частини вибирався відповідно до найважливіших подій (здебільшого боїв) її історії, що відбулися під час Першої світової війни або польсько-радянської війни. Військові частини, створені у мирний час, зазвичай мали святкували це свято у день виходу першого наказу військової частини. У першій половині 1920-х рр. організація такого свята, певною мірою, залежала від командування та офіцерського корпусу формації [43, s. 227–228]. Офіційно ж дати полкових свят були встановлені лише у 1927 р. наказом міністра військових справ. Свої полкові свята львівські підрозділи відзначали: 19-й полк піхоти – 1 червня, 26-й полк піхоти – 17 вересня, 40-й полк піхоти – 6 вересня, 14-й полк уланів язловецьких – 11 липня, 5-й полк легкої артилерії – 7 листопада, 6-й полк важкої артилерії – 21 квітня, 6-й полк авіації – 18 червня, 6-й медичний батальйон – 28 липня [13], 6-й танковий батальйон – 15 серпня [59, s. 155], 6-й дивізіон жандармерії – 12 січня [14, s. 50].

Зазвичай, у дні полкових свят проводилися різноманітні спортивні свята та покази, урочисті зібрання, вечори в офіцерських та сержантських клубах. На сторінках львівської преси збереглася

згадка про програму свята 6-го медичного батальйону. У 1923 р. серед рядового та сержантського складу підрозділу відбулися легкоатлетичні змагання та урочисте зібрання. Офіцерський корпус на честь свята військової частини у гарнізонному офіцерському клубі організував урочистий прийом з танцями [32].

До найяскравіших подій суспільного життя міжвоєнного Львова без сумніву відносяться бали та вечірки. У міжвоєнний період у польській державі проведення вечірок та балів притаманно так званому «вищому суспільству». Подібні заходи проводилися у відомих ресторанах та готелях міст Польщі. «Кожний із запрошених повинен був дотримуватися правил доброго виховання та бути відповідно одягненим. На балу чоловіки були зобов'язані носити білий жилет, білі рукавички та білу краватку. На вечірках – чорні жилетки або елегантський костюм» [48, s. 255]. Військові на урочистих заходах такого типу були зобов'язані носити парадну форму. «Там, де цивільні носили фраки або ж смокінги, офіцери були зобов'язані носити шасери («szasery», темносині штани з лампасами, які одягалися до вечірньої форми одягу – авт.) і лаковані черевики, на каблуку обкуті посрібленою смужкою. Наш «гальовий мундир» (офіційна назва – «мундир вечірній гарнізонний»), був, як на мене трохи дивний. Бо штани були темносиніми, а куртка кольору хакі. Тобто, половина одягу як на бал, а інша половина – як для поля. Піхота, кавалерія та більшість інших родів військ носили темносині штани, натомість легка, важка артилерія та сапери – темнозеленого «пляшкового» кольору... На шасерах офіцерів та підхорунжих були нашиті подвійні широкі лампаси кольору роду військ або ж кольору полку з випушкою посередині. Сержантський склад носив одинарні лампаси», – пригадує польський офіцер Г. Цидзік [11, s. 90–91].

Окрему нішу в проведенні балів займали військові бали, які проводилися великими військовими частинами – полками піхоти, кавалерії, артилерії тощо. Одним із найвідоміших військових балів не лише у Львові, а й усій польській державі, був бал 14-го полку уланів язловецьких. Починаючи з 1927 р., полк організовував бал 1 лютого, на день іменин президента. Зазвичай, бал організовувався у «Жоржі», найбільш презентаційному готелі міста або інших відомих готелях Львова. Наприкінці грудня командир полку розсилав запрошення, адресатами яких були львівські відомі особи, командувач округу корпусу та генерали, заслужені члени «родини язловецьких». Окреме запрошення отримував президент Речі Посполитої, який прислав на бал свого представника. Бал розпочинався о 22 год. У головній залі музичний супровід забезпечував полковий оркестр, у менших залах – цивільні [46, s. 56].

Перед балом приміщення готелю оздоблювалися у військовому стилі: прапорцями полку, шаблями, списами, кавалерійськими емблемами. З великих підвальних приміщень усувалися запаси продуктів харчування та напоїв. У них влаштовувалися аналоги військових стаєнь з яслами запашного сіна. Замість коней до стаєнь встановлювалися столики та атласні стільці. У яслах розставлялися металеві ємності з льодом та пляшками французького шампанського. Стайні оздоблювалися кольоровими світильниками. Цікавою традицією військового балу була заборона повторного танцю офіцера з певною дамою. Йшлося про те, щоб усі дами танцювали. Також існувала цілковита заборона вживання військовими алкоголю, окрім декількох тостів. Для контролю виконання цього наказу командир призначав двох офіцерів. Бал закінчувався над ранком. Біля 6 год. до готелю з'їжджалися полкові сани. Сани командира були запряжені білими кіньми, командирів ескадронів – карими. Усі сани були оздоблені дзвониками, дзвін яких розносився удосвіта Львовом, який ще спав [45].

Бал львівських уланів та особливості його перебігу пригадує Яніна Валєвська: «... Під звуки фанфар двох трубачів до зали увійшов командир полку, полковник Анжей Кунаховіч. За ним, ведучи за вузди, красивого, сивого коня, ішов ординарець. На коні розміщувалися два бічні кошики з букетиками троянд, як мені пригадується, жовтих. Полковник, обходячи залу, вручав ті букетики жінкам... В процесі забави, перед вальсом, чекала на учасників наступна, гідна кавалерійської фантазії, несподіванка. Під звуки фанфар до зали заїхала колісниця, яку тягнув гладіатор. На колісниці двоє дітей в білих туніках, з віночками на головах, роздавали котильони – один – жінці, другий – чоловіку («kotylon» – одна з двох однакових оздоб, які причеплювалися до одягу парам. – авт.). Забава полягала на тому, що ці прикраси прищеплювалися на видимому місці і особи, що мали однакові котильони – знаходили одне одного та об'єднувалися у пари... незважаючи на різницю у вигляді партнерів... Над усіма подібними маневрами господарював так званий тамада-король бального паркету... Він керував усім, що пов'язане з шампанським гумором учасників балу» [9].

Варто зауважити, що організація різноманітних вечорів та балів була поширеною практикою не лише у львівських військових частинах, а й серед військових навчальних закладів. Кадетський корпус, який позиціонував себе як елітна школа, запровадив щорічну традицію кадетського балу під назвою «Кадетське чаювання» («Herbatka kadeca»). Подібні заходи проводилися і в офіцерських школах. «Щорічний бал кадетів», незважаючи на сильну конкуренцію, мав

надзвичайний успіх. Школа підхорунжих реваншувалась та вислала делегацію, яка гостювала у нас на балу» [40].

Під час проведення балів були присутні офіцери корпусу зі своїми родинами, що служило гарним прикладом для підростаючого покоління. Ось як пригадує проведення балу колишній львівський кадет Дудзінський: «Цьогорічна «карнавальна забава» відбулася 18 лютого під скромною назвою «Кадетське чаювання з танцями». Звуки музики, що звучала у зі смаком прикрашених залах, не давала нікому відпочивати. Коли змучені музиканти складали інструменти – невтомна публіка з новим натхненням переходила до наступної зали. Під час перерв офіцерський корпус та кадетський комітет частували гостей в буфеті, який організували власним коштом. Танці б продовжились до ранку, якби не суворість пана коменданта, який о 24 год. дав розпорядження закінчити забаву» [41]. Окрім балу, щорічним звичаєм корпусу кадетів було проведення гумористичних вечорів. Вони відбувалися 5 грудня – у день Св. Миколая, у формі святкового концерту, на якому виступали кадети [42].

Важливу роль у культурному житті військовиків гарнізону відігравали офіцерські клуби («Касно офіцарські»). Вони були місцем, де концентрувалося позаслужбове життя військових. У настанові з функціонування офіцерських та сержантських клубів військових частин зазначена така мета їх функціонування: «Мають бути допоміжним засобом командирів військових частин у виховній роботі зі постійним складом, а також створити умови, що полегшують військову підготовку та освітню діяльність, одночасно розвиваючи товариське життя, надаючи культурні розваги постійному складу... За необхідності та наявності умов мусять забезпечувати функціонування їдалень чи буфетів, з метою надання військовослужбовцям постійного складу, зокрема неодруженим офіцерам та сержантам, здорового та недорогого харчування» [38, s. 169]. Дійсно, зважаючи на часом нелегкі матеріальні та побутові умови, у яких знаходилися військовики та їх родини, військові клуби були місцем, де вільно могли розвиватися культурні та приятельські відносини, зміцнювалася приязнь між військовослужбовцями, членами їх родин та цивільним суспільством.

Окрім власне харчування в їдальні офіцерського клубу в польському війську існувала традиція проведення спільних обідів. У 1921 р. залучення до них офіцерів-холостяків відбувалося навіть у наказовому порядку (наказом міністра військових справ) – задля «утримання єдності та співіснування офіцерського корпусу». Одружені офіцери мали обов'язок спільного обіду у офіцерському клубі щонайменше раз на місяць [30, s. 190]. У наступних роках така традиція утримувалася у більшості військових частин, а у деяких збереглася аж до 1939 р.

Офіцерські клуби у своїй діяльності керувалися відповідними статутами та підпорядковувалися командирів військової частини. Він призначав «президента» клубу з-посеред старших офіцерів та «господаря» з-поміж молодших. Незважаючи на те, що такі функції забирали досить багато часу, обіймати таку «посаду» вважалося доволі престижним [38, s. 173].

У Львові функціонували гарнізонний та полковий офіцерські клуби. Однак, фінансові та організаційні труднощі перешкодили створенню таких інституцій в усіх полках – вони існували лише у 19-у, 26-у полках піхоти та у 6-у полку важкої артилерії. Офіцери інших військових частин користувалися послугами гарнізонного офіцерського клубу, який розпочав свою діяльність 10 січня 1921 р. та розміщувався за адресою вул. Фредра, 1. У 1928 р., з нагоди 10-річного існування військової частини, відремонтовано та відкрито офіцерський клуб у 40-у полку піхоти, який з того часу перейняв функцію гарнізонного офіцерського клубу [15, s. 25]. Водночас, господарські проблеми змусили командування 6-го полку важкої артилерії у 1930 р. припинити функціонування офіцерського клубу – у його приміщеннях надалі розміщувалися лише їдальня та бібліотека [43, s. 140, 212–213]. Натомість на початку 30-х рр. минулого століття розпочав свою роботу офіцерський клуб у 6-у авіаційному полку на Скнилові. У книзі «Військове будівництво...» знаходимо згадку про офіцерський клуб, що розміщувався на вул. Яблоновських (тепер – вул. Ш. Руставеллі) в новому будинку фонду військового квартирування. Однак стверджувати про його повноцінне функціонування не можемо за відсутністю інших джерел, що підтверджують цей факт [10, s. 528, 551].

Окрім згаданого буфету чи їдальні при офіцерських клубах існували куточки книг та преси, які, з плином часу були доповнені радіоприймачами, окремі кімнати для ігор та зали для різноманітних заходів – балів, вечорів, прийомів, театральних вистав, концертів тощо. Польський офіцер Леон Бендковський, спогади якого знаходимо у праці П. Язвінського «Офіцери та джентльмени...», надав таку характеристику офіцерським клубам: «Місцем, у якому найчастіше проводили вільний час офіцери, був полковий клуб. Це був закритий чоловічий анклав, вхід до якого мали лише офіцери полку, звичайно, окрім різних урочистих заходів, коли приміщення клубу заповнювали запрошені гості. Як правило клуб складався з великої презентаційної зали, бібліотеки, кімнати для бриджу, часом було окреме приміщення для паління. При клубі розміщувався також полковий

музей. Родини військових не мали права користування послугами клубу, не кажучи вже про сторонніх осіб» [29, s. 135].

З плином часу, офіцерські клуби розширювали свою діяльність: при них функціонували їдальні, перукарні, часто організовувались бали, вечори танців, театральні постановки, концерти, спортивні турніри. Тут відбувалося прощання з родинами офіцерів, які закінчували службу. Також у приміщеннях клубів часто проводились службові наради, навчальні заняття, штабні навчання, воєнні ігри, лекції, бесіди, відбувався розгляд справ у офіцерських судах честі і т. ін. [38, s. 168–169].

Для сержантського складу військових частин за можливості також створювалися сержантські клуби з подібними функціями. В середині 1920-х рр. у Львові вони існували у 19-у та 26-у полках піхоти [43, s. 140, 212–213].

Важливою структурою культурного життя військових Львівського гарнізону були осередок офіцерів («Ognisko oficerów») та осередок сержантів («Ognisko podoficerów»). Осередок офіцерів був заснований ще у 1920 р., часто діяв спільно з офіцерським клубом за тією ж адресою – на вул. Фредра, 1. 29 грудня 1924 р. осередок офіцерів був об'єднаний із львівськими «Товариством військових знань», військово-спортивним клубом та фехтувально-стрілецьким клубом. У результаті такого об'єднання повстав осередок офіцерів Львівського гарнізону [43, s. 154].

Осередок сержантів Львівського гарнізону був заснований 18 жовтня 1924 р. Метою його діяльності було поширення загальних та військових знань, організація та розвиток товариського та культурного життя, підвищення патріотичного духу та моральних сил, інтенсивний вплив на зміцнення військової дисципліни та почуття військової честі, пропагування та заняття спортом, надання допомоги військовослужбовцям із фонду самопомоги. Приміщення осередку сержантів знаходились в так званих «казармах Гвардії» на вулиці Курковій (тепер – Лисенка, 12). До них входила зала на проведення масових заходів – концертів, зібрань, лекцій і т. ін., а також кімнати, які виконували функції бібліотеки, більярду та буфету [47, s. 46].

При осередку сержантів активно діяли гуртки театральної самодіяльності та музичний, шаховий клуб, хор, фонд самопомоги. Також при осередку часто організовувались різноманітні освітні та спортивні курси: курс науки про Польщу, любителів сценічного мистецтва, плавання, лижний, водіїв автомобілів, крою та шиття, моди (для дружин сержантів), відбувалися лекції з різних галузей знань, проводилися урочистості з нагоди державних, релігійних та військових свят, забави, театральні покази, концерти і т. ін. Про інтенсивність роботи осередку свідчать такі результати його діяльності: упродовж 1924–1928 рр. гурток театральної самодіяльності виконав 27 різних вистав, музичний гурток та хор – 14 концертів, шаховий гурток – провів триразові змагання на кубок осередку. При осередку існувала власна бібліотека, яка у 1928 р. нараховувала 573 найменування, а 130 її читачів позичили близько 2000 найменувань. Всього до складу сержантського осередку Львівського гарнізону у зазначеному вище році входило 706 сержантів [47, s. 48]. Окрім гарнізонного подібні сержантські осередки діяли у більшості полків та окремих військових частин міста.

Для забезпечення освітньо-культурних потреб сержантського та рядового складу львівських підрозділів планувалося збудувати окремий будинок – «Дім військовика» («Dom żołnierza»). Будівництво таких установ було загальнодержавною програмою, вони були збудовані у багатьох великих гарнізонах держави. У Львові з цією метою був створений спеціальний комітет, перше засідання якого відбулося у 23 травня 1928 р. [17]. На початку 30-х рр. ХХ ст. був затверджений проект будівництва Дому, роботи тривали у 1934 р., однак в наступному були призупинені, а сам будинок так і незакінченим. Він був добудований уже в радянський час, на сьогодні у ньому, за адресою пл. Петрушевича, 2 знаходиться Палац естетичного виховання учнівської молоді.

Що стосується гарнізонного офіцерського клубу, то він, окрім проведення заходів військовиками гарнізону, був одним із майданчиків проведення міських культурних подій. Тут відбувалися концерти, вечори, виступи і т. ін. Для прикладу, у червні 1926 р. – цикл концертів львівських академічних хорів, у 1927 році – вечір пісні та щастя, організований батьківським гуртком львівської гімназії № 10 тощо [60].

Аналізуючи культурне життя міжвоєнного Львова, варто звернути увагу на участь військовиків у формах масової культури того часу. Однією з таких було кіно. У 20-х рр. ХХ ст. німе, а починаючи з 30-х років ХХ ст. – зі звуком – воно викликало величезний інтерес у населення Львова. Кількість львівських кінотеатрів стрімко збільшувалася – у 1926 р. у місті функціонувало 11 кінотеатрів, у 1930 р. – 12, у 1936 р. – 21, у 1938 р. – 23. На тисячу мешканців Львова припадало 35 посадкових місць у кінотеатрах. За цим показником місто поступалося лише Кракову, де кількість місць досягала 40 [44, s. 162].

Одним із активnodіючих кінотеатрів міста був гарнізонний кінотеатр, який часто називали «світловим театром» («teatr świetlny»). Його урочисте відкриття відбулося 30 травня 1923 р. за фінансової допомоги польського білого хреста та «Товариства народної школи». Театр

розміщувався за адресою вул. Куркова, 12 (тепер – вул. Лисенка). Він диспонував залом для показів фільмів місткістю 270 осіб. Демонстрація фільмів супроводжувалася виступами військових оркестрів гарнізону. З послуг кінотеатру користали військовики міста, їх родини та пересічні мешканці. Упродовж 1923–1928 рр. кінотеатр відвідали понад 300 тис. осіб, й ньому проведена демонстрація 1227 кінострічок. У 20-х рр. минулого століття установа була бездефіцитною та не потребувала зовнішнього фінансування. Ціни на квитки коливалися у межах 10–60 грошів. Важливо, що прибуток кінотеатру спрямовувався не лише на потреби утримання та оновлення необхідної апаратури та матеріальної бази кінотеатру, а й на потреби освітньої діяльності, що здійснювалась у гарнізоні – закупівлю книг до районної та солдатських бібліотек, організацію курсів примусового навчання військовослужбовців і т. ін. [47, s. 44–45].

Кіно було доступним і для учнів кадетського корпусу. Тут перегляд кінофільмів відбувався регулярно та був не лише одним із елементів дозвілля, а виховним засобом. Перший кіноапарат з'явився у навчальному закладі у 1925 р., з часом його замінено на сучасніший. Стрічки релігійного, розважального та наукового характеру демонструвалися чотири рази на місяць. Колишній львівський кадет Є. Подоновський пригадує: «У корпусі ми мали власний кінотеатр у якому щотижня показували кінофільми, які пройшли попередню цензуру капелана корпусу... До сьогодні пам'ятаю такі стрічки як «Quo vadis», «W cieniu krzyża», «Ty, co w ostrej świesisz Bramie», а також цілу низку пригодницьких фільмів, комедій і навіть вестернів» [54, s. 172]. Пригадує перегляд кінострічок й інший колишній кадет З. Т.: «Можемо все частіше і частіше оглядати нові картини... Музика оркестру, що супроводжує перегляд, не відрізняється різноманіттям... Це не завжди відповідає подіям на екрані, але сприяє естетичному задоволенню слухачів [42, s. 17].

Іншим засобом масової культури міжвоєнного Львова було радіо. Як відомо, офіційною датою початку радіофонії в міжвоєнній польській державі вважається 18 квітня 1926 р. Це була дата першого ефіру варшавської радіостанції. Натомість радіостанція у Львові розпочала свою діяльність у 1930 р. Поступово збільшуючи потужність свого сигналу вона стала другою за його потужністю у передвоєнній Польщі, поступаючись лише радіостанції в Барановичах.

Активна радіофонізація у підрозділах польського війська відбувалася у другій половині 1930-х рр. Приймачі встановлювалися в офіцерських, сержантських клубах та солдатських світлицях. За допомогою них не лише здійснювалося прослуховування радіопрограм, але й проведення виховних бесід. Зазвичай, таку бесіду, для рядового складу полку проводив спеціально підготовлений офіцер [56, s. 413]. Істотного прогресу у застосуванні радіо досягнув корпус кадетів, у якому функціонувала власна радіостанція, яка одночасно була потужним виховним чинником. Електротехнічний гурток, який існував у корпусі, активно співпрацював з львівським клубом короткохвильовців, фахівці якого сприяли розвитку кадетської радіостанції, вчили кадетів користуватися апаратурою. Члени гуртка також були членами секції цього клубу. Варто зазначити, що кадетську радіостанцію обслуговували виключно кадати. З 10 листопада 1931 р. вона розпочала здійснювати щоденні передачі. Творцями та виконавцями програм були члени історично-літературного гуртка корпусу. У 1933 р. щоденний ефір тривав упродовж 1 години 30 хвилин. У будні – в обідній час, з 14.00, у вихідні розпочинався о 10.00 год. У тому ж році радіостанція корпусу кадетів отримала ліцензію Міністерства пошт і телеграфів, її програма друкувалася у польському тижневику «Радіо». Послугами кадетської радіостанції активно користався відділ освіти Львівського округу освіти, передаючи свої тижневі оголошення, лекції, програми.

Слід зауважити, що радіостанція була тим засобом, за допомогою якого кадати ангажувалися у життя корпусу, яка розвивала та підживлювала ідеї кадетського середовища. Задля планування програми радіотрансляцій, починаючи з 1936 р., діяла спеціальна програмна комісія, яка складалася з 3–4 кадетів старших курсів. Програма створювалася у взаємодії з кадатами інших гуртків корпусу, отримуючи від них необхідну інформацію та організовуючи передачі з їх членами на різні теми кадетського життя [31, s. 95].

Важливим аспектом культурного життя львівських військовиків було функціонування аматорських військових театрів. Військова влада вбачала у них не лише засіб доступу до культури, але й потужних виховний та освітній чинник. «Мета функціонування такого театру є передусім виховною. Він повинен вчити чистої та красивої мови, правильного декламування, естетики рухів, має знайомити військовослужбовця з культурою та літературою народу, тим самим формуючи його з патріотичної, естетичної та етичної точки зору», – йшлося в інструкції для військових театрів з 1922 р. [12]. У ній також наголошувалося на важливості участі у власне процесі підготовки до вистав, як до головного чинника навчання та виховання військовослужбовців. Основною категорією, що залучалася до участі у військових театрах були сержанти та члени їх родин, одночасно наголошувалося на якнайширшому залученні рядового складу. Публічні виступи таких театрів були заборонені. Вистави відбувалися у військових частинах або ж гарнізонних клубах.

Командир частини міг встановлювати ціни на квитки, однак лише за умови, що ці кошти підуть на удосконалення самого театру або ж на освітні цілі підрозділу [55, s. 134–135].

Дбаючи про належне «патріотичне» виховання, військова влада у 1922 р. затвердила тимчасовий репертуар для військових театрів, у якому був наведений перелік творів, які пропонуються до виконання, творів, виконання яких допускається та таких, що заборонені для показів у військових театрах. До першої групи увійшли дев'ять авторів – класиків польської літератури серед яких Фредро, Виспянський, Словацький, Міцкевич та ін. Друга група складалася із понад ста праць 67-и авторів. Це була переважно польська класика, а також твори, які були присвячені польським військовим та національним традиціям. Під цілковитою заборонаю до показів у військових театрах опинилися твори іноземної літератури, окрім таких, що мали цивілізаційне значення, як наприклад твори Гете, Мольєра, Шекспіра, Шиллера та ін. [55, s. 134–135].

У Львові гарнізонний військовий театр функціонував вже у 1921 р., про що свідчить його фінансування із бюджету Міністерства військових справ. Він також здійснював інструкторсько-методичні функції щодо інших військових театрів, які перебували у процесі формування. До 1923 р. у військових частинах Львова вдалося організувати 8 військових театрів, якими поставлено та виконано 72 театральні постановки. Однак у 1928 р., через складні фінансові умови, кількість таких театрів зменшилась до 3 [47, s. 48]. До таких, що досягли непоганого рівня вистав у 1920-х рр. відносилися театр 6-го медичного батальйону, театральна група 40-го полку піхоти, артистична група 5-го полку польової артилерії [43, s. 155].

Отже, підрозділи львівського гарнізону здійснювали значний вплив на культурне життя міста. Це виражалося в їх участі у різноманітних заходах культурного характеру: військових парадах, релігійних святах, концертах, балах, вечорах і т.п. Деякі з культурних заходів, що організовувалися військовиками, були відомі на теренах цілої держави, висвітлювалися у загальнопольських засобах масової інформації. Військові традиції гарнізону мали спільні риси як для польського війська, так і носили місцевий характер, базувалися на історичних подіях та підкреслювали важливість міста для тогочасної польської держави. Важливими культурними інституціями міста були військові осередки та клуби, які об'єднували не лише військовослужбовців, але й населення міста. У гарнізоні активно функціонували військовий кінотеатр, аматорські театри військових частин, використовувалося радіо.

Список використаних джерел

1. Боньковська О. Театральне мистецтво на західноукраїнських землях у 1918–1939 роках // Студії мистецтвознавчі. 2008. № 2. С. 27–48.
2. Вей О. Ю. Українська греко-католицька преса Галичини міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2013. № 2. С. 65–69.
3. Гершевська Б. Джерела з історії кіно у Східній Галичині у 1896–1939 рр. // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Історичні науки». 2010. № 22. С. 59–64.
4. Завгородня Т. Діяльність педагогічних ліцеїв у Галичині (30-і рр. ХХ ст.) // Кременецький ліцей у контексті розвитку освіти, науки та культури на Волині в першій третині ХХ ст.: зб. наук. пр. Тернопіль, 2009. С. 32–41.
5. Семчишин М. Галичина п'ємонт української культури в роках 1920–1939. Шкільництво – наука – освіта в Галичині. Українське мистецтво Галичини і його творці. Музичне і театральне життя Галичини // Тисяча років української культури: Історичний огляд культурного процесу. 2-е вид. Київ, 1993. С. 481–520.
6. Сніцарчук Л. Динаміка розвитку української преси міжвоєнної Галичини // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики НАН України. Львів, 2009. Вип. 1(17). С. 26–53.
7. Ступарик Б. Розвиток шкільництва Галичини (1772–1939 рр.). Івано-Франківськ, Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. 1995. 494 с.
8. Щербяк Ю. Особливості навчально-виховного процесу в ліцеях Галичини (30-і рр. ХХ ст.) // Кременецький ліцей у контексті розвитку освіти, науки та культури на Волині в першій третині ХХ ст.: зб. наук. пр. Тернопіль, 2009. С. 98–100.
9. Vale Kawaleryjskie. URL: <http://www.ulanijazlowieccy.pl/index.php?categoryid=15> (дата звернення: 19.01.2017).
10. Budownictwo wojskowe, 1918–1935: Praca zbiorowa oficerów i urzędników Ministerstwa spraw wojskowych. T. 1, Historia. Przepisy. Zasady. Normy. Warszawa, Departament budownictwa Ministerstwa spraw wojskowych. 1936. 574 s.
11. Cydzik G. Ułani, ułani. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. 1983. 103 s.
12. Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 49 z 12 grudnia 1922 r. poz. 682.
13. Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 16 z 19 maja 1927 r. poz. 174.
14. Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 5 z 17 lutego 1928 r. poz. 46.
15. Dziesięciolecie wojsk VI. Okręgu korpusu. Leopoldis, Nakł. Dowództwa okręgu korpusu nr. VI, 1928, 79 s.
16. Gazeta Lwowska, 13 listopada 1934 r. Nr. 268. S. 3.
17. Gazeta Lwowska, 24 maja 1928 r. Nr. 118. S. 3.
18. Gazeta Lwowska, 5 maja 1931 r. Nr. 103. S. 2.
19. Gazeta Lwowska, 5 maja 1925 r. Nr. 102. S. 2.
20. Gazeta Lwowska, 5 maja 1926 r. Nr. 100. S. 1.
21. Gazeta Lwowska, 5 maja 1927 r. Nr. 102. S. 1.
22. Gazeta Lwowska, 5 maja 1928 r. Nr. 103. S. 3.
23. Gazeta Lwowska, 5 maja 1929 r. Nr. 103. S. 5.
24. Gazeta Lwowska, 5 maja 1933 r. Nr. 122. S. 1.
25. Gazeta Lwowska, 5 maja 1934 r. Nr. 110. S. 3.
26. Gazeta Lwowska, 6 maja 1924 r. Nr. 104. S. 1.
27. Hujda W. Zarys historii wojennej 19-go Pułk Piechoty «Odsieczy Lwowa». Warszawa, Zakłady Graficzne «Polska Zjednoczona». 1928. 34 s.
28. Instrukcja o pracy oświatowo-kulturalnej i wychowawczej w wojsku. Warszawa. 1931. 36 s.
29. Jaźwiński P. Oficerowie i dżeltenmeni. Życie prywatne i służbowe kawalerzystów Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa, Instytut Wydawniczy Erica. 2011. 376 s.
30. Karwat J. Z żołnierskiego kotła i w kasynie oficerskim. Kronika miasta Poznania. 2003. № 4. S. 188–199.
31. Księga

pamiętkowa dwudziestolecia Korpusu Kadetów Nr.1 Marszałka Józefa Piłsudskiego we Lwowie (1918–1938). Część ogólna. Lwów, nakładem Korpusu Kadetów Nr.1. 1939. 140 s. 32. Kurier Lwowski, 11 listopada 1923 r. Nr 265. S.5. 33. Kurier Lwowski, 16 sierpnia 1923 r. Nr 192. S.4. 34. Kurier Lwowski, 18 sierpnia 1924 r. Nr 189. S.2. 35. Kurier Lwowski, 18 sierpnia 1926 r. Nr 189. S.3. 36. Kurier Lwowski, 19 sierpnia 1925 r. Nr 192. S.3. 37. Kurier Lwowski, 6 maja 1924 r. Nr. 103. S.1. 38. Kusiak F. Życie codzienne oficerów Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy. 1992. 300 s. 39. Odziemkowski J. Armia i społeczeństwo w II Rzeczypospolitej. Warszawa, Bellona. 1996. 206 s. 40. Orleża: czasopismo młodzieży Korpusu Kadetów nr 1 we Lwowie. Korpus kadetów № 1. Lwów, 1931. № 1. S. 32. 41. Orleża: czasopismo młodzieży Korpusu Kadetów nr 1 we Lwowie. Korpus kadetów № 1. Lwów, 1928. № 1. S. 18. 42. Orleża: czasopismo młodzieży Korpusu Kadetów nr 1 we Lwowie. Korpus kadetów № 1. Lwów, 1928. № 4. S. 16. 43. Ostanek A. VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939. Warszawa, Wydawnictwo Neriton. 2013. 480 s. 44. Ostanek A. Życie kulturalne i szkolnictwo polskie we Lwowie w latach 1921–1939. Szkice Podlaskie. № 17–18, 2009–2010. S. 155–173. 45. Paczkowski L. Bal nad balami. Niedziela Ogólnopolska. Nr 3. 2000, URL: <http://www.niedziela.pl/artukul/63782/nd/Bal-nad-balami> (data звернення: 20.03.2017). 46. Polak B. 14 pułk ułanów Jazłowieckich: 1918–1945: (zarys dziejów). Koszalin, Wydaw. Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej. 1994. 203 s. 47. Przez oświatę do potęgi państwa polskiego! W 10-lecie wskrzeszenia państwa polskiego i dla upamiętnienia I. Okręgowej wystawy szkolnej we Lwowie w roku 1928. Lwów, Nakładem Referatu Oświatowego garnizonu Lwów. 1928. 52 s. 48. Rozciszewski M. Zwyczaje towarzyskie. Podręcznik praktyczny dla pań i panów. Wypróbowane wskazówki zgodnego pożycia z ludźmi w stosunkach poufnych i ceremonialnych oraz przystojnego zachowania się w domu, w salonie, w teatrze, w sklepie, na ulicy itp. Dobry ton w wojsku i na urzędzie; obowiązki obywatelskie młodzieży płci obojczy; dobry ton w związkach i stowarzyszeniach, w rodzinie i wśród obcych, w biedzie i w dostatku. Warszawa, Biblioteka Dział Naukowych. 1928. 255 s. 49. Rozkaz dzienny Nr 126 «Święto Żołnierza i doroczny przegląd załogi w dniu 15 sierpnia» URL: <http://caw.wp.mil.pl/pl/107.html> (data звернення: 20.03.2017 p.). 50. Słowo Polskie, 4 maja 1933 r. Nr 121. S. 6. 51. Stawecki P. Polityka wojskowa Polski 1921–1926. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. 1981. 357 s. 52. Wojciechowski J. S. 26 Pułk Piechoty. Pruszków, Oficyna Wydawnicza Ajaks. 2012. 44 s. 53. Wojciechowski J. S. 40 Pułk Piechoty «Dzieci Lwowskich». Pruszków, Ajaks. 2007. 52 s. 54. Wspomnienia i życiorysy kadetów II Rzeczypospolitej. T. 2. Rawicz, GRAMMA. 200 s. 55. Wyszczelski L. Oświata, propaganda, kultura w Wojsku Polskim w latach 1918–1945. Warszawa, Neriton. 2004. 318 s. 56. Wyszczelski L. W obliczu wojny. Wojsko Polskie. 1935–1939. Warszawa, Neriton. 2008. 558 s. 57. Zarzycki P. 5 Lwowski Pułk Artylerii Lekkiej. Pruszków, Ajaks, 1996, 44 s. 58. Zarzycki P. 6 Pułk Artylerii Ciężkiej «Obronców Lwowa». Pruszków, Ajaks. 1997. 36 s. 59. Żebrowski Marian. Zarys historii polskiej broni pancernej 1918–1947. Londyn: Zarząd Zrzeszenia Kół Oddziałowych Broni Pancernych, 1971. S. 155–60. Życie muzyczne. Almanach Lwowski «Ateneum». Lwów, Drukiem A. Gojawiczyńskiego, 1928. S. 202–232. URL: <http://www.lwow.com.pl/almanach/muzyka1928.html> (data звернення: 20.04.2017)

References

- Bon'kovs'ka O. Teatral'ne mystetstvo na zakhidnoukrayins'kykh zemlyakh u 1918–1939 rokakh [Performing arts in Western Ukraine in 1918–1939 years]. *Studiya mystetstvoznavchi*. 2008. Vol. 2. pp. 27–48.
- Vey O.Yu. Ukrayins'ka hreko-katolyts'ka presa Halychyny mizhvoyennoho periodu (1918–1939 rr.) [Ukrainian Greek Catholic press of Galichina published during interwar period (1918–1939)]. *Derzhava ta rehiony*. Seriya: Sotsial'ni komunikatsiyi. 2013. Vol. 2. pp. 65–69.
- Gyrshevs'ka B. Dzherela z istoriyi kino u Skhidniy Halychyni u 1896–1939 rr [Sources of the cinema history in Eastern Galichina in 1896–1939]. *Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrayinky*. Seriya «Istorychni nauky». 2010. Vol. 22. pp. 59–64.
- Zavhorodnya T. Diyal'nist' pedahohichnykh litseyiv u Halychyni (30-i rr. XX st.) [Pedagogical schools activity in Galichina (30-ies of XX century)]. *Kremenets'ky litsey u konteksti rozvytku osvity, nauky ta kul'tury na Volyni v pershiy tretyni XX st.: zb. nauk. pr. Ternopil'*, 2009. pp. 32–41.
- Semchyshyn M. Halychyna pyemontom ukrayins'koyi kul'tury v rokakh 1920–1939 [Galichina as a Piedmont of Ukrainian culture in 1920–1939]. *Shkil'nytstvo – nauka – osvita v Halychyni*. *Ukrayins'ke mystetstvo Halychyny i yoho tvortsy*. *Muzychne i teatral'ne zhyttya Halychyny*. *Tysyacha rokiv ukrayins'koyi kul'tury: Istorychnyy ohlyad kul'turnoho protsesu*. 2 edition. Kyiv, 1993. pp. 481–520.
- Snitsarchuk L. Dynamika rozvytku ukrayins'koyi presy mizhvoyennoyi Halychyny [The development dynamics of the Ukrainian press of interwar Galichina]. *Zbirnyk prats' Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky NAN Ukrayiny*. L'viv, 2009. Vol. 1(17). pp. 26–53.
- Stuparyk B. Rozvytok shkil'nytstva Halychyny (1772–1939 rr.). [Development of school system in Galichina (1772–1939)]. *Ivano-Frankivs'k*. 1995. *Prykarpats'ky universytet im. V. Stefanyka*. 494 p.
- Scherbyak Yu. Osoblyvosti navchal'no-vykhovnoho protsesu v litseyakh Halychyny (30-i rr. XX st.) [Features of the educational process at Galichina high schools in (30-ies years of XX century)]. *Kremenets'ky litsey u konteksti rozvytku osvity, nauky ta kul'tury na Volyni v pershiy tretyni XX st.: zb. nauk. pr. Ternopil'*, 2009. pp. 98–100.
- Bale Kawaleryjskie. URL: <http://www.ulanijazlowieccy.pl/index.php?categoryid=15> (Last accessed: 19.01.2017).
- Budownictwo wojskowe, 1918–1935: Praca zbiorowa oficerów i urzędników Ministerstwa spraw wojskowych. T. 1, Historia. Przepisy. Zasady. Normy. Warszawa, Departament budownictwa Ministerstwa spraw wojskowych. 1936. 574 s.
- Cydzik G. Ułani, ułani. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. 1983. 103 s.
- Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 16 z 19 maja 1927 r. poz. 682.
- Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 5 z 17 lutego 1928 r. poz. 46.
- Dziesięciolecie wojsk VI. Okręgu korpusu. Leopoldis, Nakł. Dowództwa okręgu korpusu nr. VI, 1928, 79 s.

16. Gazeta Lwowska, 13 listopada 1934 r. Nr. 268. S. 3. 17. Gazeta Lwowska, 24 maja 1928 r. Nr 118. S. 3. 18. Gazeta Lwowska, 5 maja 1931 r. Nr. 103. S.2. 19. Gazeta Lwowska, 5 maja 1925 r. Nr. 102. S. 2. 20. Gazeta Lwowska, 5 maja 1926 r. Nr. 100. S. 1. 21. Gazeta Lwowska, 5 maja 1927 r. Nr. 102. S. 1. 22. Gazeta Lwowska, 5 maja 1928 r. Nr. 103. S. 3. 23. Gazeta Lwowska, 5 maja 1929 r. Nr. 103. S.5. 24. Gazeta Lwowska, 5 maja 1933 r. Nr. 122. S. 1. 25. Gazeta Lwowska, 5 maja 1934 r. Nr. 110. S.3. 26. Gazeta Lwowska, 6 maja 1924 r. Nr. 104. S. 1. 27. Hujda W. Zarys historii wojennej 19-go Pułk Piechoty «Odsieczy Lwowa». Warszawa, Zakłady Graficzne «Polska Zjednoczona». 1928. 34 s. 28. Instrukcja o pracy oświatowo-kulturalnej i wychowawczej w wojsku. Warszawa. 1931. 36 s. 29. Jaźwiński P. Oficerowie i dżeltenmeni. Życie prywatne i służbowe kawalerzystów Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa, Instytut Wydawniczy Erica. 2011. 376 s. 30. Karwat J. Z żołnierskiego kotła i w kasynie oficerskim. Kronika miasta Poznania. 2003. № 4. S. 188–199. 31. Księga pamiątkowa dwudziestolecia Korpusu Kadetów Nr.1 Marszałka Józefa Piłsudskiego we Lwowie (1918–1938). Część ogólna. Lwów, nakładem Korpusu Kadetów Nr.1. 1939. 140 s. 32. Kurier Lwowski, 11 listopada 1923 r. Nr 265. S.5. 33. Kurier Lwowski, 16 sierpnia 1923 r. Nr 192. S.4. 34. Kurier Lwowski, 18 sierpnia 1924 r. Nr 189. S.2. 35. Kurier Lwowski, 18 sierpnia 1926 r. Nr 189. S.3. 36. Kurier Lwowski, 19 sierpnia 1925 r. Nr 192. S.3. 37. Kurier Lwowski, 6 maja 1924 r. Nr. 103. S.1. 38. Kusiak F. Życie codzienne oficerów Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy. 1992. 300 s. 39. Odziemkowski J. Armia i społeczeństwo w II Rzeczypospolitej. Warszawa, Bellona. 1996. 206 s. 40. Orłęta: czasopismo młodzieży Korpusu Kadetów nr 1 we Lwowie. Korpus kadetów № 1. Lwów, 1931. № 1. S. 32. 41. Orłęta: czasopismo młodzieży Korpusu Kadetów nr 1 we Lwowie. Korpus kadetów № 1. Lwów, 1928. № 1. S. 18. 42. Orłęta: czasopismo młodzieży Korpusu Kadetów nr 1 we Lwowie. Korpus kadetów № 1. Lwów, 1928. № 4. S. 16. 43. Ostanek A. VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939. Warszawa, Wydawnictwo Neriton. 2013. 480 s. 44. Ostanek A. Życie kulturalne i szkolnictwo polskie we Lwowie w latach 1921–1939. Szkice Podlaskie. № 17–18, 2009–2010. S. 155–173. 45. Paczkowski L. Bal nad balami. Niedziela Ogólnopolska. Nr 3. 2000, URL: <http://www.niedziela.pl/artukul/63782/nd/Bal-nad-balami> (Last accessed: 20.03.2017). 46. Polak B. 14 pułk ułanów Jazłowieckich: 1918–1945: (zarys dziejów). Koszalin, Wydaw. Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej. 1994. 203 s. 47. Przez oświatę do potęgi państwa polskiego! W 10-lecie wskrzeszenia państwa polskiego i dla upamiętnienia I. Okręgowej wystawy szkolnej we Lwowie w roku 1928. Lwów, Nakładem Referatu Oświatowego garnizonu Lwów. 1928. 52 s. 48. Rozciszewski M. Zwyczaje towarzyskie. Podręcznik praktyczny dla pań i panów. Wypróbowane wskazówki zgodnego pożycia z ludźmi w stosunkach poufnych i ceremonialnych oraz przystojnego zachowania się w domu, w salonie, w teatrze, w sklepie, na ulicy itp. Dobry ton w wojsku i na urzędzie; obowiązki obywatelskie młodzieży płci obojczy; dobry ton w związkach i stowarzyszeniach, w rodzinie i wśród obcych, w biedzie i w dostatku. Warszawa, Biblioteka Dział Naukowych. 1928. 255 s. 49. Rozkaz dzienny Nr 126 «Święto Żołnierza i doroczny przegląd załogi w dniu 15 sierpnia» URL: <http://caw.wp.mil.pl/pl/107.html> (Last accessed: 20.03.2017 p.). 50. Słowo Polskie, 4 maja 1933 r. Nr 121. S. 6. 51. Stawecki P. Polityka wojskowa Polski 1921–1926. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej. 1981. 357 s. 52. Wojciechowski J. S. 26 Pułk Piechoty. Pruszków, Oficyna Wydawnicza Ajaks. 2012. 44 s. 53. Wojciechowski J. S. 40 Pułk Piechoty «Dzieci Lwowskich». Pruszków, Ajaks. 2007. 52 s. 54. Wspomnienia i życiorysy kadetów II Rzeczypospolitej. T. 2. Rawicz, GRAMMA. 200 s. 55. Wyszczelski L. Oświata, propaganda, kultura w Wojsku Polskim w latach 1918–1945. Warszawa, Neriton. 2004. 318 s. 56. Wyszczelski L. W obliczu wojny. Wojsko Polskie. 1935–1939. Warszawa, Neriton. 2008. 558 s. 57. Zarzycki P. 5 Lwowski Pułk Artylerii Lekkiej. Pruszków, Ajaks, 1996, 44 s. 58. Zarzycki P. 6 Pułk Artylerii Ciężkiej «Obronców Lwowa». Pruszków, Ajaks. 1997. 36 s. 59. Żebrowski Marian. Zarys historii polskiej broni pancernej 1918–1947. Londyn: Zarząd Zrzeszenia Kół Oddziałowych Broni Pancernych, 1971. S. 155. 60. Życie muzyczne. Almanach Lwowski «Ateneum». Lwów, Drukiem A. Gojawiczyńskiego, 1928. S. 202–232. URL: <http://www.lwow.com.pl/almanach/muzyka1928.html> (Last accessed: 20.04.2017)

Андрей Щеглов

КУЛЬТУРНАЯ ЖИЗНЬ ЛЬВОВСКОГО ГАРНИЗОНА И ЕГО ВОЕННЫЕ ТРАДИЦИИ (1921–1939 ГГ.)

В статье исследованы вопросы участия военнослужащих межвоенного Львова в культурной жизни города. Выделены и описаны характерные особенности празднования государственных и военных праздников в гарнизоне, при этом особое внимание обращается на проведение военных парадов и роли военных оркестров в общегородских торжествах. Также освещается роль львовских военных частей и корпуса кадетов в проведении балов и вечеринок. Особое внимание уделено функционированию культурных институций города – офицерских и сержантских центров, клубов. Анализируется влияние военных на развитие массовой культуры Львова: кино, радио, театральной жизни. Доказывается значительное влияние воинских частей гарнизона на активность культурной жизни города.

Ключевые слова: Львовский гарнизон, культура, культурная жизнь, военный гарнизон, военные традиции.

Andrii Shehehlov

LVIV GARRISON CULTURAL LIFE AND ITS MILITARY TRADITIONS (1921–1939)

The participation of military in the cultural life of interwar Lviv is explored in the article. Singled out and described characteristics of state and military holidays celebrations in the garrison, special attention is paid to the military parades providing and military orchestras role in the citywide celebrations.

Author also shows role of Lviv military units and Cadet Corps in carrying out balls and parties. Special attention is devoted to the functioning of military cultural institutions of the city – the officer and non-commissioned officer associations and clubs. The influence of the military on mass culture development of the city: cinema, radio, theater life is analyzed. Significant impact of garrison units on enhancing the cultural life of the city is proved.

Key words: Lviv garrison, culture, cultural life, military garrison, military tradition.

УДК 94(477)

Вікторія Гуменюк

ЖИТЛОВО-ПОБУТОВІ УМОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПІВДНЯ УКРАЇНИ (1920–1930-І РР.)

У статті розкрито проблему житлово-побутових умов етноспільнот Півдня України в 20–30-х рр. ХХ ст. Виявлено кліматичні та економічні чинники, що впливали на вибір будівельних матеріалів, особливості спорудження житлових та господарських будівель представниками окремих національних меншин досліджуваного регіону. Охарактеризовано типи житла, у якому мешкали німці, греки, болгари, євреї. Досліджено планування будинків, їх інтер'єр та функціональність. Звернено увагу на розповсюдження у середовищі національних меншин спільних елементів житла та використання під час його зведення схожих технік будівництва. Розглядається санітарно-гігієнічний стан помешкань. Розвивається думка, що обрання конструкції будинку залежало не лише від особливостей традиції житлового будівництва у середовищі етноспільнот, а й від майнового стану та соціального статусу його власників. З'ясується вплив пов'язаних із колективізацією соціально-економічних процесів на трансформацію історичних типів житла.

Ключові слова: національні меншини, подвір'я, житло, інтер'єр, південь України.

Житло було найважливішою частиною поселенського середовища, його соціально-побутової сфери, від якої залежало здоров'я, побут, відпочинок та дозвілля його мешканців. Процес розвитку житла мав власні особливості у середовищі різних національних меншин півдня України упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. і залежав від зміни соціальних та економічних умов існування.

Перші спроби характеристики житлових умов представників окремих національних меншин України упродовж міжвоєнного періоду здійснили безпосередні очевидці існуючої ситуації. Праці цього часу мали етнографічне спрямування або були написані у вигляді подорожніх нотаток, що мали ознайомити оточуючих із буденністю єврейських та болгарських колоністів [4; 9; 11]. Аналіз якісних характеристик помешкання, інформацію, що стосувалася розподілу житлового простору в болгарських, грецьких та німецьких сім'ях, опис їх будинків містять праці сучасних українських істориків, які досліджують минуле етноспільнот [6; 7; 8; 19; 20; 21]. Питання стану житлового фонду в УСРР розкриті у наукових розвідках, що присвячені побутовим проблемам українського села міжвоєнного періоду [10; 14; 23].

Мета дослідження – з'ясувати житлові умови національних меншин південноукраїнського регіону в 20–30-х рр. ХХ ст.

Головною умовою вибору типу планування житлового будинку були місцеві умови кожного окремого району (клімат, місцеві будівельні матеріали тощо), а також приналежність родини до тієї чи іншої соціальної групи [10, с. 38]. Помешкання виконувало роль своєрідного індикатора матеріального становища населення національних меншин та впливало на його спосіб життя, а відтак і уявлення про оточуючий світ. Воно було найбільш консервативною і найтяжче змінюваною стороною побуту, вимагало значних матеріальних витрат для свого поліпшення та було показником, що характеризував економічну спроможність його мешканців [14].

Поселення німецьких колоністів мали уніфікований план забудови. Через середину села йшла головна вулиця, яку доповнювали два-три провулки. Будинки розташовувалися з обох боків широкої вулиці, відстань між якими досягала 50 метрів. Кожна садиба складалася із житлової

будівлі, двору, саду, місця для худоби і току [20, с. 161]. Паркан, яким обгороджували садибу, зводили із каменя. Його висота сягала 1,5 м. Тротуар теж викладали із каменю [12, с. 218].

Населення німецьких колоній будувало житлові споруди із каменя, ракушняка чи випаленої цегли, що виготовлялася із місцевої глини. Існували також глинобитні хатини, вкриті соломною [8, с. 182]. Під час голоду 1921–1923 рр. чимало таких будівель стояли розкритими: солома з них була використана для годівлі худоби або як паливо [2, с. 24]. Будинки зводилися у стилі подібному до німецького селянського житла, що існувало на півночі Німеччини. «Саксонський» дім, що мав велике горище, об'єднував під одним дахом житло та господарські приміщення для худоби, домашньої птиці, схов для інвентарю та запасів харчування. Дах німці накривали червоною черепицею. Підлога була дерев'яною або кам'яною, зрідка – глинобитною. Досить часто перед вхідними дверима добудовувалося крилечко, яке підтримувалося двома колонами [9, с. 110]. Помешкання зазвичай мало високий фундамент та чотири і навіть більше кімнат [21, с. 20–21]. Зустрічалися будинки більш примітивного архаїчного типу. Їх мешканцями переважно були бідні жителі колоній. У таких хатинах була відсутня вітальня, до кухні прилягало лише дві житлові кімнати, у деяких будинках могло знаходитися всього одне житлове приміщення [9, с. 110].

Розглянемо інтер'єр типового німецького будинку. У передньому куті стояли довгі розфарбовані дерев'яні дивани. Навпроти розміщувалося широке ліжко з балдахином та великою кількістю перин, що іноді торкалися стелі. На ньому спали найстарші дівчата у родині. Ліжка менших розмірів належали молодшим членам сім'ї. Кімнати обігрівалися печами, які знаходилися в кухні або вітальні. Інколи передня кімната опалювалася плитою, яка мала духовку та вмонтований котел для підігріву води. Допоки топилася плита, вода залишалася гарячою. Інколи в піч, яка виходила в кімнату, вставляли духовку для того аби підігрівати їжу і тримати теплий чай [19, с. 239]. У якості палива використовували соломку та соняхи [8, с. 156]. По хатах у німців були розповсюдженими велосипеди, фотоапарати. Електрифікація деяких німецьких сіл сприяла тому, що у побуті господарки розпочали використовувати електропраски та електричні чайники. Вечорами з вікон будинків лунали звуки скрипок, піаніно, патефонів і радіо [22, с. 18].

Біля будинку саджали дерева. Кожне дворище огороджували гарним кам'яним парканом. Погреб споруджували поряд з будинком або ж під ним. Глибина погреба сягала 5–6 м. Довжина його головного підземного приміщення приблизно становила 10 м, від якого відходили штольні менших розмірів. Під землею можна було вільно пересуватися. Ширина та висота штольні складала 2 м. З погреба до внутрішніх житлових приміщень здійснювалися прямі або гвинтові кам'яні сходи. Вхід у погріб будовався із каменя. Подвійні вхідні двері зачинялися на засув. Влітку погріб використовувався у якості холодильника, а зимою для довготривалого зберігання продуктів харчування. Ілюстрацією може слугувати традиція зберігання молока. Ранішньою весною молоко ставили на найвищу сходинок. З часом, коли теплішало молоко спускали на кілька сходинок нижче, а у розпал жару – на саме дно.

На території подвір'я знаходилася літня кухня [19, с. 239–240; 21, с. 21]. Жителька одного із німецьких поселень пригадувала: «Подвір'я ми мали досить велике, в кутку подвір'я стояла піч. На плиті стояло чимало чавунного посуду, який називався казанами. Дідусь приносив соломку, я її клала до печі, сідала поряд і після того коли її підпалювали, спостерігала за червоно-блакитним полум'ям» [18, с. 156].

На задньому подвір'ї відводилося місце для молотьби зерна, стояли скирти соломи, у спеціальній ямі зберігався гній [21, с. 22].

Широке розповсюдження фундаментів на півдні України знаходить собі пояснення в тому, що там була значна кількість кам'яних та саманних будинків, які вимагали міцної основи. Камінь, як будівельний матеріал для зведення житла широко використовувався в Одеській губернії. У Миколаївській окрузі кам'яні будинки складала більше половини від загальної кількості жител. У регіоні знайшли широке застосування важкі черепичні покрівлі. Можна стверджувати, що наявність фундаменту, так як і присутність черепичного чи металевих даху, свідчили про ступінь економічної заможності господаря якому належало житло [14].

Разом з тим, характерною ознакою будівельної техніки досліджуваного періоду в болгар та греків було використання глини у якості основного будівельного матеріалу [1, с. 18].

Мешканці болгарських сіл Приазов'я жили у хатах-мазанках, існували також будинки «німецького» типу – із каменя. Зазвичай, довжина хатини складала 12 м, а ширина 6–7 м [7, с. 49]. У Коларівці знаходилися довгі цегляні будинки, обмазані крейдою і вкриті черепицею, відгороджені один від одного валами з каменя та кізяку. Під одним дахом із житловим приміщенням у такій будівлі знаходилися стайня, хлів, комора та сінник [11, с. 102]. Типовий болгарський будинок, окрім сіней мав ще дві-три кімнати, одна з яких не опалювалася, тобто була «холодною». У ній можна було жити лише влітку [11, с. 110]. У болгар існувала звичка класти жмут степової трави – кураю біля порогу будинку, щоб обтирати ноги [11, с. 112]. Біля кожного будинку знаходився вкопаний у

землю стовп з прибитою на горі дошкою, яка слугувала підставкою для квітів. Улітку болгарська господиня виносила надвір під сонце горщики із фікусами, олеандрами, аспарагусами та геранями [11, с. 116].

У різнотипних будинках болгар, як і греків Приазов'я кухонно-обігрівальний комплекс розміщувався посередині дому. Він складався із хлібної печі, устя якої виходило у сіни, а корпус – до житлової кімнати; припічок, що розміщувався у сінях біля устя печі, і прямиий димохід для виводу диму над устям печі та припічком. Неодмінною складовою традиційного житла, яке склалося у нащадків балканських переселенців було глинобитне або дерев'яне підвищення, що притулялося до корпусу критої печі у житловій кімнаті. Таке підвищення (одр – у болгар, софа – у греків) було багатофункціональним: на ньому спали та влаштовували прийом гостей. У болгар одр у міжвоєнний період майже вийшов із вжитку. Спальним місцем стало дерев'яне ліжко, решту його функцій було перенесено на інші частини житла [1, с. 19–21]. Болгарське населення полюбляло великі годинники. Різноманітні дзиґарі, які були окрасою селянської хатини, йшли кожен на свій лад, причому різниця між часом, що вони фіксували сягала п'яти-шести годин [11, с. 117].

У грецьких поселеннях традиційний витягнутий в плані дім із входом посеред довгої стіни, яка була звернена у бік двору упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. залишався домінуючим варіантом. У цей час до будинку, зазвичай, прибудовували галерею, яка під стріхою даху простягалася уздовж стіни із дверним отвором [23, с. 282]. Невелика кількість будинків мала кам'яний фундамент, дерев'яні пофарбовані підлогу і стелю, чотирискатний та вкритий черепицею дах [3, с. 170]. Техніка домобудівництва, система опалення житлового будинку та організація садиби й надалі зберігали етнічну специфіку, але поступово набували ознак жител представників народів, які оточували греків. Під впливом українців упродовж 1930-х рр. набула поширення побілка зовнішніх стін будинку. Раніше греки, як і болгар не білили стіни, а обмазували їх жовтою глиною. Жовтими залишалися і стіни сараїв. Запозичивши українську практику побілки, греки білили лише торцевий бік будинку, звернений до вулиці та стіну, що виходила на подвір'я. Грецькі селяни деяких поселень запозичували у сусідів-німців принцип будівництва під одним дахом житлових і господарських приміщень, з'єднаних між собою внутрішніми дверима. В умовах сніжної та вітряної зими, весіннього та осіннього бездоріжжя таке удосконалення було раціональним [3, с. 281].

Упродовж міжвоєнного періоду в грецьких селах подекуди все ще зустрічалися житла, заглиблені у землю. Це була прямокутна витягнута однокамерна будівля, яка мала вхід із торцевої стіни. Приблизно третю частину приміщення займала глинобитна споруда, яка розміщувалася поряд із плитою, що слугувала для обігріву приміщення та приготування їжі. Стіни землянки приблизно на 1–1,5 м були заглиблені в землю. Наземна частина стін споруджувалася із дерну. Всередині та ззовні стіни обмазувалися глиною та білилися. Дах був односкатний. Для його обладнання на стіни встановлювали балки, на них послідовно клали рейки або хворост, бур'ян. Зверху насипали попіл, що запобігав проникненню вологи та утримував тепло. Наверх накидали товстий шар глини та ретельно розрівнювали. Знизу конструкцію теж обмазували глиною [23, с. 167].

Кожна грецька сім'я мала хату, яка складалася із сіней та двох різних за розміром кімнат. Вогнище «кабіца» було типово грецькою ознакою традиційного будинку: влаштоване у сінях біля стіни житлового приміщення, воно слугувало для приготування їжі [24, с. 228]. У одній маленькій кімнаті жили усі члени сім'ї. Тут було брудно, панував сморід, у холодну пору року поряд із людьми зазвичай жило порося або теля. Постійна задуха оточувала дітей, які й без того народжувалися хворими [16, с. 75–76]. У цій частині будинку найбільшу площу займала «софа», або «курчат», де, власне відбувалося все сімейне життя: тут, за невеликим переносним столом «трапеза» – усі їли, діти грали, жінки пряли, в'язали та вишивали, колисали немовлят, відпочивали всією сім'єю, лежали й помирили хворі члени родини [24, с. 228]. Більша кімната, яка звалася «біуюн», була завжди прибраною та чистою. Заходили до неї під час великодніх свят, на храмовий празник та ще коли помирав хтось із членів сім'ї – там клали покійника [16, с. 76]. Упродовж перших десятиліть ХХ ст. у будинках із традиційним трикамерним плануванням деякі господарі розпочали відгороджувати ту частину теплих сіней, де під витяжним ковпаком знаходилися припічок та устя печі. Утворювалася ізольована кухня, до якої крізь прорубане з тильного боку будівлі віконце потрапляло денне світло. Система опалення доповнювалася плитою з піччю типу груби. Такі удосконалення розпочалися ще раніше, однак набули особливого поширення саме у зазначений час [3, с. 282].

Перед появою єврейських переселенців, які потрапляли до південноукраїнського степу, спершу поставала житлова проблема. «Суворо нас зустріла земля», – розповідав житель селища Ларінське на Криворіжжі. «Земля була твердою й упертою, а ми малосилі були і недосвідчені. Деякі легкодухі люди не витримували іспитів, здавали позиції й тікали з тих неласкавих місць назад до містечок. А більшість, міцно стиснувши зуби, уперто копали землянки. Так і жили перший час, мов справжні кроти не на землі, а під землею» [13, с. 19]. Нові переселенці за кілька карбованців

змушені були винаймати землянки у жителів, які за два-три роки перебування у колонії спромоглися звести повноцінне житло [11, с. 39]. Упродовж 1924–1930 рр. на півдні України утворено 30 нових єврейських сіл, які відрізнялися від сусідніх. Вони забудовувалися за планом з рівними та симетричними вулицями. Будинки були якісні, хоча й однотипні, акуратно вибілені та огорожені колючим дротом. Поряд з ними росли садки та виноградники. Аби привабити переселенців у деяких єврейських колоніях зусиллями благодійної організації Джойнт збудовано великі будинки напівміського типу [6, с. 94; 11, с. 53]. Однак житла, що мали 2–3 кімнати з великими вікнами викликали занепокоєння у приїжджих, оскільки потребували забагато палива. «З'їдає всю солому, – скаржилися переселенці, – доводиться переходити на вугілля». Під одним дахом із такими будинками перебували стайні. Садиби мали дерев'яну огорожу. На території подвір'я знаходилися хліви, льохи, скирти соломи [4, с. 16]. Однак будинки більшості єврейських колоній мали примітивний вигляд: недбало вкриті соломною сірі брудні хати із «кізяковими стінами» [4, с. 24–25; 11, с. 36].

Попри те, що у період НЕП зросла питома вага колоністських помешкань, збудованих із каменя, цегли, вкритих залізом, черепицею, значна кількість будинків, якими користувалися національні меншини, стояли без фундаменту, були надто вологими, мали земляну підлогу, невеликі вікна, які не пропускали достатню кількість сонячного світла та не відчинялися. Оскільки дах більшості жител був солом'яним, по селах спостерігався високий рівень пожеж [17, с. 158].

Після виникнення колгоспів, розкуркулення та усупільнення земель змінився зовнішній вигляд колоністських поселень, особливо німецьких. Було зруйновано або зменшено будови для свійських тварин. З'явилися корівники і конюшні, які вже належали колгоспу, а не окремому селянину. Довгі і високі скирти зникли із селянських дворів. Будинки колгоспників розпочали споруджуватися ближче один до одного, їх фасад, зазвичай, був звернений у бік вулиці [5, с. 103]. Незважаючи на те, що збільшилася площа житлової забудови, на околицях гарні будинки поступилися місцем глиняним мазанкам [15, с. 126]. Частина селян відмовилася від традиційного планування жител та розпочала будувати багатокімнатні будинки з окремою кухнею. Колгоспники настипали підлогу, збільшували площу вікон, навзамін великих печей клали компактні з відкритою плитою [5, с. 103]. Розпочалося пристосування окремих будівель до громадських потреб населення колоній. При колгоспах виникли заклади харчування [8, с. 219].

Таким чином, специфічні зовнішні риси житла, його інтер'єр, особливості розташування господарських будівель на подвір'ї визначали існуючі у середовищі національних меншин півдня України традиції домобудівництва, фінансова спроможність господарів, а також уявлення про функціональне призначення помешкання та суміжних споруд. На трансформацію усталених принципів зведення житла та будівель, що мали забезпечувати життєдіяльність родини в межах двору, вплинули більшовицькі експерименти, зокрема землеробська колонізація регіону та колективізація. Погіршення економічного становища нацмен населення, недолугі спроби держави перебрати на себе повсякденні клопоти сім'ї виявилися в уніфікації та спрощенні житлового комплексу.

Список використаних джерел

1. Будина О. Р. О соотношении общин и локальных традиций (на примере балканских этнических групп на Украине и в Молдовии) // Советская этнография. 1984. № 2. С. 15–27.
2. Васильчук В. М. Німецькі поселенці в Україні у перший період Радянської влади // Вопросы германской истории: Сб. науч. тр. / Ред. кол.: С.И. Бобилева (відп. редактор) та ін. Дніпропетровськ.: ДДУ, 2001. С. 22–42.
3. Греки России и Украины / Сост., отв. Ред. Ю. В. Иванова. СПб.: Алтейя, 2004. 624 с.
4. Епштейн С. По єврейських колоніях. Подорожні нотатки голови 1-ої Полтавської робітничої делегації для ознайомлення з єврейськими переселенськими колоніями. Полтава, 1929. 56 с.
5. Ермак А. П. Преобразование культурно-бытового уклада украинского села (1926–1937 гг.) // Становление и развитие социалистического образа жизни в советской деревне. Воронеж, 1982. С. 99–104.
6. Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства. К.: ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2014. 376 с.
7. Жавжаров Л. В. Из истории болгар Приазовья. Мелитополь: ООО «Издательский дом МГТ», 2008. 108 с.
8. Живи і помни... Истории менонитских колоний Екатеринославщины / С. И. Бобылева, А. И. Безносков, О. В. Безносцова, И. В. Венгер, В. К. Клец, И. В. Толстых, Т. Л. Петрова: под редакцией профессора С. И. Бобылевой. Днепропетровск, 2006. 378 с.
9. Жирмунский В. М. Итоги и задачи диалектологического и этнографического изучения немецкого населения СССР // Советская этнография. 1933. № 2. С. 84–112.
10. Захарченко М. В. Житлово-побутові умови українського селянства у 20-ті роки ХХ ст. // Наукові праці. 2005. Том 48. Випуск 35. С. 37–40.
11. Йогансен М. Подорожі філософа під кепом. К.: Темпора, 2016. 448 с.
12. История немцев Украины в воспоминаниях, исследованиях и документах: Сб. статей и документов / Под ред. Дынген. Донецк, 2007. 312 с.
13. Кудрявців М. По єврейських колоніях Криворіжжя // Соціалістична борозна. 1929. № 1. С. 18–20.
14. Лукашевич О. Житло як один із критеріїв якості повсякденного життя селянина 20-х років ХХ століття // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Міжвідомчий зб. наук. пр. К.: ІУ НАНУ, 2004. Вип.12. С. 257–276.
15. Мартинова В. Німецький етнос у роки колективізації // Німецькі поселення на українських землях: історичні та актуальні проблеми і перспективи.

Полтава: Полтавський літератор, 2013. С. 125–129. 16. Марченко В. О. Звіт про грецьку сільраду // Радянська Україна. 1935. № 1. С. 75–76. 17. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С. В. Кульчицький: В 2 ч. Ч 1. К.: Інститут історії України НАН України, 2009. 445 с. 18. Никитин В. И. Ожившая память поколений. Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2010. 260 с. 19. Німці Одеси та Одеського регіону: Збірник докладів, зроблених на міжнародних наукових конференціях у Геттінгені (Німеччина) / Інститут культури та історії німців Північно-Східної Європи. Одеса: Астропринт, 2003. 440 с. 20. Німці півдня України: Історія і сучасність. Миколаїв, 2009. 434 с. 21. Плесская Э. Г. Немцы Причерноморья. Одесса: Астропринт, 2008. 136 с. 22. Сатулла Є. В Лютсдорфському колбуди // Колбуда. 1936. № 5. С. 18–19. 23. Токий Н. Н., Лях Р. Д., Лиганова Л. А. Фамилии, быт и жилища греков Украины // Греки Украины: история и современность. Материалы научно-практической конференции «Греки Украины: поиск и формирование национальной культуры», 9–19 февраля 1991 г. Донецк: Респ. общество греков Украины, 1991. С. 158–172. 24. Якубова Л. Процеси маскуналізації та емансипації як віддзеркалення системних перетворень у мариупольській громаді 20–30-х рр. ХХ ст. // Елліністичні студії. Збірка спогадів та наукових праць пам'яті Наталії Олексіївни Терент'євої / Відп. ред. О. П. Реєнт; Упорядники: Н. І. Бацак, В. В. Томазов. К.: НАН України, Інститут історії України, 2010. С. 221–247.

References

- Budina O. R. O sootnoshenii obshchin i lokal'nykh traditsii (na primere balkans'kikh etnicheskikh grupp na Ukraine i v Moldovii) [The relations between communities and observing local traditions (based on the practical experience between Balkan ethnical groups in Ukraine and Moldova)]. *Sovetskaya etnografiya*, 1984, vol. 2. pp. 15–27.
- Vasyl'chuk V. M. Nimets'ki poselentsi v Ukrayini u pershyy period Radyans'koyi vlady [German settlers in Ukraine within the initial Soviet reign]. *Voprosy hermanskoy ystoryy*, 2001, pp. 22–42.
- Греки России и Украины [Greeks in Russia and Ukraine], SPb., Alteiya, 2004. 624 p.
- Epshteyn S. Po yevreys'kykh koloniyakh. Podorozhni notatky holovy 1-oyi Poltavs'koyi robitchoyi delehatsiyi dlya oznayomlennya z yevreys'kymy pereselens'kymy koloniyamy [Jewish colonies. Travel notes of Head of the 1st working group from Poltava for acquaintance with the Jewish colonies], Poltava, 1929. 56 p.
- Ermak A. P. Preobrazovanie kul'turno-bytovogo uklada ukrainskogo sela (1926–1937 gg.) [Reforms of the cultural and everyday life of the Ukrainian rural population (1926–1937)]. *Stanovlenie i razvitie sotsialisticheskogo obraza zhizni v sovetskoj derevne*, Voronezh, 1982, pp. 99–104.
- Yevreys'ka natsional'na spil'nota v konteksti intehratsiyi ukraiyins'koho suspil'stva [The Jewish national community in the context of the Ukrainian integration], Kyiv, 2014. 376 p.
- Zhazharov L. V. Iz istorii bolgar Priazov'ya. Melitopol, OOO «Izdatel'skii dom MGT» [From history of Priazov Bulgarians], 2008. 108 p.
- Zhivi i pomni... Istoriya menonitskikh kolonii Ekaterinoslavshchiny [The history of Mennonite colonies of Ekaterinoslav province. In our hearts forever], Dnepropetrovsk, 2006. 378 p.
- Zhirmunskii V. M. Itogi i zadachi dialektologicheskogo i etnograficheskogo izucheniya nemetskogo naseleniya SSSR [Results and further tasks of the dialectological and ethnographic study of the German population in USSR]. *Sovetskaya etnografiya*, 1933, vol. 2, pp. 84–112.
- Zakharchenko M. V. Zhytlovo-pobutovi umovy ukraiyins'koho selyanstva u 20-ti roky XX st. [Housing and everyday problems of the Ukrainian rural population during the 20-ies of the XX-st century]. *Naukovi pratsi*, 2005, tom 48, vol. 35, pp. 37–40.
- Yohansen M. Podorozhi filosafo pid kepom [The travels of philosopher], Kyiv, Tempora, 2016. 448 p.
- Istoriya nemtsev Ukrainy v vospominaniyakh, issledovaniyakh i dokumentakh: Sb. statei i dokumentov [The history of Germans who lived in Ukraine. Collection of documents and articles], Donetsk, 2007. 312 p.
- Kudryavtsev M. Po yevreys'kykh koloniyakh Kryvorizhzhya [The Jewish colonies of Kryvyi Rih]. *Sotsyalistychna borozna*, 1929, vol. 1, pp. 18–20.
- Lukashevych O. Zhytlo yak odyin iz kryteriyiv yakosti povsyakdennoho zhyttya selyanyna 20-kh rokiv XX stolittya [Housing as a prerequisite of everyday village life during the 20-ies of the XX-st century]. *Problemy istoriyi Ukrayiny: fakty, sudzhennya, poshuky*, Kyiv, 2004, vol. 12, pp. 257–276.
- Martynova V. Nimets'kyy etnos u roky kolektyvizatsiyi [German ethnos during years of collectivization]. *Nimets'ki poselennya na ukraiyins'kykh zemlyakh: istorychni ta aktual'ni problemy i perspektyvy*, Poltava, 2013, p. 125–129.
- Marchenko V. O. Zvituye hrets'ka sil'rada [The Greek village council is reporting]. *Radyans'ka Ukrayina*, 1935. vol 1, pp. 75–76.
- Narysy povsyakdennoho zhyttya radyans'koyi Ukrayiny v dobu nepu (1921–1928 rr.) [The life of Soviet Ukraine during the times of New Economic Policy (1921–1928): Multi-authored monograph], Kyiv, 2009. 445 p.
- Nikitin V. I. Ozhivshaya pamyat' pokolenii [The ancestor's memory revived], Nikolaev, 2010. 260 p.
- Nimtsi Odesy ta Odes'koho rehionu: Zbirnyk dokladiv, зроблених на міжнародних наукових конференціях у Геттінгені (Німеччина) [German populations of Odessa and Odessa region: Presentations during international scientific conferences in Gottingen (Germany)], Odessa, Astroprint, 2003. 440 p.
- Nimtsi pivdnya Ukrayiny: Istoriya i suchasnist' [German population in the South of Ukraine: History and Present Day]. Mykolayiv, 2009. 434 s.
- Plesskaya E. G. Nemtsy Prichernomor'ya [German population of the Black Sea Region]. Odessa: Astroprint, 2008, 136 p.
- Satulla Ye. V Lyut-sdorfs'komu kolbudi [In Lustdorf's collectivists' house]. *Kolbud*, 1936, vol. 5. pp. 18–19.
- Tokii N. N. Famiлии, byt i zhilishcha grekov Ukrainy. *Греки Украины: история и современность* [Family names and housing conditions of the Ukrainian Greeks]. *Materialy nauchno-prakticheskoi konferentsii «Греки Украины: поиск и формирование национальной культуры»*, 9–19 fevralya 1991 g., Donetsk, 1991, pp. 158–172.
- Yakubova L. Protsesy maskunalizatsiyi ta emansypatsiyi yak vidzeralennya systemnykh peretvoren' u mariupol's'kiy hromadi 20–30-kh rr. XX st. [Mascunialization and emancipation as a reflection of systematic processes in Mariupol community during 20–30-ies of the XX century]. *Ellinistychni studiyi. Zbirka spohadiv ta naukovykh prats' pamyati Nataliyi Oleksiyivny Terent'yevoyi*, Kyiv, 2010, pp. 221–247.

Виктория Гуменюк**ЖИЛИЩНО-БЫТОВЫЕ УСЛОВИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ
ЮГА УКРАИНЫ (1920–1930-Е ГГ.)**

В статье раскрывается проблема жилищно-бытовых условий национальных меньшинств юга Украины в 20–30-х гг. XX в. Выявляются климатические и экономические факторы, которые влияли на выбор строительных материалов, особенности строительства жилых и хозяйственных зданий представителями отдельных национальных меньшинств исследуемого региона. Охарактеризованы типы жилья в котором жили немцы, греки, болгары, евреи. Исследуется планировка домов, их интерьер и функциональность. Обращено внимание на распространение в среде национальных меньшинств общих элементов жилья и использование подобных техник строительства. Рассматривается санитарно-гигиеническое состояние жилых помещений. Развивается мысль, что избрание конструкции дома зависело не только от особенностей традиции жилищного строительства в среде национальных меньшинств, но и от имущественного положения и социального статуса его владельцев. Выясняется влияние связанных с коллективизацией социально-экономических процессов на трансформацию исторических типов жилья.

Ключевые слова: национальные меньшинства, двор, жилье, интерьер, юг Украины.

Victoria Humenyuk**LIVING CONDITIONS OF THE SOUTHERN
UKRAINIAN NATIONAL MINORITIES (1920–1930)**

This article reveals the problem of living conditions of the ethnical communities of the South of Ukraine during 20–30-ies years of the XXst century.

The climatic and economic factors having impact on the choice of building materials, also peculiarities of housing and municipal construction have been studied, taking into account opinion of the national minorities.

The types of housing inhabited by the Germans, Greeks, Bulgarians and Jews have been described. The interior design and planning have been analyzed, as well as their functionality. The attention has been paid to the problem of expanding the dwelling places of the national minorities, as well as to the use of the appropriate techniques when building new ones. It was established that the exterior, heating of the premises and farmstead are ethnically charged, but still require further improvements, despite some improvements have been made. The sanitary and hygienic condition of the premises is considered. It is suggested that during the times of New Economic Policy the population of colonial settlements increased. The buildings have been made of stone and bricks, covered by iron and tile. Nevertheless, the majority of houses inhabited by the national minorities lacked the foundation. They were damp, built on the ground, with small windows shut, not allowing to see the daylight. One could not open them. It is believed that apart from the ethnic peculiarities and traditions of housing, the property and social status should be taken into account. The Article also addresses the problems related to the collectivization of social and economic processes, and their influence on transformation of housing types during years of practice and history.

Key words: national minorities, farmstead, housing, exterior, the South of Ukraine.

УДК 94 (477.46)

Оксана Спиркіна

УСВІДОМЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ ЧЕРКАСЬКИХ ЛІТЕРАТОРІВ (1990–2001 РР.)

Стаття присвячена проблемі усвідомлення українцями національної незалежності у перше десятиріччя незалежності України. На прикладі життя та творчості письменників, поетів та журналістів Черкаської області показано формування національного відродження українського народу. Метою статті є показати, що творчість літераторів має безпосередній вплив на утвердження національної ідентичності, формування національного відродження та усвідомлення українцями національної незалежності. Завданням є висвітлити як життя та творчість черкаських письменників та журналістів сприяли усвідомленню національної незалежності насамперед мешканцями черкаського регіону у перше десятиріччя незалежності України. Прیدілено увагу економічним та творчим проблемам письменників регіону. Проаналізовано діяльність письменницьких організацій, що існували в Черкаській області у 1990–2001 рр. На основі застосування загальнонаукових методів (аналіз, синтез, опис, пояснення) була досягнута мета та реалізовані заплановані завдання.

Ключові слова: Черкаська область, письменник, журналіст, відродження, незалежність.

У 1991–2001 рр. в українській літературі відбувається значний процес оновлення, що характеризується відходом від підцензурних норм, появою нових напрямків і стилів, сплеском українознавчого зацікавлення. Такі ж процеси мали місце і в Черкаській області. У літературі з'явилися нові теми, змінився й підхід до творчості. Велику роботу проведено в плані забезпечення систематизованого і послідовного наукового вивчення, пропаганди та видання наукової спадщини.

Проблема усвідомлення національної незалежності українцями окремо взятого регіону, а саме Черкащини, у перше десятиріччя незалежності України кризь призму життя та творчості письменників ще не стала предметом вивчення науковців-істориків. Але низка письменників (В. Поліщук, В. Коваленко, Г. Білоус) стали упорядниками збірок оповідань, антологій тощо, в яких, крім художніх творів письменників регіону, подавалися короткі біографічні дані черкаських літераторів. Також письменники та журналісти (С. Носань, С. Кримовська) опубліковували статті у періодичних місцевих виданнях про різні літературні події регіону. Але цього замало для розкриття проблеми. Тому доречно та вкрай необхідно дослідити життя та творчість черкаських письменників у перше десятиріччя незалежності України та їх вплив на усвідомлення українцями незалежності, утвердження національної ідентичності та формування національного відродження регіону.

Мета статті полягає в тому, щоб показати, що творчість письменників має безпосередній вплив на утвердження національної ідентичності, формування національного відродження та усвідомлення українцями національної незалежності. Безпосередніми завданнями є: з'ясувати, які державні та незалежні письменницькі організації існували у 1990–2001 рр. в області та їх роль і вплив на життя та творчість їхніх членів, економічні та творчі проблеми черкаських літераторів, тематику художніх творів.

Провідною письменницькою організацією в області була Черкаська обласна організація НСПУ, яку в 1991 р. очолював С. Носань, у 1992–1999 рр. – Л. Тараненко, а у 1999–2010 рр. – Г. Білоус. До її складу в входило більше 30 професійних літераторів (в 1995 р. було 18) [1, арк. 8 зв.].

За роки її існування виходили колективні збірники, в яких друкувалися переважно молоді автори: «Черкаські поети – 90», «Толока», «Вітрила наших мрій»; регіональні збірники: «Первоцвіт: поети Маньківщини», «Світанки над Тясмином» (м. Чигирин), «Тарасова зоря» (м. Канів), колективні збірки авангардного спрямування «Боже, ми вільні» та «Доба туманів» тощо.

Крім того, великий внесок у розвиток літературного процесу краю внесла обласна і районна періодика. У 1990-ті рр. стали традиційними й набули популярності літературні сторінки газет «Дніпрові зорі», «Дніпро», «Звенигора», «Тясмин», «Кобза» та інші. За цей період багато професійних літераторів і початківців надрукували там свої вірші та оповідання.

У 1992 р. завдяки Л. Тараненко відновлено проведення літературно-мистецького свята «Поетичний жовтень» (з 2000 р. – «Поетична осінь»), запроваджене ще в 1977 р., налагоджено зв'язки з діаспорою, започатковано щорічний вечір пам'яті В. Симоненка, літературний конкурс для творчої молоді «Свою Україну любіть» тощо. У 1993 р. з її ініціативи та за сприяння Товариства української мови ім. Т. Шевченка Австралії обласна філія Спілки письменників України (далі – СПУ)

видала перший номер альманаху «Холодний Яр». Спочатку він був нерегулярним, але з кінця ХХ ст. виходив постійно [2].

У 1991–2001 рр. серед черкаських літераторів були письменники, які писали виключно російською мовою (В. Єременко, П. Матюхін, О. Слепинін та інші) або російською та українською мовами (О. Буєвич, С. Горбань та інші). Серед російськомовних літераторів членами Національної спілки письменників України були І. Хайбуллін, М. Вейцман, М. Фролова, у той час, як О. Буєвич, В. Єременко, О. Слепинін – членами Спілки письменників Росії, П. Матюхін, Т. Шолохова – Спілки журналістів України, всі інші не входили до літературних організацій.

Серед літераторів регіону найвідомішою дитячою письменницею була член НСПУ, лауреат літературної премії ім. В. Г. Короленка М. Фролова. Починаючи з 1975 р., більше 35 років, вона працювала керівником дитячого літературного гуртка «Пегасик». Тут навчали молодь писати і декламувати вірші. Дехто із випускників гуртка став професійним письменником (Н. Горішна, О. Озірний, В. Пахаренко та інші) чи журналістом (Г. Компанієць, Л. Джулай).

У 1991–2001 рр. спостерігався кадровий відтік літературної інтелігенції за кордон. Наприклад, М. Вейцман і Л. Хмельковський емігрували до Ізраїлю та США, де продовжили свою літературну діяльність.

Виявленню молодих талантів, згуртуванню обдарованої молоді та підвищенню їх літературної обізнаності сприяло обласне літературне об'єднання ім. В. Симоненка, створене на базі обласної організації СПУ спільно з редакцією газети «Черкаський край» в 1991 р. [3], вихованцями якого стали відомі нині письменники О. Соломіцький, О. Солодар (у 1999–2008 рр. його очільник) та інші.

Крім того, у 1991–2001 рр. у регіоні діяв ряд інших літературних об'єднань, основною метою яких було розвивати мистецькі таланти молоді. Наприклад, у м. Сміла діяло літературно-мистецьке об'єднання «Тясмин», учасниками якого були О. Бакуменко, І. Шпичка, В. П'ятун-Діброва (керівник) та інші, в м. Звенигородка при редакції газети «Шевченків край» – літературно-мистецьке об'єднання «Звенигора», до якого входили професійні письменники В. Гуцаленко, В. Дергач (його очільник) та інші, при Уманському державному педагогічному інституті (нині університет імені П. Тичини) в 1996 р. створено літературне об'єднання ім. М. Бажана, який очолила М. Павленко [4, арк. 37] тощо. У м. Умань існувало одне із найстаріших українських літературних об'єднань «ЛітО», створене в 1811 р. і до структури якого наразі ввійшли всі літературні угруповання міста [2].

Розвитком літературних здібностей дітей і молоді опікувалися численні літературні гуртки, клуби та студії, як правило, при бібліотеках обласного та районних центрів регіону. Найвідомішим серед них був літературний гурток «Пегасик» при ЧОБдД ім. О. Кошового (керівник М. Фролова) [2]. Також у 1991–2001 рр. працювали літературні студії та клуби: «Дебют» при Черкаській обласній бібліотеці для юнацтва ім. В. Симоненка; літературна студія ім. О. Влизька при Шполянській районній бібліотеці та інші.

У березні 1997 р. в Україні з'явилася Асоціація українських письменників (далі – АУП) в опозиції до СПУ, до складу якої ввійшли черкаські літератори (О. Буєвич, Є. Найден). Її критеріями стали фаховість, подолання колоніального синдрому в літературі, відкритість світовим світоглядним і стильовим надбанням ХХ ст. У 2001 р. АУП набула статусу Всеукраїнської творчої спілки [2]. Разом з тим, в Україні активно діяв Клуб незалежних письменників «Оратанія», членами якого були і черкаські літератори В. П'ятун-Діброва (з 1993 р.) та О. Соломіцький.

Крім того, у 1991–2001 рр. в регіоні жили та творчо працювали професійні літератори, які не входили до жодної з літературних організацій: О. Апальков, О. Бакуменко та інші. Одні з них вступили до лав НСПУ пізніше, а інші були журналістами, поєднували роботу у місцевих газетах з літературною діяльністю. До журналістів, що досягли значних успіхів у літературі, відносяться: О. Буєвич, В. Єременко, А. Горбівненко та інші. Варто зазначити, що більшість літераторів регіону у певний період свого життя займалися журналістською діяльністю.

Однією із визначних постатей журналістського та літературного життя регіону був Г. Білоус [2]. Тематика його статей і нарисів – історія України та регіону, культура та мистецтво. Крім того, упродовж 15 років він працював власкором українського телебачення в області. За цей час він створив ряд художньо-публіцистичних фільмів про діячів національної культури, як приклад, фільм про народного художника України Д. Нарбута, після показу якого знято заборону на висвітлення творчості митця. На літературній ниві Г. Білоус також досяг певних висот: в 1996 р. за поему «Вогонь на камені» він став лауреатом Міжнародної літературної премії ім. Г. Сковороди, а в 2000 р. – обласної літературно-публіцистичної премії «Берег надії» ім. В. Симоненка [2].

Взагалі у 1991–2001 рр. в регіоні жили та творчо працювали письменники, що охопили всі види літературної діяльності. Також, черкаські поети писали пісні. У 1998 р. вийшла книга пісень композиторів Черкащини «Ми з Шевченкового краю» на слова В. Даника. На його вірші написано більше 300 пісень українськими композиторами. Його пісні виконувалися народною артисткою

України В. Саввопуло, заслуженим артистом України В. Чорнодубом, вокальним тріо «Барви» та іншими [5, арк. 48–50]. А на вірші М. Негоди [6, арк. 3; 7] написано ряд пісень, найвідоміша серед яких – «Степом, степом...» (музика – А. Пашкевича, виконання – народної артистки України О. Павловської) [8, арк. 2, 5 зв.–6], яка стала своєрідним рекієм в колишньому СРСР, і за яку у 1998 р. його нагороджено пам'ятним знаком «За заслуги перед містом Черкаси» [2].

У регіоні жили прозаїки, які писали твори двома мовами (українською і російською) – С. Горбань у співавторстві з сестрою Н. Лапіною, а О. Апальков – трьома (українською, російською та німецькою).

Одним із найскладніших видів літературної діяльності є художній переклад, так як письменник повинен не лише добре володіти іноземною мовою, а й за допомогою художніх засобів рідної мови передати думки та відчуття автора. Серед письменників-перекладачів області відомі Г. Білоус (перекладав з польської, німецької, молдавської та інших), В. Гуцаленко (з польської, білоруської, російської, чеської, болгарської, словацької мов), В. Кикоть (з англійської), С. Носань (з французької), І. Яворський (з російської та польської мов) [2] та інші.

Крім того, твори деяких літераторів були перекладені на інші мови, що мало велике значення для популяризації творчості українських письменників за кордоном та підвищення авторитету молодій українській державі загалом. Так, вірші Н. Віргуш перекладені російською, польською та англійською мовами; твори В. Дергача – польською, французькою і російською мовами; вірші В. Кикотя – азербайджанською, македонською і польською мовами; твори С. Носаня – російською, французькою, німецькою, болгарською та казахською мовами [2] тощо.

У регіоні жили літератори, які зазнали політичних репресій та переслідувань: О. Бакуменко, В. Захарченко, В. Капуста, В. Дігтяр. Незалежність України дала їм змогу публікуватися без страху бути заарештованими за вільнодумство, але вік та підірване здоров'я не дали для більшості з них реалізувати творчі плани: О. Бакуменко помер в 1998 р., В. Капуста – в 1999 р., В. Дігтяр – у 2002 р. [2].

Черкаські письменники у своїх творах висвітлювали любов до рідного краю, українських традицій і звичаїв, намагалися за допомогою художнього слова повернути правду про історичні події, що відбувалися на теренах України, зокрема на Черкащині, та про українських патріотів. Деякі літератори, захопившись історією регіону, друкували свої краєзнавчі розвідки у вигляді книг. Наприклад, В. Дергач опублікував нарис «Ватутіне»; І. Дробний мав низку публіцистичних нарисів про історію Черкащини [9]; О. Солодар займався історичним краєзнавством, зокрема цікавився історією Чигирини XVI–XVII ст. та опублікував ряд статей на цю тему [10, арк. 4–5]; а поетеса О. Діденко, тематика віршів якої – розкриття історичного минулого України, оспівування краси «Софіївки» [11, арк. 32–33 зв.] – музейний і громадський діяч, археолог, етнограф, фольклорист, краєзнавець, у 1992 р. отримала премію ім. В. Стефаніка та премію ім. В. Хвойки за охорону пам'яток археології в 1997 р. Також черкаські письменники були неодноразовими лауреатами як міжнародних, так і всеукраїнських та регіональних літературних премій, переможцями літературних конкурсів державного та місцевого значення.

Таким чином, упродовж 1990–2001 рр. творчість черкаських письменників мала безпосередній вплив на утвердження національної ідентичності, формування національного відродження й усвідомлення національної незалежності.

Список використаних джерел

1. Державний архів Черкаської області (далі – Держархів Черкаської обл.). Ф. Р-5791. Оп. 3. Спр. 59. 52 арк. 2. Спіркіна О. О. Культурно-мистецьке життя Черкащини 1991–2001 років у контексті національного відродження: дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Черкаси, 2013. 343 с. 3. Імені Василя Симоненка // Черкаський край. 12 грудня 1991. С. 1. 4. Держархів Черкаської обл. Ф. Р-3074. Оп. 2. Спр. 50. 55 арк. 5. Держархів Черкаської обл. Ф. Р-5791. Оп. 3. Спр. 38. 96 арк. 6. Держархів Черкаської обл. Ф. Р-6025. Оп. 1. Спр. 10. 3 арк. 7. Наш Микола Негода / Упоряд. та ред. В. Т. Поліщук. Черкаси: Видавель Чабаненко Ю. А., 2009. 214 с. 8. Держархів Черкаської обл. Ф. Р-6025. Оп. 1. Спр. 18. 7 арк. 9. Носань С. Івану Дробному – 60 // Молодь Черкащини. 1991. 7–13 січня. С. 6. 10. Держархів Черкаської обл. Ф. Р-6001. Оп. 1. Спр. 23. 84 арк. 11. Держархів Черкаської обл. Ф. Р-3074. Оп. 2. Спр. 39. 366 арк.

Referenses

1. Derzhavny arhiv Cherkaskoyi oblasti [State Archives of Cherkasy Region] (dali Derzharhiv Cherkaskoyi obl.), f. R-5791, op. 3, spr. 59, 52 ark. 2. Spirkina O. O. Kulturno-mystetske zhyttya Cherkashchyny 1991–2001 rokiv u konteksti natsionalnoho vidrodzhennya [Cultural-artistic Life of Cherkashchyna of 1991–2001 Years in the Context of National Revival]: dys. ... kand. ist. nauk: spets. 07.00.01 «Istoria Ukrainy». Cherkasy, 2013. 343 p. 3. Imeni Vasylya Symonenka [Named after Vasyl Symonenko] // Cherkasky krai. 1991. – 12 hrudnya. P. 1. 4. Derzharhiv Cherkaskoyi obl., f. R-3074, op. 2, spr. 50, 55 ark. 5. Derzharhiv Cherkaskoyi obl., f. R-5791, op. 3, spr. 38, 96 ark. 6. Derzharhiv Cherkaskoyi obl., f. R-6025, op. 1, spr. 10, 3 ark. 7. Nash Mykola Nehoda [Our Mykola Nehoda] / Uporyad. ta red. V. T. Polishchuk. Cherkasy: Vydavets Chabanenko Yu. A., 2009. 214 p. 8. Derzharhiv Cherkaskoyi obl., f. R-6025,

op. 1, spr. 18, 7 ark. 9. Nosan S. Ivanu Drobnomu – 60 [Ivan Drobny – 60] // Molod Cherkashchyny. 1991. 7–13 sichnya. P. 6. 10. Derzharhiv Cherkaskoyi obl., f. R-6001, op. 1, spr. 23, 84 ark. 11. Derzharhiv Cherkaskoyi obl., f. R-3074, op. 2, spr. 39, 366 ark.

Оксана Спиркина

ОСОЗНАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЖИЗНИ И ТВОРЧЕСТВА ЧЕРКАССКИХ ЛИТЕРАТОРОВ В 1990–2001 ГГ.

Статья посвящена проблеме осознания украинцами национальной независимости в первое десятилетие независимости Украины. На примере жизни и творчества писателей, поэтов и журналистов Черкасской области показано формирование национального возрождения украинского народа. Цель статьи – показать, что творчество литераторов имеет непосредственное влияние на утверждение национальной идентичности, формирование национального возрождения и осознания украинцами национальной независимости. Задачей есть показать как жизнь и творчество черкасских писателей и журналистов способствовали осознанию национальной независимости, прежде всего жителями черкасского региона в 1990–2001 гг. Уделено внимание экономическим и творческим проблемам писателей региона. Проанализировано деятельность писательских организаций, которые были на Черкащине в 1990–2001 гг. На основе применения общенаучных методов (анализ, синтез, описание, объяснение) была достигнута цель и реализованы запланированные задания.

Ключевые слова: Черкасская область, писатель, журналист, возрождение, независимость.

Oksana Spirkina

PERCEIVING NATIONAL INDEPENDENCE IN THE LIGHT OF LIVES AND CREATIVE WORK OF CHERKASY WRITERS IN 1990–2001

The article is devoted to the problem of perceiving national independence by Ukrainians in the first decade of the state independence of Ukraine. Formation of national revival of the Ukrainian people was shown in this scientific research on lives and creative work of writers, poets, dramatists and journalists of Cherkasy region as an example. The goal of the article is to show that the creativity of writers has a direct influence on strengthening national identity, forming national revival and perceiving national independence by Ukrainians. The author of the scientific work puts the task to show how lives and creative work of Cherkasy writers and journalists promote perceiving national independence uppermost among the residents of Cherkasy region in the first decade of the state independence of Ukraine. Economic and creative issues of the writers and journalists of Cherkasy region are paid attention to. The activity of prominent state and private writers' organizations which existed in Cherkasy region in 1990–2001 was analyzed by the author. Special attention is paid to the activity of Cherkasy Branch of National Union of Writers of Ukraine headed by Nosan, L. Taranenko and G. Bilous. It is underlined an important role of the magazine «Holodny Yar» (Cold Ravine) for the publication of short stories and novels especially by young unknown Ukrainian writers in the Ukrainian language. It was researched that the themes of Cherkasy writers' novels, dramas, poems and so on were about love to their native land, Ukrainian traditions and customs. They tried to return the truth about historical events which took place on the territory of Ukraine and, of course, about Ukrainian patriots and heroes. On the basis of the appliance of the general scientific methods (analysis, synthesis, description, explanation) the goal was achieved and planned tasks were realized.

Key words: Cherkasy region, writer, journalist, revival, independence.

УДК 39 (092) (477)

Леся Костюк

**НОВОРІЧНА ОБРЯДОВІСТЬ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.**

У статті на основі свідчень численних інформаторів авторка подає характеристики новорічної обрядовості, її структурних елементів та основних традицій святкування. Розриває локальні особливості та визначає їх місце в загальноукраїнських традиціях. Показує, що збереглося і що відновлюється у другій половині ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: Східна Галичина, «водіння ведмедя», засівання, вінування, дівочі гадання.

Календарно-обрядова звичаєвість – важливий аспект життєдіяльності українства, адже обрядодії, прикмети та заборони окремих свят часто стають основою для ведення домашнього господарства, визначають добробут родини загалом чи передбачають зміну сімейного стану для неодружених. Свята зимового циклу відіграють важливу роль для українців, адже саме в цей час люди, впоравшись із польовими роботами, підводять підсумки минулого року, планують справи року прийдешнього. Маніпулятивна тактика позитиву реалізовується шляхом вірив магію слова, магію речей, а також дотримання системи заборон, що панують у соціумі. Розглянемо особливості новорічної звичаєвості мешканців Східної Галичини. Дослідження специфіки новорічного циклу обрядів галичан доносить до нас інформацію про історію світоглядних уявлень, морально-етичні норми, народного мистецтва, музики, народної хореографії, співу, теоретичне осмислення яких є одним з пріоритетних напрямів вивчення культури краю.

Метою статті є комплексне дослідження новорічної обрядовості галичан другої половини ХХ – початку ХХІ ст. із врахуванням динаміки світоглядних позицій мешканців регіону, зумовленої впливом глобалізаційних процесів сучасного соціуму. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки завдань: методом польового дослідження зібрати й опрацювати етнографічні матеріали у мешканців Східної Галичини (Золочівського, Буського, Бродівського районів Львівської області), простежити та дати оцінку локальній специфіці новорічних обрядів галичан у системі загальноукраїнських традицій.

Порушена проблема знайшла відображення у студіях істориків та етнографів. Окремі аспекти цього питання висвітлено у працях таких науковців, Г. Бондаренко [1], С. Килимник [2], І. Ленша [3], котрі подають загальну характеристику новорічної обрядовості, проте лише поверхово згадують про досліджувану територію.

Важливі та цікаві відомості про різдвяно-йорданську обрядовість подають інформатори [4–13]. Цінність їхніх свідчень полягає в тому, що ці люди неодноразово були учасниками обрядів «Водіння Кози» або «Водіння Ведмедя», спалювання дідуха на Новий рік, засівання уранці на Василія.

На сучасному етапі новорічна звичаєвість у досліджуваному регіоні збереглася в окремих селах Золочівського та Буського районів (Львівська область). У інших регіонах Східної Галичини вона насамперед пов'язана із тим, що в цей день пошановують лише іменинників – людей, названих на честь святого Василя та вранці відбувається обряд засівання, маланкування мотивація котрих в основному пов'язана із магією родючості [1, с. 24].

Українці вірили, що у новорічну ніч відкривається небо і в Бога можна попросити, що завгодно. До цієї ночі, як і до свята Івана Купала, приурочені перекази про палаючі гроші та скарби. Дуже довго жила віра в те, що характер новорічного свята впливає на долю всього року. На цьому ґрунті сформувалися звичаї, обряди, заборони та обмеження, в яких яскраво відбився світогляд хлібороба, його невпевненість у завтрашньому дні, страх перед стихійними силами природи. За церковним календарем, 13 січня – день святої Меланії., що приходить разом із Василем-Місяцем сповістити господарів про прихід торжества (межі року) та справити гостини, які в народі так і називають – гостини Меланки. Цей звичай у досліджуваному регіоні сьогодні зберігся частково: святкування відбувається лише на площах великих міст або в будинках культури в сільській місцевості. Обряди Маланки символізували для східних галичан період осілого способу ведення господарства та циклічний круговорот часу, прихід нового аграрного року.

Свято Маланки бере свій початок ще з дохристиянських часів, коли українці вірили в богів Природи та мали анімістичний світогляд (вірили в духів та душу). За християнською легендою, Маланка – дочка знатних батьків, яка після заміжжя разом з чоловіком присвятила себе Богу. Подружжя поселилось у монастирі, а все своє майно віддало на благодійні справи: викуп полонених християн, спорудження церков [2, с. 87].

За давньою традицією, роль головного обрядового персонажу вечора «Маланку» грав хлопець, переодягнений у жіночий костюм (кертетка, спідниця, фартух, сорочка чоловіча), на голову пов'язують хустину. Основними атрибутами «Маланки», як стверджують в м. Глиняни (Золочівський район, Львівська область), є мітла або великий віник [4]. Про саму «Маланку» зазначають, що вона «добра господиня»: «на ополонці ложки мила, ложку й тарілку упустила. А як діставала – замочила шовковий фартух і просить: «Ой повій, вітре буйнесенький, висуши фартух тонесенький!» [12]. Фартух у стародавніх обрядових текстах українців (за висновками фольклористів) – це жіночий символ-оберіг. Також під час самого дійства «Маланка» постійно нишпорить по хаті, намагаючись поперекидати те, що лежить не в порядку, вимахує мітлою і «лякає» дітей. Інші ролі теж виконують переважно парубки. Лише в окремих селах Буського району (Львівської області) маланкують і дівчата.

Важливе місце у цьому обряді Маланки, як зазначав С. илимник, займають шлюбні мотиви [2, с. 90]. Масковані учасники розігрують кумедні сценки – інтермедії. У ряді сіл Східної Галичини ряджені волочили за собою плуг або його частину (цей звичай побутував до кінця 90-х років ХХ ст.). Традиційні карнавальні образи на Маланку сьогодні включають маски тварин – Кози, Ведмедя, Журавля, Бика, Коня, маски Діда та Баби. Саму Маланку зображають поганою господинею. Інші персонажі в цей час (Дід з Бабою)обнімаються і періодично посварюються, Циган нишпорить всюди і просить сала, Циганка ворожить, Ведмідь танцює, Коза грає на скрипці. Водночас демонструються сценки залицяння та весілля.

Репертуар обрядово-ігрових дій на сьогоднішній день залежить, як стверджують у с. Шпиколоси (Золочівський район Львівська область) від реакції господарів дому. На їх бажання, ритуал може проходити як у повному, так і в скороченому вигляді, причому повний сценарій відбувається на подвір'ї і в хаті, в другому – переважно у дворі [5].

У с. Словіта (Золочівський район Львівська область) молодь донині збирається для обряду «Водіння Ведмедя» (цей звичай притаманний тільки для цього села) [6]. Обов'язковими учасникам дійства виступають такі персонажі: Новий Рік, Старий Рік, Стрілець, Жид, Козак, Господар, Циган, Ведмеді. Зауважимо, що новорічна драма на кшталт «Меланки» розігрується напередодні Старого Нового року переважно у тих родинах, де є Василь або Василина.

Під час дійства учасники вітають господарів із Новим роком, бажають усього доброго. Якщо їх пускали до хати, то там молоді люди розігравали сценку. Після завершення костюмованої частини господар запрошує всіх до столу на частування.

Також у с. Великий Полюхів (Золочівський район Львівська область) досьогодні існують традиції ходити хлопцям дворами та знімати брами, в обійстях, де є неодружені дівчата або іменники Василі та Василини [7]. Такі традиції у с. Йосипівка (Буський район Львівська область) роблять на Щедрий вечір, а в більшості населених пунктів Золочівського району (Львівська область) на Андрія (13 грудня) [8].

Напередодні Нового року в с. Петричі (Буський район Львівська область) у господарстві виконують цілий ряд ритуальних дій виробничого характеру (господарська магія). Прийнято у цей день привчати до роботи молодих коней, котрих вперше запрягають. Ще одним звичаєм є ловити горобців та палити їх у вогні, попіл, що залишається, разом із насінням засівають у землю навесні, сподіваючись таким способом захистити поля від птахів [9].

Новорічна ніч, як і різдвяна, у східних галичан вважалася чарівною, бо з нею пов'язано чимало повір'їв та забобонів. Так, у с. Побужани (Буський район Львівська область) досі вірять, що у новорічну ніч «відкривається небо» і в Бога кожен може попросити, що завгодно. Селяни краю вірять, що вода у криницях в цей час перетворюється на вино [10]. Також перед Новим роком дівчата у багатьох селах Буського та Золочівського районів Львівської області до сьогодні ворожать на майбутній шлюб. Ці ворожіння нагадують обряди, що проводяться у по всій території Східної Галичини на свята Катерини та Андрія. Поширеними прийомами ворожінь було слухання різних звуків (гавкання собак, людських голосів); рахування тинів, котрий останній, таким буде чоловік – товстим або тонким, струнким або кривобоком, якщо кілочок сучкуватий, то буде непростий характер, без кори – бідняк, із корою – багатий, тощо. Крім того, дівчата рахували кілки, якщо в кінці тину залишалось непарна кількість кілочків (один, три, п'ять) – заміж дівчина цьогогоріч не вийде. Деколи розкинувши руки, охоплювали штахетини та лічили їх, приказуючи: «Вдівець – молодець»: на якій зупинялася лічилка, таким і буде суджений.

У с. Голубиця (Бродівський район Львівська область) дівчата виходили на вулицю та дивилися, яка із тварин першою зустрінеться: якщо пес (суджений буде лихим, а життя собачим), якщо вівця (тихим і сумирним) [13].

У ніч на Новий (Старий, як називають його галичани) рік, за твердженнями І. Ленши, мешканці досліджуваної території уважно слідкують за природою, щоб дізнатися яким буде прийдешній рік: «Якщо ніч проти Нового року тиха і ясна, буде щасливий рік для людей та худоби; якщо падає

м'який сніг, то на врожай, а коли тепло, то літо буде дощовим; якщо сонце весело зійде, то рік буде щасливим; якщо частина неба закрита хмарами, то тільки в цій стороні буде врожай» [3, с. 167].

Жителів с. Гута (Буський район Львівська область) існувало повір'я, що в переддень і на сам старий Новий рік не можна говорити слово «тринадцять», бо весь рік проведете в сльозах, якщо людина хворіла в цей день, то хвороба її буде переслідувати довго [11]. Також серед галичан побутує повір'я, що не можна цього дня давати та брати гроші в борг (весь рік проведете в боргах), якщо отримувати кошти, то будуть прибутки весь рік. Щодо народження дитини в новорічну ніч, то галичани по-різному визначали її долю (розумна, хитра, погано ладнає з людьми та нещаслива в шлюбі).

Зранку на Старий Новий рік (14 січня) у Східній Галичині діти ходять «сіяти». Перший посівальник, вірили галичани, приносить до хати щастя. Це сама людська доля ходить-бродить на Новий рік. Переважно засівати ходять малі хлопчики (рідше – старші чоловіки), котрих спочатку саджають на порозі, «щоб курчата висиджувалися», потім за стіл – щоб був достаток («щоб добре велося»). Якщо в хаті є дівчина «на виданні», то посівальника запрошували сісти, «щоб свати сідали» [1, с. 20].

Здавна у с. Гута (Буський район Львівська область) ще був звичай, що перед тим, як йти посівати до людей, хлопчики посівали дома й отримували від батька перший дарунок. При посіванні промовляли:

Сію, сію, посіваю, з новим роком Вас вітаю.
На щастя, на здоров'я,
На той Новий рік, що ледве я торбу до Вас приволік,
А в тій торбині яснії зорі,
Щоб Вам родила пшениченька в полі.
А в тій торбині місяць ясенський,
На Вашім столі хліб біленький [11].

Галичани вірять, що не можна посівати горохом, бо він виник зі сліз Матері Божої, і рядове посівання ним може спричинити сльози в родині. Негоже сіяти і гречкою, бо «бо заведуться блохи в хаті» або «буде суперечка».

Як стверджують у с. Голубиця (Бродівський район Львівська область) зерно після посівання заборонялося вимітати із оселі до вечора, лише можна було згрібати його в кут, щоб не ходити по хлібові [13]. До середини ХХ ст. в багатьох населених пунктах Золочівського та Буського районів (Львівська область) оселю не замітали від Різдва до Нового року. Все сміття підмітали до покуття, а ранком на Новий рік викидали за ворота і спалювали [4; 10].

Сьогодні, окрім домівок, на свято Василія у галичан прийнято засівати ще й робочі місця, офісні приміщення, салони автівок, навчальні аудиторії та класи, словом – усі приміщення, де перебувають люди, для того, аби облагородити цю місцевість на цілий рік, надихнути її позитивними побажаннями.

У с. Струтин (Золочівський район, Львівська область) підмічено звичай, згідно з яким перший засівальник повинен обмолотити макогоном сніп (дідух), що стояв на покуті від Різдва [12]. Це зерно давали курям – щоб краще неслися, або домішували до посівного зерна. Ця процедура носить виразний аграрно-виробничий характер. Після закінчення обрядових дій господарі пригощали посівальника, давали йому солодоші (до кінця 70-х рр. ХХ ст.), а сьогодні – певне грошове винагородження.

Слід відзначити, що у Східній Галичині побутує звичай на Василія засилати сватів, сподіваючись на добрі наслідки у Новому році. Також вранці в цей день в багатьох селах Бродівського району (Львівської області) спалювали дідух [13]. Галичани вірять, що дим від нього дуже корисний, бо забезпечує гарний врожай на наступний рік, оберігає сад від морозу, від шкідників та захищає родину від хвороб, саме тому перестрибували через нього. Після цього збирали попіл і висипали у город, де весною планували садити огірки – «бо з різдвяного попелу огірки родяться здорові, як коні, і рясні, як стерня на полі». Під час цього дійства обов'язково колядували.

Таким чином, традиційна новорічна обрядовість Східної Галичини ще до сьогодні зберігає основні складові, хоча під впливом сучасних глобальних процесів все більше втрачає первісні світоглядні уявлення. Традиції цього свята поєднують словесну, аграрну та побутову магії. Основна мета усіх новорічних ритуалів – забезпечити добробут родини, «прикликати» здоров'я та сприятливий рік для всіх її членів. В умовах українського відродження інтерес до вивчення та збереження традиційної обрядовості галичан надзвичайно посилюється і має перспективи для вивчення.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Г. Ходить Ілля на Василя // Людина і світ. 1992. № 1. С. 15–25. 2. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітлені. Вінніпег-Торонто, 1955. Т. 1. 356 с. 3. Ленша І. Новорічні свята // Наука і суспільство. 1992. № 12. С. 162–178. 4. Жарківський Михайло Степанович, 1967 р.н., житель м. Глиняни Золочівського району Львівської області, працівник Глинянської міської ради. 5. Вербінська Марія Яківна, 1960 р. н., жителька с. Шпиколоси Золочівського району Львівської області, вчитель Глинянської ЗОШ I–III ступенів. 6. Гнатів Василина Василівна 1979 р. н., жителька с. Словіта Золочівського району Львівської області, вчитель історії Словітської загальноосвітньої школи I–III ступенів. 7. Іванюк Надія Йосифівна 1948 р. н., жителька с. Великий Полухів Золочівського району Львівської області, пенсіонерка. 8. Мойсеєнко Ольга Євгенівна 1955 р. н., жителька с. Йосипівка Буського району Львівської області, пенсіонерка. 9. Домша Надія Іванівна, 1965 р. н., жителька с. Петричі Буського району Львівської області, медпрацівник. 10. Зеленюк Анастасія Іванівна, 1937 р. н., жителька с. Побужани Буського району Львівської області, пенсіонерка. 11. Пелех Галина Дмитрівна, 1967 р. н., жителька с. Гута Буського району Львівської області, директор початкової школи. 12. Бурдик Ольга Михайлівна, 1955 р. н. жителька с. Струтин Золочівського району Львівської області, пенсіонерка. 13. Прихарчук Марія Іванівна, 1984 р. н., жителька с. Голубиця Бродівського району Львівської області, вихователь дитячого садка № 57, м. Львів.

References

1. Bondarenko H. Khodyt' Illya na Vasylya [Elijah goes to Vasily]. Lyudyna i svit. 1992. # 1. S. 15–25. 2. Kylymnyk S. Ukrayins'kyu rik u narodnykh zvychayakh v istorychnomu osviteni [Ukrainian year in folk customs in historical light]. Vinnipeh-Toronto, 1955. T. 1. 356 s. 3. Lensha I. Novorichni svyata [New Year holidays]. Nauka i suspil'stvo. 1992. # 12. S. 162–178. 4. Zharkivskiy Mykhaylo Stepanovych, 1967 r.n., zhytel' m. Hlynyany Zolochivsk'oho rayonu L'vivskoyi oblasti, pratsivnyk Hlynyans'koyi mis'koyi rady. 5. Verbins'ka Mariya Yakivna, 1960 r. n., zhytel'ka s. Shpykolosy Zolochivsk'oho rayonu L'vivskoyi oblasti, vchytel' Hlynyans'koyi ZOSH I–III stupeniv. 6. Hnativ Vasylyna Vasylivna 1979 r. n., zhytel'ka s. Slovita Zolochivsk'oho rayonu L'vivskoyi oblasti, vchytel' istoriyi Slovit-s'koyi zahal'noosvitn'oyi shkoly I–III stupeniv. 7. Ivanyuk Nadiya Yosyfivna 1948 r. n., zhytel'ka s. Velyky Polyukhiv Zolochivsk'oho rayonu L'vivskoyi oblasti, pensionerka. 8. Moyseyenko Ol'ha Yevhenivna 1955 r. n., zhytel'ka s. Yosypivka Bus'koho rayonu L'vivskoyi oblasti, pensionerka. 9. Domsha Nadiya Ivanivna, 1965 r. n., zhytel'ka s. Petrychi Bus'koho rayonu L'vivskoyi oblasti, medpratsivnyk. 10. Zelenyuk Anastasiya Ivanivna, 1937 r. n., zhytel'ka s. Pobuzhany Bus'koho rayonu L'vivskoyi oblasti, pensionerka. 11. Pelekh Halyna Dmytrivna, 1967 r. n., zhytel'ka s. Huta Bus'koho rayonu L'vivskoyi oblasti, dyrektor pochatkovoyi shkoly. 12. Burdyk Ol'ha Mykhaylivna, 1955 r. n. zhytel'ka s. Strutyn Zolochivsk'oho rayonu L'vivskoyi oblasti, pensionerka. 13. Prykharchuk Mariya Ivanivna, 1984 r. n., zhytel'ka s. Holubytsya Brodivsk'oho rayonu L'vivskoyi oblasti, vykhovatel' dytyachoho sadka # 57, m. L'viv.

Леся Костюк**НОВОГОДНЯЯ ОБРЯДНОСТЬ В ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЕ
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧАЛА XXI ВВ.**

В статье на основе свидетельств многочисленных информаторов автор подает характеристику новогодней обрядности, ее структурных элементов и основных традиций празднования. Разрывает локальные особенности и определяет их место в общеукраинских традициях. Показывает, что сохранилось и что возобновляется во второй половине XX – начале XXI вв.

Ключевые слова: Восточная Галичина, «вождение медведя», засевание, поздравления, девичьи гадания.

Lesya Kostyuk**NEW YEAR'S RITES IN EASTERN HALYCHYNA IN THE SECOND HALF OF XX –
BEGINNING OF XXI CENTURY**

In the article on the basis of certificates of numerous informants an author gives description of new-year rites, her structural elements and basic traditions of celebration. Tears local features and determines their location in all-Ukrainian traditions. Shows that was saved and that recommences in the second half of XX – beginning of XXI century.

Key words: Eastern Halychyna, «Driving Bear», seeding, congratulations, girls ' divination.

УДК 94(477):316.347:159.953.2(=161.2)

Богдан Чорномаз

МЕНТАЛІТЕТ ТА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

У статті акцентовано увагу на проблемах розвитку української національної ментальності в сучасних суспільно-політичних умовах. Описано в загальних рисах стан сучасного наукового напрацювання теми колективного менталітету (ментальності) українського суспільства сучасними українськими істориками. Висвітлено значення історичної пам'яті, як основного чинника у процесах формування колективної ментальності. Показано значення традиційного українського менталітету в сучасній інформаційній війні, як основи формування у підростаючого покоління почуття громадянина і патріота. У статті акцентовано увагу на нерозривній взаємозалежності між історичною пам'яттю і станом колективного менталітету. Автор статті доводить, що сучасна інформаційна війна набирає все більшої актуальності, оскільки аспектом інформаційної війни є боротьба за історичну пам'ять, яка в дійсності переростає у «війну за історію». Відстоювання права на збереження історичної пам'яті є відстоюванням права на збереження національної ідентичності.

Ключові слова: нова епоха, національна ментальність, соціальні і культурні імперативи, інформаційна війна, українська національна пам'ять.

Після проголошення у 1991 р. незалежної державності України перед українським суспільством виникли нові виклики, на які була нагальна потреба реагувати всьому українському народу, а, передусім, українській інтелігенції. Без сумніву, починалася нова епоха і українське суспільство на рівні інтуїції відчуло дефіцит чинників, які повинні були поставити на належне місце світоглядні орієнтири у звільненому від імперської залежності українському суспільстві. Значна частина української інтелігенції інтуїтивно відчула появу нових викликів, суть яких полягала в тому, щоб поставити перепону подальшому впливу ворожої інформаційної агресії на свідомість українського суспільства і, передусім, на свідомість підростаючого покоління, берегти молодь від деформації їхньої національної ментальності.

Історики і соціопсихологи стверджують, що найважливішим чинником у процесі формування ментальності є історична пам'ять. Колективна ментальність народу формується під впливом історичних знань, які завжди дають можливість зрозуміти місце індивідуума як в системі еволюційних процесів нації, так і в цивілізаційному розвитку світової цивілізації. Історичні знання дають нам можливість зрозуміти, чи мають вплив на колективну ментальність роки проведені українським народом в умовах панування тоталітарної комуністичної (по суті чужоземної) влади, від якої вдалося позбавитись заледве у 1991 р. Кожен більш-менш освічений українець хоче зрозуміти, до яких наслідків призвела ідеологічна пропаганда тоталітарного комуністичного режиму, який вплив залишила колишня панівна система влади на колективну ментальність українського народу після її зникнення. Отже, ставимо за мету визначити, яка роль колективної історичної пам'яті та національного менталітету в сучасній інформаційній війні.

Передусім пояснимо, як ми розуміємо слово ментальність (менталітет) і визначимо, чи мають знання історії вплив на формування ментальності як колективної, так і індивідуальної.

Словники слово «ментальність» пояснюють так: «Ментальність» («ментальність» від пізньолатинського «mentalis» – «розумовий») – спосіб мислення, сукупність розумових навичок і духовних установок, властивих людині або суспільній групі [1]. Ми могли б погодитися з таким визначенням стосовно українців, якби Україна розвивалася природним історичним шляхом і на цьому шляху не зазнавала пригноблення гуманітарно-духовного ества народу. Тобто, якби Український народ розвивався так, як розвивалися будь-які інші цивілізовані суспільства, у яких гуманітарна сфера не зазнавала нищівного тиску і гноблення. За нормальних умов існування і розвитку український народ міг би легко орієнтуватися і реагувати на виклики часу, які перед Україною виникли в кінці ХХ ст. і на початку ХХІ ст.

Якщо брати до уваги лише словникове пояснення слова – «ментальність», «менталітет», то бачимо, що таке пояснення є загальним і може бути придатним для визначення ментальності будь-якого гіпотетично взятого народу без врахування багатьох особливостей, які притаманні лише тому чи іншому народу і які набуваються впродовж історичного шляху розвитку конкретного народу, соціуму, нації чи якоїсь іншої соціальної групи. При цьому зауважимо, що автор виданого для студентів українських «вишів» сучасного посібника з історії України Олександр Бойко подає значення слова «менталітет» у варіанті, який може застосовуватися до будь-якого гіпотетично-взятого народу. Тлумачення О.Бойком слова «менталітет» звучить так: «Під ментальністю

«менталітетом» розуміють стійкі структури глибинного рівня колективної чи індивідуальної підсвідомості, що визначають устремління, нахили, орієнтири людей, національний характер, відношення до загальноновизнаних цінностей, суспільну психологію. Ментальність означає дещо спільне, що лежить в основі свідомості і підсвідомого, логічного і емоційного, тобто вона є глибинним джерелом мислення, ідеології та віри, почуттів та емоцій» [2, с. 641].

Якщо дослухатись до сентенцій О. Бойка, то можна зробити висновок, що в основі устремлінь, нахилів, логічного та емоційного, свідомого і підсвідомого лежать знання історії тої спільноти, із середовища якої вийшла та чи інша особистість. З плином часу само собою вийшло, що історична наука, яка відроджує і формує у властивому форматі історичну пам'ять, стала основою таких почуттів як Патріотизм та почуття Громадянина.

Як свідчення політичної зрілості в середовищі українського народу стихійно виникло на підсвідомому рівні колективне прагнення чинити опір інформаційній агресії Росії і відроджувати історичну пам'ять і цим самим вносити корективи в процес формування ментальності. Про політичну зрілість українців свідчать і корективи які завжди ґрунтуються на загальнолюдських, загальноновизнаних і загальноприйнятних критеріях [3]. Тобто відбувається процес відродження національної ментальності підростаючого покоління.

Причини загострення уваги українських дослідників історії до проблеми історичної пам'яті спричинені необхідністю реагування всього нашого суспільства на відверто ворожу агресію Росії, яка, до апробованих ще у минулому столітті методів «гібридної» війни, інтенсифікувала ще один «підвид війни» – війну, яка отримала назву – «інформаційна війна».

Якщо ми зробимо навіть поверховий аналіз ворожих «спецоперацій» на полі інформаційної війни, то побачимо, що вони базуються на відвертих фальсифікаціях та перекручуванні історичної правди. Саме ця обставина спонукає українських науковців вибудовувати системи захисту у площині історичної правди. Ми не вважаємо за потрібне коментувати методи використовувані Росією, які побудовані на примітивній брехні, що розрахована на пересічного обивателя*.

Реалії нашого буття характерні тим, що в Україні існує «п'ята колона», яка у великій мірі представлена деструктивно налаштованим до українства політичним істеблішментом. «П'ята колона» завдяки проголошеним українською владою принципам демократизації внутрідержавного життя, брутально ними зловживає, використовуючи свої чиновницькі посади для впливу на процес дослідження і спосіб трактування давно минулих історичних подій, які відбувалися в Україні. Така ситуація породжує між такого ґатунку політичним істеблішментом і багатьма представниками наукової еліти дискусії. Предметом дискусій здебільшого є спосіб трактування історичних подій та фактів. Якщо сказати іншими словами, то йдеться про намагання формувати історичну пам'ять українців, як таку.

Серед європейських дослідників впливу історичної пам'яті на правдивість відображення історичних подій у будь-якій гіпотетично взятій державі доречно згадати Алана Магілла. Він стверджував, що бачення перебігу історичних подій дослідником-істориком часто не співпадає із баченням цих же подій органами влади у будь-якій гіпотетично взятій державі. А. Магілл наголошував на тому, що представники влади часто вимагають від історика відображати історичні події «правильно». Він стверджував: «Потреба пам'ятати, що трактувати минуле у «правильному» вигляді звучить вимогливо і можна очікувати, що історики будуть виконувати свою роботу на догоду тим, хто їм платить, і тим, хто відчуває, що їхні власні соціальні і культурні імперативи повинні бути захищені» [4, с. 93]. Наводячи цю цитату, ми маємо на увазі, що історики у країнах Західної Європи у формулюванні епістемологічних висновків не беруть до уваги реалії розвитку історичної науки в умовах пострадянського українського суспільства, чи у процесі розвитку історичної науки в умовах будь-якого іншого політичного устрою, який ще не повністю сформував парадигми демократичного розвитку.

Річ у тому, що в практиці західноєвропейських держав брутальне нав'язування «правильного» трактування історичних подій, як це практикувалось в СРСР, було немислиме. Історична наука західноєвропейських держав розвивалася без вольового втручання з боку влади і «робота істориків на догоду тим, хто платить» не означала радикального втручання у трактування історичних подій чи їх «підкоригування» до вигляду навпаки. Але ознаки врахування позиції влади у висвітленні історичних подій, безумовно, були, але історичні події ніколи не висвітлювались у вигляді – «навпаки», як це широко практикувалось в СРСР.

З огляду на сказане слід зауважити, що українські історики досліджують історію України без впливу «тих, що платять» (державна на історичні дослідження фінансів не виділяє) і тому

* Маємо на увазі телепередачі, популярні після Революції гідності в яких було показано вигадки про «распятого мальчика», як приклад інформаційної війни проти України.

запідозрити українських істориків в тому що вони досліджують історію «в догоду тим хто платить» підстав нема.

На тему впливу історичної науки на формування світоглядних орієнтирів та колективної ментальності, на нашу думку, найґрунтовніше дослідження виконала Л. Нагорна. Її публікація, яка з'явилася у 2010 р. у часописі «Історичний журнал», присвячена повністю проблемам історичної пам'яті. Автор статті досить наполегливо намагається підвести свої сентенції до застереження висловленого, свого часу, Гансом Файхтінгером, яке вона цитує і вказує, що його слід взяти до уваги українським історикам, бо застереження стосується «постійної турботи про здобуті у мирі і спокої цінності, норми і системи рекомендацій». Далі Л. Нагорна додає до наведеної цитати від себе, без розділового знаку: «застереження ніби прямо адресоване українським історикам» [5, с. 3–12]. Треба розуміти, що цим доповненням Л. Нагорна ненав'язливо закликає українських істориків до самоцензури, оскільки, на її думку, історична пам'ять порушує відчуття «здобутого спокою і миру» у нашому суспільстві.

Зауважимо, що історична пам'ять завжди була безвідмовною зброєю в боротьбі з агресорами, особливо в тих випадках, коли йшлося про виборювання суверенітету держави. Пропонований Л. Нагорною шлях «цінувати суспільний спокій», на нашу думку, це – хибний шлях. Шляхом замовчування історичної правди, якою б то благородною метою це не продиктовано, можна досягти лише відстрочення розв'язання конфлікту. Історичні факти завжди потрібно називати їх природними назвами. Якщо правда історії для якоїсь політичної сили чи просто соціуму організованого у структуру держави, гірка і неприємна, то все одно потрібно її визнати і сприйняти такою, якою вона є, а в разі потреби – шукати взаємного порозуміння на прийнятній основі з тими силами чи народом, який почуває себе ущемленим чи ображеним. При вирішенні особливо спірних проблем людство навчилося залучати таку інституцію, як міжнародний суд.

Якщо розшифрувати закладену в статті ідею більш простими і зрозумілими словами, то процитоване застереження виглядатиме як вимога бандита до своєї жертви, на яку він вчинив розбійний напад і пограбував, не звертати уваги на вчинене насилля, бо весь «процес» відбувався цілком мирно, «у мирі і спокої», оскільки перед тим як вчинити акт насилля розбійник «заспокоїв» свою жертву ударом важкого дубця по голові. Якщо керуватися логікою Г. Файхтінгера і авторки згаданої вище статті, то жертва брутального насилля не повинна навіть признаватися в тому, що вона зґвалтована, бо все відбувалося цілком мирно, а зайвий шум і словесне згадування про цю подію порушують досягнуту (дубцем) стабільність і спокій. Якщо позицію Л. Нагорної оцінювати з врахуванням того, що Україна перебуває у стані інформаційної війни, то її можна трактувати як намагання відкрити зелене світло насильству.

Мусимо визнати, що збільшення появи досліджень ролі пам'яті у формуванні світоглядних принципів і засад ментальності сприяє загостренню суперечностей у трактуванні нововідкритих історичних фактів. У свою чергу це сприяє подальшим дослідженням пам'яті і пошуків популяризації роботи Інституту національної пам'яті. При згадці про Інститут національної пам'яті, мусимо констатувати, що завдяки українським історикам-ентузіастам за останніх 19–20 років в науковому обігу з'явилася величезна кількість раніше замовчуваних матеріалів, які суттєво впливають на розуміння політичного становища України в системі політичних координат. Явище, при якому історичні знання впливають на загальний стан колективного менталітету та формують у суспільстві політичні орієнтири в історії України, увесь час було актуальним і значимим.

Ми не маємо наміру деталізувати технологію нав'язування суспільству так званого «правильного» розуміння історичних подій, які відбувалися впродовж існування російсько-більшовицької імперії. Згадаємо лише про застосування 187 і 62 статей УКК (Українського кримінального кодексу), які передбачали покарання для тих, хто «неправильно» розумів історичне минуле, тобто, якщо «хтось» говорив «щось», що не вписувалося у лінію політики КПРС. Це трактувалося радянською владою як «наклеп на радянську дійсність», і оповідач розплачувався за свою допитливість роками перебування в ув'язненні.

Відзначимо, що ми розглядаємо поняття «історична пам'ять» не в емпіричному значенні, а в поєднанні із словами «національна пам'ять». Більше того, ми вважаємо, що до двох слів, які звучать як «національна пам'ять», слід додати ще одне – «українська». Разом це буде звучати як «українська національна пам'ять». Ми наполягаємо на тому, що термін «українська національна пам'ять» повинен бути виділений і розглядатися дослідниками окремо, оскільки Україна і українці пройшли дуже специфічний історичний шлях, що був відмінний від шляху будь-якої цивілізованої держави, але особливості цього «українського» шляху мали величезний вплив на формування у громадян України само цензури, спричиненої загрозою утисків або переслідувань за збереження пам'яті про події «так, як було насправді».

У попередньому реченні було вжите словосполучення – «специфічний історичний шлях». Очевидно, потрібно пояснити, що саме ми маємо на увазі під цим виразом. Передусім, зазначимо,

що, приступаючи до констатації проблем української національної пам'яті, ми змушені виходити на «поле бойових дій», які українським історикам вже нав'язані і відбуваються на ниві історичної науки. «Бої» відбуваються за право висвітлювати історичні події з точки зору українських національних інтересів і за спосіб їх трактування.

«На відміну від пам'яті, як такої, історична пам'ять «генетично» запрограмована на оцінку. Їй притаманні не просто пригадування й відтворення, але й своєрідний рефлекс сприйняття чи не сприйняття, схвалення чи осуду» [5].

Ситуацію зі специфікою трактування історичної пам'яті можна б було не формулювати так жорстко, якби війни за українську історію не ставали все запеклішими. Про те, що інформаційна війна проти України не втихає, а лише загострюється, свідчать неодноразові трактування історії України президентом Росії В. Путіним.

У разі нехтування процесом відродження історичної пам'яті може виникнути цілком реальна загроза породження нових розбіжностей у характері взаємостосунків між Україною і Росією, Україною і Польщею та іншими сусідніми державами. І цілком зрозуміло, що таким чином відбудеться консервація давніх, застарілих розбіжностей в розумінні усвідомлення підростаючим поколінням свого місця в системі світоглядних координат. Дослідження історичної правди про такі події, як пацифікація в Західній Україні у 30-ті рр. ХХ ст., причини проведення операції «Вісла», політичні репресії, які проводились в Україні у 30-ті рр. ХХ ст., роздача сусідніми державами території України без згоди на те самих українців, геноцид українського етносу голодоморами тощо, може викликати зайві емоції, що, в свою чергу, може спричиняти дидактичний вплив на наше суспільство і на політичні настрої в сусідніх державах. Адже нинішня агресія Росії в Криму і на сході України цілком вкладається в логіку розвитку її політики щодо України. Теперішня агресія Росії і її успішне захоплення частини України є результатом нехтування керманічами України процесом відродження історичної пам'яті і процесом формування українського національного менталітету.

Власне, на необхідності вибудовування політики пам'яті звертає увагу і Л. Нагорна: «Політика пам'яті – це і є процес вибудовування співзвучних настроїв епохи (і певних політичних сил) образів минулого. Саме у цій інформаційно-символічній сфері відбувається «битва за минуле» із гострим зіткненням інтересів різних суспільних верств і політичних акторів. Оскільки певним чином змодельоване минуле є цінним символічним ресурсом і має власний мобілізаційний потенціал, його інтерпретації у поляризованих соціумах набирають силу ідеологічної зброї» [5]. Зміст цитати можна б зарахувати до спроб пошуку українськими науковцями шляху до консолідації в українському суспільстві поляризованих політичних сил, якби не кидалося в очі те, що Л. Нагорна свідомо уникає вживати слова: «загальноновизнані цінності», «національні інтереси», «національні консолідуючі чинники», «національна ідея» тощо. Із контексту статті, про яку ми принагідно ведемо мову, зрозуміло, що, на перший погляд, переконливо обґрунтовано доцільність консолідації українського суспільства на основі «того, що маємо» і, судячи з логіки авторки, ми повинні цінувати та підтримувати спокій в українському суспільстві, в якому ми досягли «те, що маємо». Якщо за такою логікою вибудовувати взаємостосунки України з сусідніми державами, то у відповідь на заяву прем'єр-міністра Росії Путіна про те, що Росія у Другій світовій війні і сама б перемогла німців без українських солдатів. Судячи з коментарів російських телеканалів, то росіяни були здивовані, бо вони сподівалися, що на таке твердження українці повинні б були лише придуркувато усміхнутися і схвально плескати в долоні.

Сьогодні так склалася ситуація, що не всі депутати українського парламенту через незнання історії свого краю відчують спорідненість з історією Українського народу, інтересами якого вони зобов'язані опікуватись, згідно моральних і конституційних норм. Проголошувана одним з українських президентів політика «багатовекторного патріотизму» вже призвела до того, що депутати українського парламенту стали власниками декількох паспортів різних (не завжди доброзичливих до України) держав. Незнання історичного минулого свого народу призводить до нерозуміння своєї місії в Парламенті і нездатності парламентарями сформулювати ідеологію державного забезпечення. Такі парламентарі не навчилися розуміти значення поняття «національна ідея». Та реальність сьогодення така, що в процесі подальших історичних досліджень в науковому обігу буде з'являтися все більше документів, які змушуватимуть український істеблішмент відмовитися від «багатовекторного патріотизму», в контексті якого, на даний час, вони не можуть визначитися, чиї вони патріоти – Росії, Румунії, Угорщини, Росії чи України. Час і знання історії свого народу вимагатимуть від українського істеблішменту засвідчення практичними справами позиції україноцентризму.

Згадаємо слова відомого всім історикам Йозефа Геббельса: «Якщо народ позбавити його історії, то через покоління він перетвориться на юрбу, і ще через покоління ним можна буде управляти» [6]. Слідом за Й. Геббельсом подаємо цитату з висловлювань цариці Катерини II, які стосувалися України: «...Ці провінції слід русифікувати. Ці завдання можна б було легко здійснити,